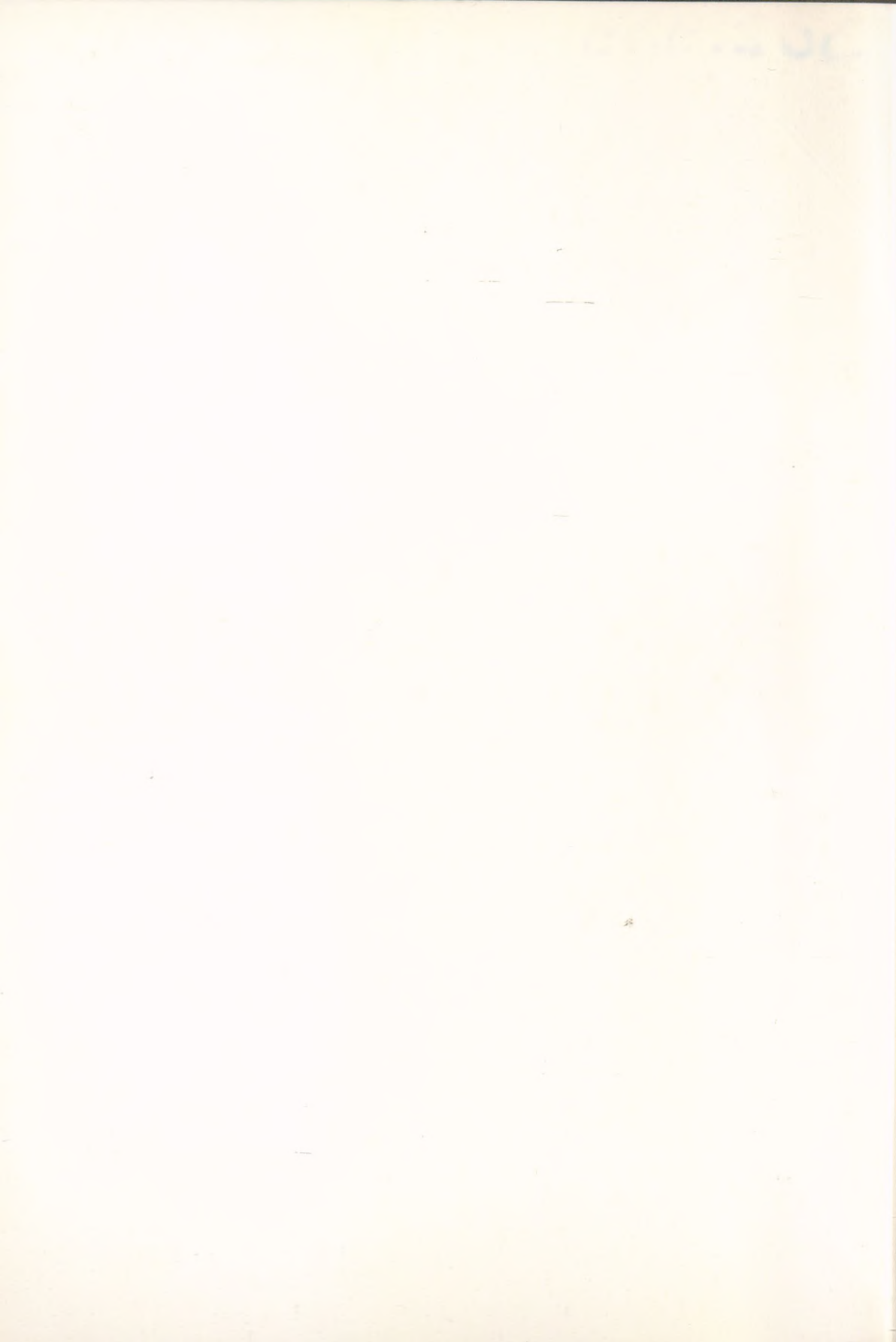

302.939

9

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK
1984
2

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1984

2

MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM MÚZEUMI OSZTÁLY

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

AGÓCSY PÁL
BERTA ISTVÁN
FÜZES ENDRE
KISS LÁSZLÓ
KODOLÁNYI JÁNOS
MIKLÓS PÁL
NEMES IVÁN
SZIKOSSY FERENC

SZERKESZTŐK:

BÁNDI GÁBOR
KOVÁCS TIBOR
SELMECZI LÁSZLÓ

ISSN 0133-4921

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MÚZEUMPOLITIKA

KECSKEMÉTI TIBOR

HAZAI FÖLDTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK HELYZETE ÉS FELADATAI

BEVEZETÉS

A hazai muzeális értékű földtudományi gyűjteményekről, az ügy minden lényeges kérdését tárgyaló áttekintés, értékelés és feladatkitűzés eddig még nem készült. A megjelent munkák többségükben részletmunkák; egy-egy múzeum vagy gyűjtemény ismertetését adták (Krenner J., 1902; id. Lóczy L., 1909; Tóth M., 1911; id. Noszky J., 1935; Csepregyhé Meznerics I., 1963; Tasnádi Kubacska A., 1969; Mihály S.—Mihályné Gombos I., 1977; Füköh L., 1981; Nagy M.—Szakáll S., 1983; Nagy I., 1984), a részleteken túllépő munkák pedig többnyire belső irattári anyagok, melyek egy-egy sajátos nézőpontból (felmérés, igazgatás stb.) vizsgálták a gyűjteményeket, illetve a hozzájuk kapcsolódó kérdéskomplexum egy-egy szektorát (pl. állagvédelem, tudományos érték, közművelődési használhatóság stb.). Utóbbiak mind kéziratos anyagok, melyek a Természettudományi Múzeum irattárában találhatóak.

Múzeumaink, egyéb közgyűjteményi és oktatási intézményeink, valamint tudományos és ipari kutató intézeteink nemzetközi mértékkel mérve is jelentős mennyiségű és értékű földtudományi anyaggal rendelkeznek. Ezek egységes szempontok szerinti értékelését, munkájuk koordinálását, feladataik változó körülményekhez igazodó megfogalmazását, fejlesztésük főbb irányait komplex muzeológiai szemlélettel tárgyalni rendkívül időszerű. Annál is inkább, mivel a hazai muzeológia, oktatásügy,

valamint földtudományok fejlődése e vonatkozásokban egyre több olyan problémát vet fel (a gyűjtemények funkciója, igény az ásványi nyersanyagkutatás és természetvédelem felől, a földtudományok középfokú oktatásának csökkenése, az őslélettudományok világnézeti szerepének felerősödése, hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki), melyek tisztázása hovatovább elkerülhetetlen.

Jelen sorok írója egy személyben geológus és muzeológus, így abban a szerencsés helyzetben van, hogy ismeri — részleteiben és egészében is — mindkét szakterület sajátos problémáit, s képes azokat egységes szemléletbe ötvözve tárgyalni.

A továbbiakban a geológia és muzeológia szempontjait és érdekeit integrálva kívánjuk áttekinteni a hazai geomuzeológia helyzetét és feladatait.

A GYŰJTEMÉNYEK HELYZETE

Áttekintésünkbe az alábbi földtudományok szakgyűjteményeit, valamint e tudományok fejlődését tükröző tudománytörténeti gyűjteményanyagot vonjuk be: ásványtan, kőzettan, teleptan, dinamikai földtan, talajtan, földrajz, őslénytan és rétegtan.

Vizsgálódásunk kiterjed a Művelődési Minisztérium közvetlen vagy közvetett felügyelete alá tartozó országos múzeumok, a megyei múzeumi hálózatba tartozó múzeumok, az oktatási intézmények gyűjteményeire, az Ipari Minisztérium felügyelete alá tartozó múzeumok és gyűjtemények, valamint a magánszemélyek gyűjteményanyagára.

A múzeumok, gyűjtemények tárgyalását a fenntartó szervek, intézmények szerinti csoportosításban végezzük. Mindenhol először röviden áttekintjük a kialakulás történetét, majd vázoljuk a jelen helyzetet és az ott folyó tevékenységet.

A gyűjtemények területi eloszlását a fenntartó intézmények szerint az 1. ábra, szakanyag szerint a 2. ábra mutatja.

ORSZÁGOS MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

Tudományos és közművelődési jelentőségük a szakterületen kiemelkedő. Gyűjteményeik értéke és volumene nagyságrenddel nagyobb az ország többi gyűjteményénél.

Természettudományi Múzeum, Budapest. Ásvány-Kőzettár és Föld- és Őslénytár

Az ország legnagyobb multú (alapítva 1802-ben) szakgyűjteményei. A Magyar Nemzeti Múzeum

alapító tárai voltak (az alapítástól 1939-ig Ásvány-Őslénytár néven egy szervezeti egységet alkot-
tak.)

Történetük főbb állomásai: 1808: Széchenyi Ferencné Festetich Julianna nagy ásványgyűjteményé-
vel gyarapítja. 1821: a szakanyag tételszáma már 8451 tétel. 1870-ig számos kisebb-nagyobb gyűjte-
ménnyel, ajándékokkal mérsékeltén gyarapodik. 1870: Lobkowitz J. 34.000 tételes páratlan gazdag-
ságú ásványgyűjteményének megvásárlásával egyszerre Európa legértékesebb gyűjteményei közé lép.
1878-tól mintegy negyven éven át Semsey A. mecénási tevékenysége nyomán tovább fejlődik a gyűj-
temény (világhírű ősgerinces-leletekkel, valamint meteoritokkal gyarapszik; Semsey A. 1902-ig
700.000 Koronát áldoz az Ásvány-Őslénytárra!). A múlt század végén Viktor Emánuel olasz király
nagyserű olaszországi márványgyűjteményével gyarapszik. A két világháború között mérsékelt fej-
lődés, időnként stagnálás. 1939: az Ásvány-Őslénytár kettéválik Ásvány-Kőzettárra és Föld- és Ős-
lénytárra. A II. világháború kitörésekor az Ásvány-Kőzettár Európa 3. legnagyobb és legértékesebb
gyűjteménye. 1945: ostromkor csekély károsodás, majd gyors fejlődés. 1956: tűzvész pusztítja el a
két tár anyagának mintegy 80%-át. 1957-től gyors újjáépítés, intenzív gyűjtőmunka, lendületes fejlő-
dés. Mára a Föld- és Őslénytár nemzetközileg ismét számottevő; az Ásvány-Kőzettár nehezebben tudja
pótolni veszteségeit. Ma a szakanyag az Ásvány-Kőzettárban 60.000, a Föld- és Őslénytárban 87.000
tételt tesz ki.

A két Tár alapításától mindmáig az ásványtani, kristálytani és őslénytani kutatások egyik hazai köz-
pontja. Kutatói között olyan európai hírű tudósok voltak, mint a paleontológus Hantken Miksa, a
geológus, geográfus id. Lóczy Lajos és a mineralógus Krenner József.

Jelenleg az Ásvány-Kőzettárban 5 kutató foglalkozik a vulkáni kőzetek és a talajok ásványtani problé-
máival. Eredményeiket évente 6–8 publikációban teszik közzé. A tár nagyhatású kiállítása „Az ásvá-
nyok és kőzetek világa”.

A Föld- és Őslénytár 5 tudományos munkatársa mezozóos puhatestű-, eocén nagy-foraminifera-,
negyedidőszaki gerinces-, valamint lemeztektonikai kutatásokat folytat. Tudományos közleményeik
száma évi 10–15 dolgozat. A tár „Magyarország földtörténeti emlékei” és „Az őslények világa” c.
kiállítását 1978-ban történt megnyitása óta közel 1 millió látogató kereste fel.

A két tár saját tudományos kiadvánnyal, a kétévenként megjelenő „Fragmenta Mineralogica et
Palaeontologica” c. periodikával rendelkezik. Jelentős szerepet játszanak a két tár munkatársai a
gyűjtemények szakmai felügyeletében.

Magyar Állami Földtani Intézet Múzeuma, Budapest

Országos gyűjtőkörű múzeum, melynek közvetlen felügyeletét a Központi Földtani Hivatal látja el.
1869-től végez gyűjtést a geológia minden ágában. Alapító levele szerint: gyűjteményeinek a magyar
föld minél teljesebb geológiai megismerését és a gyakorlati kutatásokat kell szolgálnia.

Történetének főbb mozzanatai: 1869–1899 között az ország földtani térképezéséhez kapcsolódóan jelentős Kárpát-medencei anyag gyűlt össze. Szűkös hely, több költözés viszontagságai jellemzik ez időszakot. 1881: Semsey A. megveszi az intézet számára a francia geológus professzor, Coquand mintegy 30.000 darabos világhírű őslénytani összehasonlító gyűjteményét (kb. 10.000 faj!). 1899: a mai székházába költözik az intézet. Hatalmas teret, egy teljes emeletet (1400 négyzetméter) kap a gyűjtemény. 1909-ben már 14 különböző gyűjteménycsoport igen gazdag anyaga van kiállítva és tárolva. 1920–1945 között szűkös lehetőségek miatt a gyűjtések nem rendszeresek, a gyarapodás szerény. A II. világháborút nagyobb veszteség nélkül vészelte át. 1945 után az ősembertani anyagát a Magyar Nemzeti Múzeumnak, ipari kőzetgyűjteményét a Műegyetemnek adja át. 1966: új működési szabályzat; a múzeum az ország földtani felvételének dokumentumanyagát gyűjti és őrzi. Kiállítást nem rendez, a kiállítási anyagát a Természettudományi Múzeumnak engedi át. Újjászervezett gyűjteményei: ásványtani, kőzettani, teleptani, rétegtani, ősgérintes, ősnövénytani, őslénytani típusanyag és térképezési mintaanyag. 1967: 370 tárolószekrényben, összesen 14.000 fiókban mintegy 420.000 tárgy. 1982: a múzeum korszerűsítése. A gyűjteményanyagának mintegy 65%-a a legmodernebb fémszekrényes kompakt raktározási módszerrel (az első az országban!) a székházában, a többi – kevésbé használt – anyag megfelelő körülmények között Rákóczi telepen és Szépvízáren tárolva.

Az Intézet múzeuma mindig jól segítette a terepi és feldolgozó geológusok munkáját, amellett önálló, nívós tudományos műhely is volt. Munkatársai között a szakma számos kiválóságát találjuk (Rozlozsnik Pál, Kadić Ottokár, Schréter Zoltán, Tasnádi Kubacska András).

Az utóbbi 3 évtizedben folyó intenzív ásványi nyersanyagkutatások erőteljesen megnövelték a gyűjtemény állományát, különösen a tudományos segédanyagét. Leltározását, rendezését és nyilvántartását kis létszámú szakembergárda végzi, melynek tagjai a gyűjtemény felé jelentkező szakmai igények kielégítése mellett jelentős tudományos tevékenységet is kifejtének. Évente 20–25 tudományos közlemény kerül ki tolluk alól. Hézagpótló kiadványuk a magyarországi originális ősmaradványok katalógusa.

A nagy mennyiségű tudományos segédanyagot vidéki telephelyeken, Vasason, Szépvízáren és Rákóczi telepen tárolják. A nagy befogadóképességű raktárakban kartotékos nyilvántartás segítségével kereshető ki a korszerű vasállványzaton tárolt és villástargoncával mozgatható anyag.

Miután országos gyűjteményeinket érinti, itt tárgyaljuk a *dokumentációs és tudományos segédanyag problémáját*. Hol van ezek helye?

Az országban folyó földtani kutatások hatalmas mennyiségű tárgyi anyagot eredményeznek. Évente több száz kutatófúrás mélyül le (főként alapszelvény- és szerkezetkutató, valamint szén-, szénhidrogén-, bauxit-, színesérc- és vegyesásvány-kutató), a különböző célú földtani térképezések, valamint a célkutatások (pl. eocén program), múzeumi gyűjtések és bányászati tevékenység során nagy mennyiségű értékes mintaanyag kerül a gyűjteményekbe. Ezek sok-sok forint árán kerülnek a tudományos vizsgálatok körébe.

Az anyag egy része egyedileg nyilvántartható ásvány, kőzet, ősmaradvány, más része a vizsgálatokhoz szükséges tömeganyag és fűrőmag. Az egyedileg nyilvántartható tárgyakkal muzeológiai szempontból nincs probléma: jól determinálhatók, gyűjteménybe besorolhatók, beletárolhatók, többnyire szép és didaktikus példányokként kiállíthatók. Tehát a muzeális gyűjtemény mindhárom funkcióját (feldolgozás, nyilvántartás, bemutatás) kielégítik.

A másik csoport tárgyai muzeológiai szempontból vitatottak. Egyesek szerint ezek az anyagok nem múzeumba valók, mert tömegesek (pl. iszapolási maradékok nagy mennyiségű ősmaradványai), többségük csak tudományos vizsgálatokhoz szolgál alapul (taxonómiai összehasonlítás, variációstatisztika, fácieselemzés, kontroll stb.) és nem látványosak (fűrőmagok, kőzetpéldányok, felületi és vékonycsiszolatok stb.). Tárolásukról a gyűjtő intézmény, nyilvántartásukról a feldolgozó kutató gondoskodik. Mások szerint e tárgyak a magyar föld kutatásának legfőbb dokumentumai, melyeket éppen sokoldalú tudományos feldolgozottságuk (ásvány-, kőzet-, őslénytani stb.) arra érdemesít, hogy nemcsak tudományos, hanem muzeális értéként is megőrizzük, s múzeum(ok)ban elhelyezve etalon-gyűjteményként használjuk a további kutatásokhoz.

E kérdésben is – mint sok másban – a két nézet között van a helyes álláspont. Véleményünk szerint ennek tekintettel kell lennie a múzeumi és geológiai szempontok érvényesülésére, az egyes intézménytípusok sajátos feladataira és az anyag központi áttekinthetőségének biztosítására. Ezek szerint a tömeges anyagok közül azok, melyek nagy tudományos értékűek (sajátos kifejlődés, egyedülálló ősmaradványegyüttes, további vagy újabb vizsgálatok kiinduló anyaga stb.) feltétlen muzeális értékűnek veendő, s közgyűjteményben való elhelyezésük vagy közgyűjteménnyé fejlesztésük indokolt. Tárolásuk, rendszerezésük, nyilvántartásuk, valamint hozzáférhetőségük biztosítása fontos feladat. Erről a tömeganyagokat feltáró és feldolgozó intézményeknek, vállalatoknak célszerű gondoskodni. Az egyes gyűjtemények áttekinthetőségét egy központi adatbank biztosíthatná, melynek létrehozása már ma is rendkívül időszerű, később pedig elengedhetetlen lesz. Az adatbank kialakítása legkézenfekvőbben valamelyik központi intézmény keretében történhetne. Két legújabb tanulmány (Dóczy A.–Vándorfi R., 1984; Bohn P. et al., 1984) a Magyar Állami Földtani Intézetet és a Szolnoki Kőolajkutató Vállalatot egyaránt alkalmasnak találja központi anyag- és adattárolás megvalósítására.

Természetesen a fenti szempontok alá nem eső tömeges anyag is értékes, raktározása fontos. Rá a múzeumi anyagkezelésben használt tudományos segédanyag elnevezést és tartalmat vonatkoztatjuk.

A MEGYEI MÚZEUMI HÁLÓZAT GYŰJTEMÉNYEI

Jelenleg az ország 13 megyéjében van a múzeumi hálózatban számottevő földtudományi gyűjtemény. Jegyzéküket az 1. táblázat mutatja. (A néhány darabos, tudományos értéket nem képviselő kis kollekciókat itt nem vesszük figyelembe!) A gyűjtemények területi eloszlása nagyjából egyenletes (1. ábra). Érdekes, hogy a 13 megye mindegyikében egy-egy helyre koncentrálódik az anyag.

A figyelembe vett gyűjtemények volumene és értéke különböző. Ez elsősorban a gyűjteményeket létrehozó és alakító tényezőkkel (földtani adottságok, bányavidék, oktatási központ, személyi adottságok stb.) van összefüggésben. A 2–300 értékes darabot tartalmazó kis gyűjteménytől (Debrecen, Déri Múzeum), a 8–10.000 darabos, erősen specializált gyűjteményen át (Tata, Kuny Domokos Múzeum), az országos jelentőségű, nagyon gazdag (kb. 80.000 db) gyűjteményig (Eger, Dobó István Vármúzeum) mindenféle méretű, értékű és szakanyagú gyűjtemény megtalálható. A gyűjtemények szakanyag szerinti (ásvány, kőzet, ősmaradvány stb.) eloszlását a 2. ábra mutatja (az ábra a megyei hálózatba tartozó gyűjteményeken kívül az egyéb fenntartású gyűjteményeket is feltünteti!).

A továbbiakban értékrendben vesszük sorra az egyes gyűjteményeket. Az egyes múzeumoknál szereplő adatok többségét Kovács István főigazgatóhelyettes, vezető szakfelügyelő engedte át. Illesse Őt e helyen is köszönet!

Dobó István Vármúzeum, Eger

Az ország harmadik (a vidék első) legjelentősebb gyűjteménye. Kizárólag ősmaradványokból áll. Létrehozásában Legányi Ferenc gyűjtő elévülhetetlen érdemeket szerzett. A mintegy-80.000 darabot (nem tételszámot!) tartalmazó gyűjtemény kiemelkedő értéke a bükki paleozóos gyűjteményrészleg (a rendkívül ritka Trilobitákkal, valamint Fusulinákkal és Brachiopodákkal), a világhírű egeri felső-oligocén faunagyűjtemény (az egerien emelet sztratotípusának molluszkáival), valamint a Bekölce-Bóta környéki rendkívül gazdag miocén molluszkafauna. Nem sokkal kisebb értékűek az egedi oligocén és Eger környéki középső- és felsőmiocén flórák. E fossziliák az utóbbi 20 évben legjobb szakembereink (Schréter Z., Csepregyhéjné Meznerics I., Báldi T., Andreánszky G.) feldolgozásában kerültek publikálásra.

Jelentős a gyűjtemény pleisztocén és holocén puhatestű részlege, melynek fejlesztése és feldolgozása a jelen kutatások központi feladata. A témából több publikáció jelent meg.

A gyűjtemény az utóbbi évek többszöri költözése után most végleges helyére került. Leltározottsága, rendezettsége és nyilvántartása megfelelő. Gondozását egy kutató és egy gyűjteménykezelő látja el. A tudományos és muzeológiai munkát sokrétű és színvonalas közművelődési tevékenység egészíti ki. Ennek egyik legszebb megnyilvánulása az 1983-ban Szilvásváradon megnyitott „A Bükk természeti képe” c. kiállítás, melyben igen jelentős teret kaptak a földtudományok tárgyai.

Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc

Legfőbb értékét „A Balaton tudományos tanulmányozása” c. munkálatok során (1900–1913) gyűjtött és feldolgozott nagy mennyiségű mezozóos (zömben triász) ősmaradványanyag adja. Nagyrészt

id. Lóczy L. és Laczkó D. gyűjtései, köztük számos típuspéldány. Az eredetileg Veszprémben elhelyezett, mintegy 4000 tételes (kb. 25.000 db) gyűjtemény, a hetvenes évek elején került a megyei múzeumhálózat fejlesztése során, a további fejlődéshez is lehetőséget nyújtó Zirc-re. Az ősmaradványokon kívül kevés ásvány és kőzet egészíti ki a gyűjteményt. Az anyag rendezése, leltározása, nyilvántartása szakági muzeológus hiányában (ill. csak időnkénti működése miatt) nincs megoldva. A gyűjtemény értéke és a Bakony változatos földtani felépítése adta fejlesztési lehetőségek egy geológus alkalmazását feltétlen szükségessé teszik.

A nagy látogatottságú általános természettudományos kiállításban egy önálló fejezettel van képviselve a szakág.

Savaria Múzeum, Szombathely

Ásványokban és kőzetekben kevésbé, ősmaradványokban, főleg ősnövényekben gazdag gyűjtemény. A több mint 10.000 db növényi fosszília nagyobb része az Alpokalja pliocén rétegeiből került ki, de hosszú évek tervszerű gyűjtései nyomán az ország legfontosabb ősnövénytani lelőhelyeiről is bőséges anyag áll a kutatások rendelkezésére. A toronyi terület ősnövény-anyagának feldolgozása a lignit-kutatások számára is fontos támpontokat hozott, így gyakorlati vonatkozásai is vannak. Az eredmények intenzívebb publikálása feltétlen kívánatos volna.

Az egy paleobotanikus kutató, valamint egy preparátor muzeológiai munkája nyomán megfelelő raktári rend uralkodik. A leltározottság és nyilvántartás kielégítő.

Kiemelendő a múzeum nagyszerű kiállítása, melyben a természet- és társadalomtudományok összeötövzésének első jól sikerült hazai megvalósulását látjuk. A kiállításban egy földtörténeti fejezettel a geológia is részt vesz.

Kuny Domokos Múzeum, Tata

A földtudományok szempontjából három részleget kell kiemelni. A negyedidőszaki édesvízi mészkő flóraanyagot. Ez Skoflek I. gyűjtése révén hazánk egyedülálló ilyen jellegű gyűjteménye (2000 db tatai, 2100 db vértesszőlősi, 1800 db dunaalmási, 2300 db 50 különböző hazai lelőhelyről származó fosszília). A teljes hazai fosszilis, ilyen jellegű flórát reprezentálja. Többsége meghatározott, jelentős része publikált. 12 holotípust tartalmaz. A régészeti ásatásokból előkerült, főleg magvakat és terméseket tartalmazó archeobotanikai anyagot, valamint a szubfosszilis malakológiai anyagot.

A kiemelten értékes anyag jelenleg szakember nélkül van. A fiatalon elhunyt gyűjteményalapító, Skoflek I. státusát mielőbb betölteni a tudománnyal szembeni kötelesség.

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Mindössze öt éves múltra visszatekintő gyűjtemény. Rendkívül dinamikus fejlődés nyomán ma már több mint 2000 db ásvánnyal rendelkezik (az egyéb geo-anyag: kőzet, ősmaradvány alárendelt). Ezek a Tokaj-hegység összes ásványait (az ország egyedüli ilyen gyűjteménye!), főleg ércbányavidékeink (Gyöngyösoroszi, Rudabánya, Telkibánya, Recsk, Mecsek stb.) ásványainak legtöbbszörét (köztük néhány páratlan példány), valamint a legfontosabb szlovákiai és erdélyi lelőhelyek válogatott ásványait tartalmazzák. A gyűjtemény példás rendben van, leltározása és nyilvántartásba vétele folyamatosan történik.

A gazdag gyűjteményt létrehozó fiatal mineralógus (a gyűjtemény egyedüli munkatársa) feldolgozó munkája intenzív. Rövid idő alatt 4 dolgozata jelent meg, s egyetemi doktori értekezését is elkészítette s meg is védte. Részt vesz a Kárpát-Balkán Földtani Asszociáció keretében készülő 6 ország ásványait feldolgozó ásványkatalógus és enciklopédia készítésében. Gyűjtő- és feldolgozó munkája mellett jelentős közművelődési tevékenységet fejt ki (ásványgyűjtő találkozók, szakkörök szervezése, ásványtant népszerűsítő folyóirat szerkesztése, előadások stb.).

Az eddigi eredmények, valamint a fejlődés nagy távlatai indokoltá teszik a gyűjtemény koncentrált fejlesztését.

Visky Károly Múzeum, Kalocsa

Az egykori jezsuita gimnázium tudományos felkészültségű tanára, Tóth Mike a múlt század végén egy közel 3000 darabos ásvány-, kőzet- és teleptani gyűjteményt hozott létre oktatási célokra. Az anyag – 90%-a ásvány – nemcsak hazai, hanem szlovákiai és erdélyi, valamint más híres európai lelőhelyekről származik. Főbb értékei: tudományosan dokumentált, anyaga a teljes ásvány-, illetve kőzetrendszert képviseli (közte több ritkaság!), a bányászathoz kapcsolódó miniatűr teleptani kollekciónak tartalmaz. A korabeli bútorzatban, korszerűsített nomenklatúrával bemutatott anyag vonzó kiállítása a múzeumnak. Hatását fokozza, hogy hegységektől, bányahelyektől távoli tájon lakóknak mutatja be az ásványok érdekes világát. A gyűjteményben nem működik szakági muzeológus. A gyűjtemény minden kutató rendelkezésére áll.

Városi Múzeum, Pásztó

A szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumból 1984-ben áthelyezett természettudományos anyagból alakult ki. A kisebb, de értékes anyaggal rendelkező geo-gyűjtemények egyike. Mintegy 1000 db ásvány, kő-

zet és ősmaradvány alkotja. Kiemelkedő értéke a nógrádi ősnövénytanai anyag (ez teszi ki a gyűjtemény 90%-át), melynek jelentős részét Andreánszky G. és újabban Hably L. feldolgozta és publikálta. A gyűjtemény segédanyaga, a publikációhoz készült grafikai anyag, eredetiben. Az őszállattani anyag is tartalmaz néhány nógrádi ritkaságot. Az anyag legszebb darabjai a „Mozaikok Nógrád megye természeti képéből” c. kiállítás (jelenleg felújítás alatt) jelentős részét képezik.

A meglévő gyűjtemény kezelésére és fejlesztésére, valamint a Cserhát és a Nógrádi-medence rendkívüli természeti értékei és nyersanyag-lelőhelyei (kő- és szénbányák) anyagának begyűjtésére 1984 őszétől szakági muzeológus működik a múzeumban.

A következő gyűjtemények jóval kisebbek, mint az eddig tárgyaltak, áttekintésünkbe azonban értékük és észlelhető fejlődési tendenciájuk miatt feltétlen bevonandók.

Közülük a *debreceni Déri Múzeum ásványgyűjtemény* alapításával tűnik ki (már kb. 300 válogatottan szép és ritka ásványa van). Fejlődése ígéretesnek látszik. Az anyagot kiállításban mutatják be.

A *nyíregyházi Jósa András Múzeum* Szabó József, egyik legnagyobb mineralógusunk és geológusunk értékes hagyatékát, mintegy 250–300 darabos ásványgyűjteményét (benne meteoritok is!) birtokolja. A fejlesztés szempontjából lezárt gyűjtemény jelenleg tartós letétként a rudabányai Érc- és Ásványbányászati Múzeumban van.

A *tiszaföldvári Tiszazugi Földrajzi Múzeum* jelentős értékű fosszilis nagyemlős (mammut, őstulok, ősrorszarvú stb.) anyaggal, valamint kevés ásvány- és kőzetanyaggal, néhány Szolnok megyei olajkutató fúrás maganyagával és talajmintákkal rendelkezik. Ezek összmenyisége mintegy 400 db. A gyűjtemény legszebb, elsősorban a tájra jellemző darabjait a Tiszazug földtani-földrajzi fejlődéstörténetét és a rátelepülő gazdasági életet bemutató kiállításban helyezték el.

Mindhárom múzeumban működik természettudományos muzeológus, de közülük egyik sem geológus, így tevékenységük csak az anyag kezelésére szorítkozik.

Külön kell foglalkoznunk az *érdi Földrajzi Gyűjteménnyel*. Az 1983 őszén megnyílt gyűjtemény még a felfejlődés stádiumában van. A gyűjtésekből, ajándékokból, vásárlásokból összegyűlő nagyon értékes anyag nagy része tudománytörténeti. Ezek a rendkívül érdekes és hézagpótló kiállításon, mely a „Magyar utazók, földrajzi felfedezők” címet viseli, kerülnek bemutatásra. Az országos gyűjtőkörű intézmény 2 tudományos kutatóval működik. Célkitűzései és tervei — melyek jól illeszkednek a geomuzeológia országos programjába — ígéretes fejlődéssel kecsegtetnek.

OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK GYŰJTEMÉNYEI

Jelentős értékű és mennyiségű szakanyag van az egyetemek földtudományi tanszékeinek birtokában (1. ábra). Ezek egyrészt a tudományos vizsgálatok tárgyi anyagai, másrészt oktatási célokat szolgálva az illető tanszék folyosóin többnyire ki is vannak állítva.

A legnagyobb multú és értékű gyűjtemények a *budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem* geotanszékein találhatóak. Az *Ásványtani Tanszék* rendkívül gazdag ásványgyűjteménye (kb. 7000–8000 db) a világ minden részéből tartalmaz példányokat. A gyűjtemény a tananyagnak megfelelően rendszerezve, múlt századi, iparművészeti értékű tárolókban van elhelyezve. Jelentős részét nagynevű professzorok (Szabó József, Krenner József, Mauritz Béla) gyűjtötték, rendezték, s e század első felére az oktatás szempontjából gyakorlatilag teljessé vált. Fontos része a mai magyar anyag, melyből elsősorban a Budai-hegységi, mátrai, dunabogdányi és csordakúti anyag gazdag.

Az *Őslénytani Tanszék* gyűjteményei közül kiemelkedik Hantken M. Európa-hírű Nummulites-kollekciója, Lőrenthey I. pannon malakológiai, valamint fáciestani gyűjteménye, s az újabb gyűjtések és feldolgozások eredményeként kialakult Ammonites-gyűjteménye.

A *Közettan-Geokémiai*, a *Földtani*, valamint az *Alkalmazott Földtani Tanszék*ek az oktatásuk körébe tartozó közettani, dinamikai földtani, továbbá szén-, érc- és olajmintákat tárolják.

A *szegedi József Attila Tudományegyetem* tanszéki gyűjteményei közül az *Ásványtan-Geokémiai Tanszék* ásványgyűjteménye különösen értékes. Mind az ún. intézeti, mind a Koch S.-féle gyűjtemény (kb. 2000–2000 db) komoly értéket képvisel. Előbbi a világ minden tájáról tartalmaz példányokat, utóbbi a Kárpát-övezet ásványait képviseli, s Magyarország ásványainak egyik legjobban feldolgozott és legteljesebb kollekcióját is magában foglalja.

A *debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Föld- és Ásványtani Tanszéke* gazdag oktatási anyaggal rendelkezik. Emellett kiemelendő a tudománytörténetileg értékes Kossuth-gyűjtemény, melyet a nagy államférfi turini száműzetése során gyűjtött és vásárolt. A saját kezűleg cédulázott anyagot közgyűjteményeink számára küldte.

A műszaki egyetemek sajátos oktatási profiljuk miatt elsősorban építés-, ill. bányaföldtani és telepítési (*Budapesti Műszaki Egyetem*, ill. *Miskolci Nehézipari Egyetem*) gyűjteményekkel rendelkeznek. Kimagasló értéket képvisel közülük a *miskolci Földtani-Teleptani Tanszéken* őrzött, mintegy 30 darabos, páratlanul szép kifejlődésű aranyérc kollekció, mely a selmeci bányászat fénykorában került a jogelőd főiskola (Selmecbányai Bányászati Akadémia) birtokába.

Sajátos gyűjteménnyel rendelkezik a *Veszprémi Vegyipari Egyetem Ásványtani Tanszéke*, mely az összes hazai agyagásvány valamennyi kifejlődésű példányát foglalja magában. A gyűjtemény értékét teljessége és sokoldalú tudományos feldolgozottsága adja.

A középiskolai gyűjtemények közül egynek van muzeális értéke. A *sárospataki Rákóczi Gimnázium* földrajzi szertára őrzi Szabó József geológus Tokaji-hegységi térképezése során gyűjtött kőzetmintáit. A nagy tudós által saját kezűleg dokumentált mintegy 200 kőzetdarab az első olyan gyűjtemény, mely a vulkáni kőzetek és a szőlőtermesztés közti összefüggéseket kereső földtani vizsgálat közzétett dokumentációja. A gyűjteménynek ma már inkább tudománytörténeti jelentősége van.

Az Ipari Minisztérium közvetlen felügyelete alá tartoznak, a Művelődési Minisztérium az Országos Műszaki Múzeumon keresztül gyakorolja szakmai felügyeletét. Alábbi összeállításunk elsősorban Molnár L. (1983) alapvető tanulmánya nyomán készült.

A 11 múzeumot, ill. gyűjteményt, valamint 3 kiállítóhelyet magában foglaló hálózat (2. táblázat) fő tevékenységi területe a bányászati kutatások, a bányaművelés és a bányászattörténet tárgyi anyagának gyűjtése, feldolgozása és bemutatása. E tevékenység közben mindig kapcsolatba kerülnek ásványkőzettani, teleptani, ritkábban őslénytani problémákkal. Így e tudományok vizsgálati anyagát is gyűjtik, s több helyen értékes anyagot halmoztak fel.

A földtudományok szempontjából az alábbi gyűjtemények jelentősek.

Központi Bányászati Múzeum, Sopron. Az 1957-ben alakult múzeumban egy, a Kárpát-medence ásványait reprezentáló 4–500 darabos gyűjtemény van. Többségük ércásvány. A hazai lelőhelyekről származó anyag eléggé teljes. Szép és ritka ásványokkal vannak képviselve a felvidéki és erdélyi klasszikus bányahelyek. A múzeum székházának felújítása után megnyílt reprezentatív kiállítás egy-egy külön részt biztosít a legszebb ásványoknak, kőzeteknek, ill. ősmaradványoknak.

Érc- és Ásványbányászati Múzeum, Rudabánya. Az 1965-ben történt alapítása óta jelentős értékű és darabszámú (kb. 2–3000 db) gyűjteményt halmozott össze. Reális értékeléséhez egy alapos szakmai revízió lenne szükséges. Mineralógus specialista híján a gyűjtemény szakszerű felállítása és szisztematikus rendezése még nem történt meg. Az eddigi gyors felmérések szerint legértékesebb részei: a rudabányai, felvidéki és erdélyi klasszikus lelőhelyek ásványai, a terméselemek gyűjteménye, Földváry A. geológus professzor Miskolcra átkerült kollekcója, valamint a nyíregyházi Jósa András Múzeumtól kikölcsönzött gyűjtemény (kb. 250–300 db), benne meteoritokkal. A múzeum kiállítása jól szolgálja a közművelődést. A múzeum telkibányai, nagybörzsönyi és recski kiállítóhelyeire kihelyezett gyűjteményrészek inkább közművelődési értékűek. Közülük a recski a legjelentősebb.

A kisebb gyűjtemények közül tudományos értékű anyaggal rendelkezik az *Ajkai Bányászati Múzeum*. Gyűjteményét kb. 4–500 db kronológiailag rendezett ősmaradvány, köztük több bakonyi raritás alkotja. Értékes Hantkennel kapcsolatos tudománytörténeti anyaga.

Főként a Déldunántúl mélyföldtani megismeréséhez nyújt sehol máshol nem látható dokumentációs anyagot (ásványi nyersanyag, kőzet, ősmaradvány) a *Pécsi Földalatti Bányamúzeum* kiállítása. A Mecseki Ércbánya Vállalat geológusainak gondozásában levő nagybecsű anyag (kb. 4–500 db) megérett a tudományos gyűjteménnyé fejlesztésre.

Egyedülálló gyűjtemény található a *Bakonyi Bauxitbánya Vállalat tapolcai múzeumában*. A Magyarországon eddig előkerült összes bauxit-kifejlődéstípus egy-egy példányát bemutató kiállítás (kb. 2–300 db) a maga nemében új, tudományos értéke nemzetközileg is számottevő.

Mindössze négyet tartunk eddig nyilván a muzeális értékük miatt.

Közülük a legnagyobb és legértékesebb a *Debreceni Református Kollégium* tulajdonában levő Szőnyi-féle ásványgyűjtemény. A több mint 3300 darabot számláló kollekciónak anyaga a Föld minden kontinenséről származik (különlegessége, hogy hazai lelőhelyeinkről egy sem!). A tudományosan revideált és rendszerbe állított anyag leltározva áll a kutatók és hallgatók rendelkezésére. Jelentősebb értékei a fémes és nem fémes elemek, a meteoritok s néhány ritkaság, ill. szép példány (hauerit, nátrólit, rovarzárványos borostyánkő stb.).

A *Pannonhalmi Bencés Főapátság* kis oktatási gyűjteménye a leggyakoribb ásványokat, kőzeteket tartalmazza.

Érdekes színfoltot jelent geo-gyűjteményeink sorában a *fertőrákosi Makovnik István* kizárólag kalcitokból álló szép gyűjteménye, valamint a *tállyai Encsi György* Tokaji-hegységből származó többszáz darabos ásvány-, továbbá a mintegy 50–60 miocén növény- és rovarlenyomatot (különleges érték!) tartalmazó ősmaradvány gyűjteménye.

FELADATOK

Ezek főbb vonásaikban a múzeumi alaptvékenységet vezérlő „hármastétel”-ből következnek.

A *gyűjteménykezelő, leltározó, nyilvántartó munkára* vonatkozó feladatok a különböző utasításokkal jól szabályozottak. Itt feladat kijelölésre nincs szükség, csak pontosan be kell tartani az előírásokat. A belső muzeológiai munka az országos múzeumokban és a megyei hálózatban általában kielégítő. Problémák rendszerint az egyéb fenntartású gyűjteményekben vannak. El kell érni, hogy az oktatási és ipari intézmények muzeális gyűjteményei leltározva és nyilvántartva legyenek, s szakszerű kezelésben részesüljenek.

A *közművelődési munka* feladatait tekintve részletekbe nem mehetünk, csak a főbb irányok felvázolására szorítkozunk.

Szerepet kell vállalnia a múzeumoknak, gyűjteményeknek a *földtudományok iskolán kívüli oktatásában*. Középiskolai tanterveinkben nemhogy földtani vagy ásványtani diszciplína nincs, de földrajzot is csak 2 éven át tanítanak. A geo-gyűjtemények munkatársainak fontos feladata, hogy a Föld és az élet fejlődésének főbb törvényszerűségeit az ifjúság elé tárja.

Nagy lehetőségeket nyújt az őslélettudományok propagálása a *természettudományos világkép alakításában*. Vonzó feladat az egykori növény- és állatvilág származástani, törzsfajlódási és evolúciós bemutatása.

Törekedni kell a *természetvédelem geo-aspektusból történő bemutatására*. A növények és állatok védelme mellett nagy súlyt kell helyeznünk földtani értékeink (barlangok, földtani alakzatok, ásvány- és ősmaradvány lelőhelyek stb.) megóvásának népszerűsítésére.

Kellőképpen fel nem ismert és fel nem karolt ága a közművelésnek a tartalmas *önműveléshez nyújtandó segítség*. A fiatalság bizonyos életkorban nagy érdeklődéssel fordul a természettudományok, benne a földtudományok felé. Ezen érdeklődő réteg megragadása, önképzésének segítése, főként szakkörökön keresztül, a tehetségkutatás és -gondozás legjobb eszköze. Ezen túlmenően a szakember-utánpótlás-bázis szélesítésének legjobb lehetősége.

Mindezeket tervszerű, összehangolt, az együttműködés lehetőségeit kihasználó munkával kell megvalósítani. Ennek során különös figyelmet kell fordítani az ismeretterjesztés módszereinek gazdagítására (kiállítások, előadások, cikkek mellett a rendkívül hatékony kiscsoportos műhelymunkára, kirándulásokra, vetélkedőkre és más formákra).

A *tudományos feladatok* kitzűzésénél (gyűjtés, feldolgozás) két alapvető szempontnak kell érvényesülnie:

– *a helyi adottságokra, lehetőségekre támaszkodjon,*

– *része legyen az országban folyó valamelyik fontos kutatási programnak* („Természeti erőforrásaink kutatása” országos kutatási főirány, „Középtávú Tudományos Terv”, Nemzeti Parkok kutatása, „Eocén Program”, akadémiai programok, ún. táj kutatások stb.).

Az eddigi munka során ezek az országos múzeumokban és a megyei múzeumok többségében maradóképpen érvényre jutottak. Néhány megyei gyűjteményben azonban szakember hiánya vagy kiesése miatt nem történt előrelépés (Tata, Zirc).

A kutatási témák felsorolásában itt nem mehetünk bele (ezeket részletesen tartalmazza „A magyar múzeumok VI. ötéves terve” c. kiadvány), csak annyit állapítunk meg, hogy a művelt témák fontos alap kutatások részei, célkitűzéseiket és volumenüket tekintve reálisak s számos kiemelkedő eredményt hoztak.

Lényegében e témák folytatását tartalmazzák a további tervek is. Változtatni rajtuk nem szükséges. Új feladatokat csak ott kell megfogalmazni, ahol a fejlődés vagy a távlati fejlesztés indokolja. Ennek kapcsán csak utalás néhány szükséges témára. Kívánatos volna tervbe venni: a *bakonyi mezozoos képződmények kutatását* (Zirc), egy *földtani témát* vállalni a *Mecsek-kutatásban* (Pécs), *vizsgálatokat* indítani a *Bükk és a Sajó-medence harmadidőszaki ősmaradványain* (Eger vagy Miskolc). Feltétlenül időszerű és szükséges a *rudabányai ásványgyűjtemény feldolgozására* egy tudományos vállalkozás beindítása.

A feladatok közt felmerül a több tudományban (ásványtan, földrajz, földtan, mezőgazdaság) fontos szerepet játszó *talajtan tárgyi dokumentációjának ügye*. Geo-gyűjteményeink valamelyikének vállalnia kellene egy országos talajtani gyűjtemény létrehozását, s annak legalább alkalmi kiállításon való bemutatását. Az ez irányba tett első lépéseket — úgy véljük — egy, az érintett tudományágak muzeológusainak konzultációján kellene megtenni.

FEJLESZTÉSI ELGONDOLÁSOK

Az országos gyűjtemények dinamikus fejlődését számos átfogó országos és nemzetközi program biztosítja és segíti. A jól képzett specialisták jelentős száma is a fejlődés biztosítója. Ezért fejlesztési elgondolásaink lényegében a megyei hálózat múzeumait és gyűjteményeit érintik.

Fejlesztési elgondolásaink alapelvei:

- a meglevő gyűjteményi, személyi és földtani adottságok felhasználása,
- súlyponti kutatási területek (tematikailag és topográfiailag is!) tekintetbe vétele,
- együttműködési lehetőségek figyelembe vétele.

Ezek alapján – a jelenlegi helyzetből és feltételekből kiindulva – három fejlesztési kategóriát alakítottunk ki.

1. *Súlypontosított fejlesztés* kívánatos ott, ahol kiemelkedő értékű gyűjtemény, valamint specialista szakember van. Az eddig elért eredmények országos jelentőségűek. Itt geo-vonatkozásban a múzeumi munka mindhárom funkciójának (feldolgozás, nyilvántartás, bemutatás) magas színvonalon kell érvényesülnie. Ebbe a csoportba soroljuk *Eger, Miskolc, Zirc* és *Szombathely* gyűjteményeit.

2. *Közei (távoli) fejlesztés* szükséges ott, ahol nagy értékű gyűjtemény és jelentős szakmai háttér van (földtani képződmények, bányák, kutató vállalatok, egyetem stb.). Itt a muzeológiai (nyilvántartás) és közművelődési (bemutatás) profil mellé szakági munkatárs alkalmazásával biztosítani kell a tudományos feldolgozás lehetőségeit. E kategóriába tartoznak *Tata, Pásztó, Rudabánya, Pécs* és *Debrecen* (itt a sorrend fontossági sort is jelent!) gyűjteményei.

3. *Lényeges fejlődést nem ígérő gyűjtemények* kategóriája. Itt elégséges, ha a gyűjtemény nyilvántartási és bemutatói funkciója érvényesül. A színtartás azonban itt is fontos feladat. Ide *Kalocsa, Nyíregyháza, Tiszaföldvár* és *Szeged* gyűjteményei sorolhatók.

Fenti elgondolások a gyűjtemények helyzetének alapos elemzése és nagyrészt személyes tapasztalatok alapján kerültek megfogalmazásra. Mivel mind az anyagi, mind a személyi lehetőségek messzemenő figyelembevételével készültek, reálisnak tekintendők. Határidőket, összehszerűségeket, státusszámokat nem tartalmaz, csupán elvi kereteket kíván biztosítani egy fejlesztési koncepció kialakításához.

IRODALOM

Bohn P. et al. (1984): A Magyar Állami Földtani Intézet adattárának országos feladatai. — Földtani Kutatás, XXVII/1, pp. 73–80.

Csepregyhéy Meznerics I. (1963): A Dobó István Vármúzeum őslélektani gyűjteményének tudományos jelentősége. — Egri Múzeum Évk., I, pp. 55–68.

Dóczi A.—Vándorfi R. (1984): Geológiai adatbázis a Szolnoki Kőolajkutató Vállalatnál. — Földtani Kutatás, XXVII/1, pp. 9–15.

Fükőh L. (1981): A Dobó István Vármúzeum őslénytani gyűjteménye. — Múzeumi Közlemények, 1981/2, pp. 59–72.

Krenner J. (1902): A Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány-Őslénytára. — Budapest, pp. 1–29.

id. Lóczy L. (1909): Vezető a M. Kir. Földtani Intézet Múzeumában. — Földt. Int. Kiadv., p. 316.

Mihály S.—Mihályné Gombos I. (1977): A Bakonyi Természettudományi Múzeum geológiai gyűjteményének története és soronkövetkező gyűjteményfejlesztési feladatai. — A VI. Bakonykutató Ankét Anyaga, pp. 3–10.

Molnár L. (1983): A bányászati muzeológia fejlődése és helyzete Magyarországon. — Bányászat, 116/9, pp. 579–585

Nagy I. (1984): A Magyar Állami Földtani Intézet Gyűjteményének és Országos Földtani Adattárának újjáalakítása. — Földt. Int. Évi Jelentése az 1982. évről, pp. 67–72

Nagy M.—Szakáll S. (1983): A Debreceni Kollégium Szőnyi-féle ásványgyűjteménye. — Debreceni Déri Múzeum Évk., 1980, pp. 35–72

id. Noszky J. (1935): A magyar földtani kutatás tényezői és mai munkájuk. — Debreceni Szemle, 1935/4, pp. 1–10.

Tasnádi Kubacska A. (1969): A Magyar Állami Földtani Intézet Múzeuma. — 100 éves a Magyar Állami Földtani Intézet; Földt. Int. Kiadv., pp. 251–265

Tóth M. (1911): A kalocsai Főgimnázium ásványtára. — Kalocsa, p. 109.

1. A MEGYEI MÚZEUMI HÁLÓZATBA TARTOZÓ FÖLDTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK

Baranya

Janus Pannonius Múzeum, Pécs

Bács-Kiskún

Visky Károly Múzeum, Kalocsa

Borsod-Abaúj-Zemplén

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Csongrád

Móra Ferenc Múzeum, Szeged

Hajdú-Bihar

Déri Múzeum, Debrecen

Heves

Dobó István Vármúzeum, Eger

Komárom

Kuny Domokos Múzeum, Tata

Nógrád

Városi Múzeum, Pásztó

Pest

Földrajzi Gyűjtemény, Érd

Szabolcs-Szatmár

Jósa András Múzeum, Nyíregyháza

Szolnok

Tiszazugi Földrajzi Múzeum, Tiszaföldvár

Vas

Savaria Múzeum, Szombathely

Veszprém

Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc

2. MAGYARORSZÁG BÁNYÁSZATI MÚZEUMAI ÉS KIÁLLÍTÓ HELYEI

Központi Bányászati Múzeum, Sopron

Érc- és Ásványbányászati Múzeum, Rudabánya

Kiállítóhelyei: {
Telkibánya
Nagybörzsöny
Recsk

Magyar Olajipari Múzeum, Zalaegerszeg

Salgótarjáni Földalatti Bányamúzeum

Ajkai Bányászati Múzeum

Várpalotai Bányászattörténeti Gyűjtemény

Pécsi Bányászati Gyűjtemény

Pécsi Földalatti Bányamúzeum

Oroszlányi Bányászattörténeti Gyűjtemény

Gánti Bauxitbányászati Múzeum

Bakonyi Bauxitbánya Vállalat Bányászati Múzeum, Tapolca

(Az aláhúzottak jelentős földtudományi gyűjteménnyel rendelkeznek.)

Magyarország földtudományi gyűjteményeinek eloszlása a fenntartó intézmények szerint, 1984

3. MAGYARORSZÁG FÖLDTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEINEK ELOSZLÁSA A FENNTARTÓ INTÉZMÉNYEK SZERINT, 1984

Magyarország földtudományi
gyűjteményeinek eloszlása szakanyag
szerint
1984

4. MAGYARORSZÁG FÖLDTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYÉNEK ELOSZLÁSA SZAKANYAG SZERINT, 1984.

MÚZEUMI MÓDSZEREK

DOBOSI VIOLA

A TÁRSTUDOMÁNYOK- RÓL - RÉGÉSZ SZEMSZÖGBŐL

Ki gondolná – az interdiszciplináris kutatások jelenlegi helyzetét és eredményeit ismerve –, hogy több, mint fél évszázada írta Hillebrand Jenő a következő sorokat:

„A prehistoria ezernyi problémájával valóságos labirintus, melyből a helyes kiutat csak úgy találhatjuk meg, ha kutatásaink közben lépésről lépésre a különböző segédtudományok szolgáltatata világitás mellett haladunk.”

A klasszikus megfogalmazást a vizsgálatok sora előzte meg. Ezek az előzmények elsősorban az őskorkutatásban voltak eredményesek. Ez eredmények több kutatástörténettel foglalkozó tanulmányból ismeretesek. Itt csak azokat a mozzanatokat emelem ki, melyek okából oly magától értetődő természetességgel voltak a paleolit feldolgozásokban elengedhetetlenek a komplex természettudományos módszerek:

- az őskőkori kutatás megszületésénél a természettudományok szakemberei bábáskodtak;
- a hazai paleolit lelőhelyek leletgazdagsága – pontosabban leletszegénysége – nem tette lehetővé a nyugat-európai tipológia változatlan átvételét, s a kutatók mintegy rákényszerültek a természettudományos módszerekre;
- a legfontosabb: az ember történetében nincs még egy olyan periódus, mint az őskor, amikor a természeti környezet alapvető megváltozására az ember a további fejlődését döntően meghatározó

módon reagált, a térben és időben geológiai léptékkel változó környezetnek oly nagy mértékben kiszolgáltató volt.

Az emberréválás komplex kutatásának leghaladóbb összefoglalása Lambrecht Kálmán több kiadást megért könyve, *Az ősember volt*. Egészen Gáboriné Csánk Vera 1980-ban megjelent munkájáig (*Az ősember Magyarországon*) egyedüli közérthető, olvasmányos összefoglalása, egyben kézikönyv volt a korszak kutatóinak.

Bár az interdiszciplináris kutatások „ars poetica”-ját megfogalmazó Hillebrand Jenő maga is sokat tett a hazai paleolit kutatás felvirágoztatásáért, a tudományos együttműködést maga sem szűkítette le erre az egy periódusra. Az *Archaeológiai Értesítő* tág teret adott más korszakok kutatóinak is közös eredményeik publikálására.

Hillebrand Jenő „segédtudományoknak” nevezte az útvesztőből kivezető fényforrásokat, ma interdiszciplináris együttműködésnek hívjuk. A kifejezés szorosán vett értelmezésében talán nem is fedi pontosan azt a tartalmat, amit tulajdonítottunk neki. Különösen újabban azonban olyan, elsősorban a humán műveltségűeket elrettentő szöszövevények születésének vagyunk fültanúi a tudományos együttműködés területén, hogy ez a kissé felületes terminológia, jobb híján, megfelelő. Ezek az új tudománynevek gyakran tűnnek tudományoskodónak, ködösítőnek. Úgy véljük, hogy nem szenvedne csorbát a Tudomány, ha ezen a téren is törekednénk a közérthető, magyar megfogalmazásra.

Ezekről a viharos gyorsasággal születő új, „köztes” tudományokról írja Kretzoi Miklós:

„Tudományok fejlődésének törvényszerű velejárója és a fejlődés egyik mércéje új tudományterületek születése; mások visszahúzódása, főleg azonban korábbi ismeretelméleti egységek növekvő mértékű tagolódása és új részterületek önálló tudományszintre emelése.

Mindeme fejlődési szimptomák mellett gyakori eset — különösen korunkban — *hogyan új tudományok klasszikus tudományterületek ismeretanyagának átcsoportosításából születnek.*

Egyszerűbb esetben ez súlypont — illetve határeltolódásból adódik, bonyolultabb — és mind gyakoribb — esetben azonban az ismeretelemek újszerű, szemléletileg eltérő átrendezéséből születnek merőben új tudományok, rendszerint interdiszciplináris jelleggel. Ezek nemegyszer már kezdettől igen magasrendű szintézis fokán jelennek meg — átvett ismeretanyag használhatóságának függvényében.” Bizonyos, hogy akár a klasszikus, akár az új tudományokat művelik is, a kutatókat egyetlen cél vezérli: minél szélesebb körben kutatni, vizsgálni, s ennek eredményeképpen a valóságot minél jobban megközelítő módon megfogalmazni a történeti folyamatok törvényszerűségeit. Felfedni azt a számunkra legfontosabb eseménysorozatot, amely során az ember, szoros függőségben majd kapcsolatban az őt körülvevő élettelen és élő természettel, fejlődése során biológiai megjelenésében és társadalmi helyzetében eljutott a máig.

A cél mindenki előtt világos. A megvalósítás lehetőségei kevésbé.

Kezdetben elég volt az „egyszemélyes interdiszciplína”. Már a régészeti kutatások első hazai fellendü-

lése idején (az 1876-os kongresszust előkészítő időszakot méltán nevezhetjük ennek), és később jóval inkább csak igen kivételes egyeniségeknek adatott meg polihisztornak lenni.

Az ismeretanyag robbanásszerű felhalmozódása még akkor is a specializáció irányába hatott, ha joggal feltételezzük is, hogy nem veszték ki hazai tudósaink közül a széles látókörű, tájékozott és szakterületük minden ágazata iránt fogékony kutató elmék.

Az interdiszciplinában a személyes kapcsolatokon alapuló, esetleges együttműködés szakasza következett, s jószerivel tart ma is. Nyilvánvaló pedig, hogy ez az út nem vezethet a kitűzött célig. Manapság egy-egy lelőhely feldolgozásánál többnyire csak azt a vizsgálatot végezhetjük el, melynek szakemberével kapcsolatban állunk. Holott az lenne a célravezető, ha közös erőfeszítéssel kidolgoznánk egy *alap-koncepciót* azokról a vizsgálatokról, amelyek elvégzése egy-egy leletcsoport feldolgozásához elengedhetetlen. Ezt követné azoknak a kutatóknak a megkeresése, akik ezeket a vizsgálatokat rendszeresen, tervszerűen elvégzik.

A kiválasztásnál legfontosabb szempont a téma iránti elfogult érdeklődés. További megbeszélés tárgyát képezhetné az együttműködés gyakorlati módozatainak kidolgozása, akár intézmények közötti szerződés keretében (ennek előnye az, hogy laboratóriumok, segédanyagok legálisan használhatók), esetenként tiszteletdíjért, de mindenképpen úgy, hogy az együttműködő kutatók mindenben teljesen egyenrangúak legyenek. Célzerű lenne már az egyetemen, esetleg a szakdolgozati témák kiosztásánál, kiválasztani azokat a hallgatókat, akik hajlandók és képesek is a többletmunkát vállalni. Könnyebben teremtdik meg az interdiszciplináris kutatás szakmai utánpótlása, ha néhány hallgató már a többirányú alapképzéssel erre alkalmassá válik. (Az persze már a realitás, hogy mi lesz ezekkel a fiatalokkal és a felemás diplomáikkal mostanában, amikor egyre gyérül az anyagi lehetőségeink nem kedveznek az ilyen irányú kísérletezéseknek.)

A vágyálmok után tekintsük át a hazai lehetőségeket! A tudományos együttműködésnek több műhelye alakult ki vagy van alakulóban. A MTA Régészeti Intézetében Bognárné Kutzián Ida vezeti az interdiszciplináris csoport munkáját. Természettudományos eredményeikről szóló beszámolók rendszeresen helyet kapnak az Intézet kiadványában vagy előadássorozatain.

A Mitteilungen hasábjain biokémiai, antropológiai, ezen belül morfológiai dolgozatok, zoológiai, botanikai közetani tanulmányok, szilikáttartalmú anyagok kémiai-fizikai vizsgálatáról szóló értekezések jelennek meg. Fontos lenne, hogy a vizsgálatok körét tovább bővítsék, topográfiailag és kronológiailag egyaránt. Különösen azokon a területeken (pl. a szilikáttartalmú anyagok) amelyek vizsgálati anyaga bőséges, a lehetőségek viszont annál kevésbé. A szervezett együttműködésben nagy előrelépést jelentett a MTA VEAB Archeometriai Munkabizottságának megalakulása és aktivitása. Előzménye a különböző nyersanyagokat feldolgozó égetőkemencékről szóló iparrégészeti konferencia volt (1980 júliusában tartották Sopronban). A konferencia kiadványa és az Iparrégészeti Tájékoztató c. füzet széles körű áttekintést nyújt a téma interdiszciplináris megközelítéséről. A munkabizottság tevékenységének szükségszerű bővülése tükröződik az Iparrégészeti és Archeometriai tájékoztató c. kiadványban, ame-

lyeknek 1983. szeptemberi számában figyelmet érdemel egy névsor: azoknak a kutatóknak a jegyzéke, akik régészeti anyagon természettudományos vizsgálatokat végeznek.

A szegedi József Attila Tudományegyetem adott otthont az Őstörténeti Munkaközösségnek. A 43 tagú szerzőgárda négy szöveges és egy táblakötetben összeállította a „Bevezetés a magyar őstörténet kutatásainak forrásaiba” c. egyetemi tankönyvet. A meghatározó jelentőségű, példamutatóan komplex munka olyan alaposan járja körül választott témáját, amilyenre egyáltalán mód nyílik. Elméleti, módszertani szempontból egyaránt átgondolt, átfogó összefoglalása őstörténeti forrásainknak. A Magyar Nemzeti Múzeum interdiszciplináris kerete az intézmény ásatásaiból származó leletek vizsgálatának egy részét fedezi. Ezek eredményét rendszerint a régészeti leletekkel együtt publikálják a kutatók. Az intézmény gondozásában megjelenő Régészeti Továbbképző füzetek első kötete rövid válogatás az interdiszciplináris kutatások gyakorlati alkalmazásából, a hamarosan megjelenő második pedig emberi és állati eredetű csontok vizsgálati módszereiről szól.

A füzetek újabb köteteiben szívesen helyet adunk minden olyan elméleti vagy gyakorlati témát boncolgató írásnak, amely az ásatás vagy feldolgozás bármely szakaszában segítségére van a régésznek, s általános témájánál fogva nem illeszthető be a szigorúan szak-profilú folyóiratok kereteibe.

Senki nem tagadhatja, hogy a restaurálás a muzeológusi munka egyik sarokpillére. A jó restaurálás nemcsak a lelet, műtárgy eredeti állapotának, szépségének helyreállítását jelenti, hanem egyben záloga is a tárgy további megmaradásának. A felelősség nagy. A leletek történeti értékének helyreállítása és megőrzése a modern természettudományos eredmények felhasználása nélkül nem lehet eredményes. Ennek felismerésén túl, az eredményes egyéni kezdeményezések koordinálására vállalkozott a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ. Kiadványainak naprakész információi jó áttekintést adnak a restaurálás hazai és külföldi állapotáról. Az UNESCO támogatásával 1981-ben Veszprémben egyenesen a természettudományos módszerek alkalmazásáról tartottak nemzetközi restaurátor szemináriumot.

Az előadások szelleméből kitűnik, hogy a restaurátorok mindenkor a valósághoz hí, a szépítéstől (és hamisítástól) mentes módszerek alkalmazására törekednek, elsődlegesen szem előtt tartva a tárgy történeti értékét, még ha ez az esztétikai hatás rovására is megy.

Talán egyetlen társtudomány kutatói sincsenek annyira szétszórva az ország különböző múzeumaiban és intézményeiben, mint a botanikusok. Ezért tartjuk különösen nagy jelentőségűnek a Mezőgazdasági Múzeum 1984 májusában kiadott körlevelét. A régészek segítségével a magok és termékek vizsgálatának olyan bázisa alakulhat itt ki, ahol az egész országra kiterjedő gyűjtés-feldolgozás-dokumentálás példa lehet más központok kialakításához.

A koordinálás hiánya általános jelenség az interdiszciplináris kutatásokban. Ennek bizonyítására elég csak egy-egy szűkebb szakterületről megjelent publikációkat áttekinteni. A számos, egymástól elszigetelten dolgozó szakember gyakran kénytelen újra és újra végig próbálni a mások járhatatlannak bizonyult útját.

Sok kiváló elmét, energiát és pénzt pazarlunk azzal, hogy hiányzik a kellő összehangoltság. Szervezésen, a kutatók közötti megegyezésen, de sajnos, anyagi (pénz és felszerelés) befektetésen is múlik, hogy egy-egy tudományág művelői szűkebb szakterületük kutatási bázisát kiépítve működésüket országos hatáskörűvé bővítsék. Ez talán nem annyira illuzorikus, mint amennyire kívánatos. Az intézményes interdiszciplináris kutatások vázlatos ismertetése után szóljunk néhány szót a már említett kiadványokon kívül megjelent elméleti jellegű dolgozatokról. Sági K. és Frech M. 1966-ban a régészeti növénytan elméleti és gyakorlati összefoglalását publikálják. Vértes L. 1975-ben a természettudományos módszerek használhatóságának elvi kérdéseit boncolgatja. A Múzeumi Műtárgyvédelem 1975-ös kötete a természettudományos kormeghatározás rövid bibliográfiáját is tartalmazza Szabó Z. összeállításában.

Simán K. 1980-ban az őskőkori kutatásokra szűkíti le vizsgálódásait. Ennek az összefoglalásnak a szerzőre jellemző szellemi nyitottság tükrözésén kívül fő érdeme, hogy két évvel megelőzi M. J. Aitken (Fizika és régészet c.) könyvének magyar nyelvű kiadását. Simán dolgozata révén két évvel hamarabb értesülhettünk magyarul a legfontosabb irányzatokról.

M. J. Aitken könyve iskolapéldája a vizsgálati módszerek és eredmények humán szakemberek számára is közérthető, világos magyarázatának. Egy-egy eljárás lehetőségeinek ismertetésén túl a szerző világosan körvonalazza egy-egy módszer korlátait, s gyakorlati tanácsokat ad a vizsgálandó anyag begyűjtéséhez. E dolgozat második részében ismertetett interdiszciplináris módszerek összegyűjtésénél ez a mű az egyik alappillér volt. Vegyük sorra a tudományokat, vegyük sorra a leleteket! A kettőt összekapcsolni, mi több, valamilyen rendszerbe szorítani elég reménytelen vagy önkényes vállalkozásnak tűnik.

Mentségemre szóljon, hogy elég logikusnak és követhetőnek tűnt az alább követett rend. Hangsúlyozni kívánom, hogy azért itt is vannak átfedések, és bizonyára szerencsésebb vagy ésszerűbb csoportosítás is lehetséges. Nem törekedhettem a teljességre sem. Valószínű egy sor olyan kutatás folyik az országban, amiről nincs tudomásom. Bízunk benne, hogy a teljes információcsere a nem túl távoli jövőben, egy kutatási bázis létrehozásával megvalósul. Addig is a gyors publikálás, eredményes eljárások közkinccsé tétele segíthet. Miután az interdiszciplina a tudományok határterületeit összefogó gyűjtőfogalom, egy-egy szakterület nagy szellemi erőfeszítéssel létrehozott eredménye egy sor más tudomány számára ígéretes kiindulópont lehet. A cél tehát: a tudomány koordinálása után a publikálás koordinálása.

A bőbeszédű bevezetés után a legfontosabb: az alkalmazandó módszer kiválasztásának felelőssége a régészé. El kell jutnunk oda, hogy ezt a kiválasztást ne szűkös lehetőségeink, hanem a megoldandó tudományos problémáink határozzák meg.

A társtudományok eredményeinek felhasználási körét a következő csoportosításban tárgyalom:

A. Kronológia

B. Kronológia + ökológia

- C. Ökológia
- D. Anyagvizsgálatok
- E. Egyéb

A. KRONOLÓGIA

- a) *Az ember által készített* naptárak, királylisták, okleveles és más írásos adatok értelmezése kívül esik vizsgálódásunk körén. Egyike a legrégebb, leghagyományosabb kronológiai adatszolgáltatásnak.
- b) *Az emberi cselekvés által befolyásolt* jelenségek elemzése:
 - archeomágnesség: a kiégetés után lehűlő és helyben maradó agyag felveszi és megőrzi a tér pillanatnyi mágneses irányát. Feltáráskor ez pontosan rögzíthető. Miután a mágneses pólus változásának iránya és ritmusa a régészeti korokban ismert, az agyagmolekulákban megőrzött pontos irány datálja az objektumot.
 - termolumineszcencia: az agyagban, s így a belőle készített tárgyakban is több féle, kisebb-nagyobb mennyiségben előforduló természetes eredetű ásvány van. Ezeket az ásványokat igen csekély mértékű, de állandó radioaktív sugárzás éri, amelynek felhalmozódása az agyag kiégetésekor megszűnik, majd előlről kezdődik. A régészeti leletek újrahevítésével, igen bonyolult műszerpark segítségével mérhető az eredeti kiégetés óta felhalmozódott sugárzás mennyisége. Ez arányos az égetés óta eltelt idővel. Az Aitken-könyv vonatkozó fejezeteiben pontos utasítások vannak a jó mintavételre.
 - C^{14} : a módszer lényegét jelentő fizikai törvényszerűség 1946-os felismerése óta sok vihart megért módszer. Jobbal, bizonyos körülmények között ma sem helyettesíthető. Vannak hívei és ellenségei, de hogy vétek lenne teljesen mellőzni, azt bizonyítja, hogy finomításokkal részecskegyorsítók beiktatásával, a hibák kiszűrésével egyre bővül a vizsgálandó anyagok köre és a mérés pontossága. Az eljárás lényege eléggé közismert. Az ember szerepe éppen az, hogy az állat elejtésével vagy a fa eltűzelésével megszünteti a radioaktív szén természetes beépülését, s az élő szervezet elpusztulásával kezdetét veszi ezek bomlása.
 - kémiai eljárások közül hármat emelünk ki: a csontok aminosav molekuláinak átalakulása arányos a földre kerülés óta eltelt idővel: az obszidián megmunkált felületén képződő hidrációs kéreg vastagsága úgyszintén, s az eltemetett üvegek felszínén korrodeálódó rétegekből is megbízható következtetéseket vonhatunk le a lelet földbekerülésének időpontjáról. Ezek a módszerek egyaránt alkalmazsak abszolút és relatív kronológiai adatok szolgáltatására, a tárgyak egykorúságának megállapítására, hamisítványok kiszűrésére is.
- c) *Az ember által nem befolyásolt jelenségek elemzése*
 - csillagászati-kozmoszi törvényszerűségek, a jelenségek ritmikus váltakozásának megfigyelése és

kapcsolatba hozása régészeti eseményekkel (naptevékenység 7 éves ritmusa, napfogyatkozások, temetkezések, templomok tájolása stb.)

- a Föld mágneses pólusainak iránya rögzül a kőzetekben. Ez a mágneses irány a tudósok által ismert ritmusban időnként átfordul (ellentétes lesz). Az eltemetett kőzetrétegek kora az ásvány összetevőiben rögzült és mérhető mágneses irány ismeretében meghatározható. A régészetbe a paleolitikummal bezárólag alkalmazható módszer.
- geomorfológiai megfigyelések: pl. a jégkorszakok nagy éghajlati ingadozásai által befolyásolt tengerszint jeleinek párhuzamosítása a régészeti-objektumokkal (a hideg időszakokban felhalmozódó nagy mennyiségű szárazföldi jég jelentős mértékben csökkenti a világóceánok vízszintjét, s a part sziklafalaiban ez a folyamat jól követhető a vízszintingadozások által errodált sziklákon.)
- fizikai-kémiai módszerek a természetes radioaktív anyagok bomlásának mérésére: kálium-argon, uránsoros stb. és hasadási nyomok vizsgálata elsősorban geológiai kormeghatározásra használható a felhasznált anyagok igen magas felezési ideje miatt. Itthon biztató kísérleteket folytatnak a szabad radioaktív gyökök mérésével történő kormeghatározásra (E.S.R.)

A fizikusok és vegyészek soha nem mulasztják el felhívni a figyelmet a módszerekben rejlő bizonytalansági tényezőkre. Lehetőség szerint – bár ez luxusnak tűnhet – többféle eljárással is kísérletezni kell egy-egy lelőhelyen, hogy reális esélyünk legyen az objektív eredményekre. Legalábbis addig, míg rendelkezésünkre nem áll egy standard skála, aminek segítségével megbízható módon belőhetjük az „egymódszeres” lelőhelyeket is.

B. KRONOLÓGIA + ÖKOLÓGIA

Nagy hagyományokkal rendelkező, alaposan kidolgozott, s nagy reményekre jogosító területe a tudományos együttműködésnek. Élő és élettelen környezetünkben nyomon követhetők azok a változások, amelyek a szigorú ritmus szerint bekövetkező éghajlat-ingadozások következményei. Ha egy-egy lelőhelyen sikerül ezeket rögzíteni, akkor az egyes lelőhelyek összekapcsolásával nagy tér- és időbeli távolságokat sikerülhet áthidalni, tartalommal kitölteni.

A kronológiai-ökológiai eredmények jelentős hányadához a régészeti lelőhelyeken talált biológiai eredetű maradványok értékelése során jutunk. Felhasználásuk alapja a közismert „aktualizmus”: A sokak által vitatott elmélet lényege: a ma élő növények és állatok biotop-igényét visszavetítjük a múltba. Feltételezzük, hogy a fossziliák ugyanazokat az ökológiai körülményeket jelzik a régészeti lelőhelyeken, mint amelyek között ma élnek.

A kronológiai-ökológiai vizsgálatokhoz felhasznált leleteket három csoportba vontam össze:

- a) üledék-kőzet

- b) botanikai – ill.
- c) zoológiai maradványok értékelése.

a) *üledék-kőzet vizsgálatok*

- varv-kronológia: gleccseres vidékeken nagyon eredményesen alkalmazható. A gleccserek olvadék vize az időjárástól függő mértékben különböző szemcsenagyságú üledéket visz magával. Ez az üledék a vizeket összegyűjtő tavak fenekén különböző vastagságú és színű rétegeket eredményez. Ezekből – a fák évgyűrűihez hasonlóan – egymással összevethető sorozatok állíthatók össze.
- Oxigén 18 izotóp mennyiségének mérése: a levegő és az óceán vizének O 18 tartalma a hőmérséklettel fordítottan arányos. Az óceán vizében élő mikroszkopikus szervezetekbe beépül ez a 18 atomsúlyú oxigén. Az élő szervezetek elpusztulásával és beágyazódásával a tengerfenék rétegeiből megállapítható a keletkezés idején uralkodó hőmérséklet.
- a természetesen hasadt obszidián felszínén a mesterségesen alakítottéhoz hasonlóan képződik hidratációs kéreg, amelynek vastagsága a hasadás óta eltelt idővel egyenesen arányos.
- üledékek alaktani vizsgálata.

Ezek közül hangsúlyosan ki kell emelni a hazánkban jelentős területeket borító löszök, lösz-szerű üledékek vizsgálatával foglalkozó geomorfológiai munkákat. Rekonstruálják a löszök eredetének körülményeit, melyekre fizikai és kémiai jellemzőinek elemzéséből következtetnek. Vizsgálják többek között: szemcseméret-eloszlást, mésztartalmat, nedvességfelvevő képességet, nehézasványokat, zárványokat. A hajdani felszínformáló erők (víz, szél) munkáját, talajosodást, málást, áthalmózódást vagy éppen réteghiányt. A geográfusok megbízható eredményei nélkülözhetetlenek a régésznek, mivel az üledékképződés körülményei egyben az ott élt emberi közösség szűkebb környezetét is jellemzik.

A löszök mellett megemlíjtjük a barlangi kitöltések fizikai-kémiai vizsgálatát, amely voltaképpen nem más, mint a hagyományos talajtani vizsgálatok adaptálása speciális körülmények között keletkezett üledékekre.

Újabban erőteljes fejlődésnek indult a szerencsés régészeti leletekkel hitelesített mésztufák kutatása is.

b) *botanikai leletek mint adatszolgáltatók*

A legkülönbözőbb rendszertani egységbe tartozó növények (moha, zuzmó, gomba, zárva- és nyitva-termők) változatos körülmények között fosszilizálódott (szenült, égett, kövesedett) szemmel látható (mag, szár, levél, termés) vagy mikroszkopikus (pollen, évgyűrű) vizsgálata tartozik ide.

Fosszilizációs szempontból szerencsés, gazdag tőzeg vagy láp-lelőhelyek alkalmasak arra, hogy adott időszak vegetációtörténetét megrajzoljuk. A régészeti lelőhelyek szegényesebb leletanyaga is alkalmas arra, hogy illeszkedjen ehhez az általános képhez, kiegészítse, gazdagítsa azt.

A botanikai leletek alkalmasak a természetes növénytakaró (következésképpen az uralkodó éghajlat) megismertetésére, s nélkülözhetetlen adatokat nyújtanak a kultúrnövények termesztésének történetéhez. Végül soron az emberi közösségek szűkebb-tágabb környezetét, tevékenységét, életmódját rekonstruálhatjuk az idő dimenziójában.

c) zoológiai leletek mind adatszolgáltatók

A vizsgált területen és időszakban élt állatfajok összességének, a faunának a vizsgálata különösen méltó a régészek figyelmére. Témánkhoz az alábbi következtetések tartoznak, Kordos L. megfogalmazását követve:

- faunafejlődés: „ugyanazon a területen élt fauna elemeinek az idők folyamán bekövetkezett minőségi és mennyiségi változása”;
- állatföldrajz: több azonos korú, de egymástól távolieső lelőhely faunájának összehasonlításakor megkapjuk az illető fauna és elemeinek elterjedési, gyakorisági határát;
- életrétegtani besorolás: úgy végezhető el, ha más-más lelőhelyek azon rétegeit párhuzamosítjuk, melyek fosszilis tartalmuk alapján összetartozók;
- éghajlati körülmények: rekonstruálásra akkor nyílik mód, ha a rágcsáló fauna klimatikus okokra visszavezethető módosulásait statisztikusan értékeljük. Így kiszámítható a júliusi középhőmérséklet és az évi átlagos csapadékmennyiség: mind a két érték állandó indexe az éghajlat meghatározásának.
- a fosszilizáció módjára és időtartamára a beágyazódott csontok kollagéntartalmának módosulásából következtethetünk. Ezek a módosulások (csökkenés, a struktúra fellazulása, átalakulása, a talaj ásványi anyagaival való átitatódás) időarányosak, az éghajlat függvényei, s relatív kronológiai és ökológiai következtetésekre egyaránt alkalmasak. Különösen nagy szerepe lehet a módszernek a hamisítványok kiszűrésénél.

Felsorolásom végén ismét hangsúlyozni kívánom, hogy a különböző módszerek *együttes* alkalmazása, relatív és abszolút kronológiai számítások összevetése hozhat kívánatos, objektív eredményeket.

C. ÖKOLÓGIA

Nem könnyű azokat az eljárásokat elkülöníteni, amelyek *csak* ökológiai információkat szolgáltatnak. Következzenek azok a vizsgálatok, melyek *önmagukban* nem alkalmasak időrendiség megállapítására.

a) éghajlaton területéről felhasználhatjuk

- jégkori glaciális jelenségek (jégék, állandóan fagyott talaj szoliflukció, krioturbáció) és az ezeket felváltó köztes időszakok tükröződését az üledékekben

38

– olyan geomorfológiai sztereotípiákat, mint „hideg lösz”, „meleg mésztufa”, „mediterrán vörö: agyag” posztvulkáni hidrokvarcit stb.

b) *botanika* területéről felhasználhatjuk a növényi eredetű maradványok makro- és mikroszkopikus megfigyeléseit, genus- és fajmeghatározásokat. Ide tartozik a különböző növények felhasználási körének, gyűjtésének vagy termesztésének tanulmányozása az emberi tapasztalat felhalmozódásának tanúbizonyosságaként.

c) a *zoológia* területéről felhasználhatjuk a

– 1. puhatestű maradványokat (malakológia). Kutatandó, hogy a természetes környezet tartozéka-e vagy emberi közreműködéssel jutott-e a telepre. Ez utóbbi esetben táplálék-e vagy ékszer, esetleg csereeszköz. Ha ez utóbbi két hasznosítás jöhet számításba, eldöntendő, vajon kortárs vagy fosszilis csiga- és kagylóhéjakat szerzett be az ember. Minden esetben megállapítandó a származási helye.

– 2. A gerinces fauna feldolgozása a szakterület specializációja miatt rendszerint több szakembert kíván. Valamennyien vizsgálják az alapvető biológiai törvényszerűségeket: egyedfejlődés, korcsoportok szerinti megoszlás, betegségek tünetei (patológia) stb. A gerinceseken belül külön kell választanunk a hüllőket, kétélűeket, madarakat, halakat, emlősöket. E legutóbbi rendszertani egység tovább bontható:

– nagy termetű állatokat szétválasztjuk aszerint, hogy vadászott vagy tenyésztett állatok voltak. A leletanyag statisztikus kiértékeléséből a vadászat jelentőségére, módjára, az élelemszerzésben betöltött szerepére, arányára következtethetünk. Eldönthetjük, hogy egy-egy állatot húsáért vagy prémjéért, esetleg mindkettőért vadásztak. Gazdaságtörténeti okfejtéseinkben nélkülözhetetlenek azok a megállapítások, amelyeket a zoológusok tesznek egy-egy telep háziállatcsontanyagának értékelésekor az állattenyésztés történetéről.

Az élelemtermelés általánossá válását megelőző időszak telepein, teljesen feltárt leletanyag esetében a telepre került hús mennyisége is kiszámítható a csontok alapján. Végző soron a telep szűkebb és tágabb környezetének eltartó képességéről és a megtelepedés időtartamáról is nélkülözhetetlen információkhoz juthatunk. Nagy reményekre jogosít a vad- és háziállatok ikonográfijának újabban fellendülő kutatása.

– a kis termetű állatok rendszerint mint bagolyköpet vagy mint természetes elhullás kerül az emberi telepek közelébe. Miután biotopjuk (élőhelyigényük) igen szűk, nemzedékváltásuk gyors, igen alkalmasak a környezet rekonstruálására.

– A halak maradványainak vizsgálata elég későn foglalta el az őt megillető helyet a zoológiában. Különösen, miután köztudomású a halászat döntő szerepe a zsákmányoló időszak végén és az élelemtermelés kialakulásának hosszú időszakában, a nagy folyóvölgyekben. A halmaradványok által nyújtott információ kissé ugyan egyoldalú, de nem mellőzhető.

D. ANYAGVIZSGÁLATOK

I. SZERVES ANYAGOK VIZSGÁLATA

1. Az embert vizsgálata tárgyául választó diszciplínákat megközelítési módjuk szerint (legalább) két nagy csoportra oszthatjuk. Bár az angolszász nyelvterületen mindkét tudományt összevonva illetik az antropológia névvel, közép-európai viszonylatban az embert mint biológiai lényt vizsgáló fizikai antropológiát sorolhatjuk ide. Az antropológusok tanulmányozzák a törzsfajlódást (evolúció), fizikai megjelenésének jellemzőit (morfológia), betegségeinek nyomait (patológia). Legújabban igen biztató eredményeket mutatnak fel a sejtes szinten dolgozó kutatók. A fehérjét, vért, hemoglobint vizsgáló szerológusok nem remélt mélységekig valószínűsítenek rokonsági-családi kapcsolatokat fosszilis anyagon is.
2. A csontok egy része, mint eszköz, az állat pusztulása után is sokáig funkcionál. Zoológiai képzettséggel rendelkező régész (vagy fordítva) az ismeretek egész sorához juthat a feldolgozott csontok tanulmányozása révén.
Akár feldolgozott a csont, akár csak konyhai hulladék, a kémiai és fizikai alkotóelemeinek vizsgálatára egy sor természettudományos eljárás áll rendelkezésünkre: neutron-aktiváció, derivatográfia, vagy pl. a híres pilt-downi hamisítást leleplező fluortartalom-mérés.
3. A bőrök vizsgálata kiterjedhet feldolgozott (pl. a történeti anyagban pergamen, könyvkötések stb. régészeti anyagban sírmellékletek, ruhák, övek stb.) és feldolgozatlan nyersanyagra.
4. Papírok esetében a felhasznált alapanyag (nád, fa, rongy) és az előállítási technika vizsgálható.
5. Textileknél eldöntendő, hogy milyen eredetű elemi szálból készült a szövet. Lehet állati (gyapjú, valódi selyem) és növényi (len, kender, juta stb.). A szakértők megfejtik a fonás és szövés (esetleg nemezelés) technikáját, a kötéseket, megkísérlik a színezés anyagának és módjának megállapítását.
6. A bizonyos régészeti korokban nem ritka borostyán (fosszilis gyanta) elsősorban kereskedelmi útvonalak irányát valószínűsíti. Valamennyi szerves eredetű lelet állagának megóvása, konzerválása, restaurálása a tudományos feldolgozással egyenrangú, felelősségteljes feladat.

II. SZERVETLEN ANYAGOK VIZSGÁLATA

1. A kő végigkíséri az ember történetét.
– a szilícium-alapanyagú kövek virágkorukat a paleolitikumban érték meg, amikor is alapvető igényeket elégítettek ki. Jelentőségük később fokozatosan csökkent, de néhány területen megérték az újkort is. Vizsgálatuk kiterjedhet az eredetre, származásra, a megmunkálás, s egyben a felhasználás módjára.

– a nem szilícium alapanyagú kövek lehetnek épületelemek, faraghatnak belőlük szobrot vagy más művészeti alkotást, burkolhatnak vele utat. Összetétel, eredet, a kitermelés módja, a szállítás útvonala, a megmunkálás technikája: mind olyan problémák, melyeknek megoldása régésznek egyedül aligha sikerülhet.

2. A fémek szerepe a neolitikum végén kezdődött, jelentőségük azóta hatványozódik.

A fémek, illetve az alapanyagul szolgáló ércek származási helyének megállapítása nem könnyű. A fémek gyakorlatilag korlátlan ideig újraönthetők, ötvözhetők, így a nyomra vezető ásványok, alkotóelemek eredeti aránya rekonstruálhatatlanul megváltozhat. Nehezíti ezeket a vizsgálatokat, hogy a szóba jöhető geológiai lelőhelyek pontos felmérése, egy-egy lelőhelyről bányászott ércnek pontos összetétele vagy hiányzik, vagy nem ismeretes. Tovább nehezíti a problémát, hogy ezeknek a lelőhelyeknek a zöme határainkon kívül van, s ma is fontos ipari nyersanyagok lévén ilyen közlemények megjelenésére hamarosan aligha számíthatunk.

Ebben a témában előrelépést jelentene, ha legalább a területileg vagy kronológiailag zárt lelet-együttesek fémvizsgálatát elvégezhetnénk, s így összehasonlítsai alapot nyernénk.

A fémvizsgálatok másik nagy területe a megmunkálás tanulmányozása. Olvasztás, hengerlés, kovácslás, öntés, a kész tárgyak díszítése, ötvöstechnikák tanulmányozása terén előbbre tartunk. Az Iparrégészeti Munkabizottság tevékenységétől remélhetjük ennek a vonzó kutatási területnek a felvirágoztatását. Örömteli meglepetéseket okozott néhány összerozsdásodott vastárgy ötletszerű megröntgenezettése. Eredeti funkciójára, szerkezetére, díszítésére vonatkozó új adataink gazdagsága messzemenően igazolja ennek a vizsgálati módszernek a rentabilitását.

3. Az üvegek mindenkor nagy becsben tartott, kényes portékák voltak. Akkor is fontos ismeretek hordozói, ha régészeti leletté minősülnek át. Készítésük technikája, a színezésre használt ásványi sók összetétele, a mellékleteként sírba került üvegek belső felületének szervesanyag-vizsgálata nem mellőzhető.

4. A kerámia egyike a leggyakoribb, legáltalánosabb régészeti leletnek. Vizsgálatának számos hagyományos, s egyre számosabb új módszere van. Anélkül, hogy felsorolnánk a mindennapos rutinszerű eljárásokat, két területre szeretném a figyelmet felhívni:

egyik a mázak-festékek vizsgálatának szorgalmazása, másik az anyagban égetés után is fellelhető mikroszkopikus szerves maradványok tanulmányozása. Ez utóbbi segítségével szerencsés körülmények között azonosítani lehetne az anyag származási helyét, s esetleg végleges magyarázatot kapnánk az „agyagnyerő gödrök”-nek meghatározott települési objektumok igazi funkcióját illetően.

5. Kuriózumok. Régészeti ásatásokon gyakran találunk olyan tárgyat, amelyek nélkülöznek minden gyakorlati hasznot. A régészeti lelőhely nem természetes előfordulási helyük, tehát mindenképpen emberi beavatkozással kerültek feltárásuk helyére. Csillogó ércdarabok, színes kövek, kristályok, érdekes alakú fossziliák ezek (s természetesen számtalan más dolog is lehet, minden várható és váratlan). Ezeket megvizsgáltatva a szakértőkkel, esetleg érdekes információkhoz juthatunk a település lakóinak előző tartózkodási helyéről, kapcsolatairól.

E. EGYÉB

Ebbe a kategóriába a legkülönbözőbb, már sikeres vagy még csak sikerrel kecsegtető, de figyelmen kívül nem hagyható eljárást, módszert foglaltunk össze.

Jobb híján és a könnyebb áttekinthetőség miatt két csoportba bontom:

1. szellemi és 2. tárgyi javak vizsgálata.

1. *Szellemi javak vizsgálata* körébe a következőket soroltam:

- a néprajz mindkét ágának kutatói igen nagy segítséget nyújthatnak a régészeknek és viszont. Úgy tűnik, hogy nem használjuk ki eléggé a közhelyigazságban rejlő lehetőségeket (miszerint a „régészet megkövesült néprajz”). Valamennyi korszak kutatója kaphat a néprajzosoktól módszertani, feldolgozásbeli ötletet, egyes kérdéseire lehetséges választ.
- a nyelvészet az őstörténet kutatásában már évszázada polgárjogot nyert. Azóta is egyre gazdagodó forrás. A nyelvészet, szoros kapcsolatban a fizikai antropológiával, már az evolúció kutatásában is szerepet kapott.
- régi térképek, határjárások, régi települések felkutatásában segíthetnek. Ehhez kapcsolódik szorosan a
- légi felvételek nyújtotta lehetőség (települési rendszerek, utak, objektumok megtalálása)
- a fényképezés a hagyományos dokumentáláson kívül akár rekonstrukciós munkákban is segíthet
- az emberi evolúció korai szakaszának közösségi élete – ha egyáltalán rekonstruálható – a fő-
emlősök körében végzett etológiai kutatások eredményeire támaszkodva ismerhető meg.

2. *A tárgyi javak vizsgálata* körébe itt a talajban eltemetett objektumok geofizikai módszerekkel történő azonosítását, feltérképezését említtem (elektromos ellenállás, mágneses anomália, radioaktivitás, szeizmikus hullámok gerjesztése stb.). A vizsgálatok költségei bőségesen megtérülnek a meg-
takarított ásatási pénzben és energiában, ami így további érdemi munkára fordítható.

Nem tartozik az interdiszciplinához, de e módszertani vázlatból nem hagyhatjuk ki a matematikai-számítógépes feldolgozás kérdését. A hazai kísérletek hosszú történetében egészen a legújabb időkig jóformán annyi volt a kudarc, amennyi a nekigyürkőzés. Egy-egy ígéretes próbálkozás többnyire folytatás nélkül megfeneklett. Most kissé derűsebb a helyzet. Bár a matematikai-számítógépes adattárolással és feldolgozással szembeni ellenállás még mindig erős és töretlen, végre elértük, hogy a programozás terén amatőr régészek mellett rendszerszervezők és matematikusok is feltűntek a területen.

Magam meglehetősen járatlan, de próbálkozó híve vagyok a matematikai módszereknek. Vallom, hogy egy standard színskálához való viszonyítás jobban jellemez pl. egy barlangi kitöltést, mint ásatójának „szürkés-zöldes” meghatározása. Bizonyos, hogy egy köeszköz méretei, munkaélinek helye és minősége egy típusrajzzal együtt jobban eligazít, mint a különböző nyelvekből jól-rosszul oda- és vissza-
fordított terminológia.

Kétségtelen, hogy a fazék-bögre-csupor bizonytalanságból is lehetne kiút, ha elkészülne egy általánosan használt, netán nemzetközi meghatározás, matematikai segítséggel megfogalmazott típuslistával. Nagy munka, kétségtelen.

S a nyilvántartás? Egy-egy kutató számontarthatja szűkebb szakterületének fontosabb leleteit. De vajon minden körülményre, leletösszefüggésre megbízhatóan emlékezik-e, váratlanul felmerülő kérdésekre helyes választ adhat-e *mindenki* egy jól kezelt, naprakész adatbank nélkül? Netán a kultúra hazánk területén kívüli lelőhelyeiről is. Bizonyosan vannak ilyen kollégák sokan, de úgy vélem, ez még nem elégséges érv egy modern nyilvántartási rendszer létrehozása ellen. Jelenleg a Múzeumi Dokumentációs Szövetség alapkartonjainak honosítása körüli csatározásoknak vagyunk szemtanúi. Megkezdődött, s lassacskán folytatódik egy-egy zárt leletcsoport típuslistájának összeállítása.

Anélkül, hogy akár a — különben sem valami eredményes — nyugati módszerek, akár a számítógépes feldolgozás felesleges túlbecsülésének hibájába esnénk, az eddigi eredményes kutatások egy kis optimizmusra jogosítanak fel bennünket.

Ennyi volt mondanivalónk. Befejezésül még néhány gondolat. Az interdiszciplináris indulás lendületes, ötletes, eredményes volt. Most, hosszú megtorpanás után, elveszítve a kezdeményezés előnyét, igen következetesen kell munkálkodnunk, hogy akár az európai középmezőnyt utolérjük. Tennivalónk lényegét a következőkben látom:

- meghatározni azoknak az alapvizsgálatoknak körét, amelyeket egy-egy leletcsoportnál elvégeztetni ajánlatos;
- biztosítani ehhez a szükséges feltételeket, s ehhez az esetek túlnyomó többségében csak szervezés és korrekt kapcsolatok kiépítése szükségeltetik;
- a munkát a jelenleginél sokkal jobban koordinálni, hogy elkerüljük az átfedéseket, felesleges ismétléseket;
- egy-egy kutatóközpont hatáskörét térben és időben kiterjeszteni és általánossá tenni;
- módot találni valahol egy központi dokumentációs tár kialakítására, ahol a szerzői jogok tiszteletben tartásával tárolnák és gondoznák a jegyzőkönyveket, adatokat;
- lehetőséghez mérten gyors, a régészeti feldolgozáshoz kapcsolódó publikálási lehetőség.

Ennyi. És ez, egyre szűkebb anyagi lehetőségeink mellett nem reális igény. Mégis, akármilyen kis lépést teszünk is előre az interdiszciplináris együttműködés területén, ezzel is hozzájárulunk a történelem objektív megismeréséhez, ami végső soron a célunk, s korábban kivívott rangunkhoz méltóan szerepelhetünk nemzetközi fórumokon is.

IRODALOM

Aitken, M.J.; Fizika és régészet. Budapest, 1982.

- Benkő, L.*; Appendix és irodalomjegyzék M.J. Aitken művéhez. Budapest, 1982.
- Hajdu P. – Kristó Gy. – Róna-Tas A.*; (szerk.) Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba. IV. 1982.
- Bodrogi T.*; Mesterségek születése. Budapest, 1961.
- Bodrogi T.*; Társadalmak születése. Budapest, 1962.
- Bökönyi S.*; Vadakat terelő juhász. . . Budapest, 1978.
- Christodoudiles, C. – Fremlin, H.J.*; Thermoluminescence of Biological Materials, *Nature* 232. 1971. 257–258.
- Csalogovits J.*; Földrajzi tényezők hatása Magyarország neolithikus kultúráinak kialakulására és elterjedésére. *Archaeológiai Értesítő* 44, 1930. (a továbbiakban: ArchÉrt)
- Csalogovits, J. – Gaál I. – Hollendonner F. – Hillebrand J.*; Az 1931. évi ságvári ásatások eredményei. *ArchÉrt* 45, 1931. 240–247.
- Csókás J. – Gádor J. – Gyulai Á.*; Geofizikai módszerek az archaeológiai kutatásban; *HOMÉ* 16/1977. 7–32.
- Csókás J.*; Régészeti tárgyak felkutatása geofizikai módszerekkel. *Régészeti Továbbképző Füzetek* 1, 1982. (a továbbiakban: RTF)
- Dobosi V.*; Utószó Vértes L.: Az abszolút időrend meghatározása a tudományban c. művéhez. *Múzeumi műtárgyvédelem* 2, 1975. 27–30.
- Dobosi V.*; Néhány megjegyzés a tudományos együttműködésről *RTF* 1, 1982.
- Doran J.E. – Hodson F.R.*; A digital computer analysis of palaeolithic flint assemblages, *Nature* 210. 1966. 688–689.
- Figyelő*; Szemelvények a külföldi múzeumi és restaurátor szakirodalomból. *Az MRMK kiadványai.*
- Földrajzi Közlemények* kötetei, különösen az INQUA 1965. évi magyarországi kongresszusának anyagát közreadó 13. és a negyedkori geomorfológiával foglalkozó 25. kötete.
- Gáboriné Csánk Vera*; Az ősember Magyarországon. Budapest 1980.
- Geyh M.A.*; Einführung in die Methoden der Physikalischen und chemischen Altersbestimmung. Darmstadt 1980.
- Hillebrand J.*; Prehistoria és etnológia. *ArchÉrt* 44. 1930.
- Hillebrand J.*; A prehistoria néhány segédtudományának jelentőségéről. *ArchÉrt* 45. 1931. 248–251.
- Horváth, E.*; A famaradványok helye, szerepe és jelentősége a régészeti kutatásokban. *RTF* 1, 1982.
- Gömöri J.* (szerk.); *Iparrégészeti kutatások Magyarországon. Iparrégészeti és archeometriai tájékoztató, I–II. kötet.* 1980.

- Járainé Komlódi M.*; A palinológia helye a régészeti kutatásban RTF 1, 1980.
- Kiszely I.*; Sírok, Csontok, Emberek. Budapest 1969.
- Knotik M.*; Régészeti textil-töredékek vizsgálata. RTF 1, 1982.
- Kohl, G.*; Radiokohlenstoff, Klima und archaeologische Chronologie. Ethnographische und Archaeologische Zeitschrift 18, 1977. 577–594.
- Kordos L.*; Gerinces maradványok történeti-állatföldrajzi vizsgálatának módszerei és lehetőségei a régészeti kutatásban. RTF 1, 1982.
- Kordos L.*; A magyarországi holocén képződmények gerinces faunafejlődése, biosztratigráfiája és paleoökológiája. Tézisek. Budapest 1981. kézirat
- Kralovánszky A.*; Dokumentationskarteiensystemen und die Möglichkeiten ihrer Verwendung in der individuellen archaeologischen Forschung. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1964/65. 137–151.
- Kretzoi M.*; Életföldtani vizsgálatok módszertani jelentősége és eddigi eredményei. MTA X. Oszt. Közl. 23, 1959.
- Kretzoi M.*; A geonomia és a bionomia kölcsönhatásai. MTA X. Oszt. Közl. 1972. 289–295.
- Krolopp E.*; A malakológia régészeti felhasználása. RTF 1, 1982.
- Lambrecht K.*; Az ősember Magyarországon. Budapest 1926.
- Mitteilungen des Archaeologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* eddigi kötetei
- Éry I.* (szerk.); III. Nemzetközi Restaurátor Szeminárium: A kiegészítés, az etika és a természettudományos vizsgálatok kérdései a restaurálásban. Budapest 1982.
- Örkényiné Bondor L.*; Ásványi eredetű ékszerek, díszítőkövek meghatározása. RTF 1, 1982.
- Ringer Á.*; Paleogeográfia, Paleoökológia és Archaeológia. RTF 1, 1982.
- Sági K. – Frech' M.*; A régészeti növénytan alapelemei és néhány módszertani kérdése. Budapest 1966.
- Simán K.*; Természettudományos módszerek az őskőkorkutatásban. A Herman Ottó Múzeum Közleményei 18, 1980.
- Szabó Z.*; A természettudományos kormeghatározás válogatott bibliográfiája. Múzeumi Műtárgyvédelem 2, 1975.
- Szőr Gy.*; Quarter és neogén fosszília anyag paleobiogeokémiai elemzése kronológiai, taxonális és fáciestani kiértékeléssel. Tézisek. Debrecen 1979.
- Takácsné Bíró K.*; Az obszidián archeometriai vizsgálata. RTF 1, 1982.
- Vékony G.*; Megjegyzés Vértes László: Az abszolút időrend meghatározása a korszerű tudományban c. művéhez. Múzeumi műtárgyvédelem 2, 1975.

Vértes L.; Untersuchungen an Höhlensedimenten. RégFüz Ser. II. No. 7. Budapest 1959.

Vértes L.; Az őskőkor és átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. Régészeti Kézikönyv I. Budapest 1965.

Vértes L.; Az abszolút időrend meghatározása a korszerű tudományban. Múzeumi Műtárgyvédelem 2, 1975.

SARANG LÁSZLÓ

A MÚZEUMOK ÉS MÚZEÁLIS KÖZGYŰJTEMÉNYEK ŐRZÉSE

A múzeumok és muzeális tárgyak védelme nem merül ki a restaurálás, illetve a szakmai gondoskodás témakörében. Sajnos az utóbbi években egyre inkább előtérbe kerül a „védelem” klasszikusabb formája, a tulajdonvédelem, vagy közismertebb nevén vagyonvédelem. Az egyetemes kultúra fejlődésével, a muzeális tárgyak, műkincsek értéke rohamosan emelkedik, ezzel párhuzamosan veszélyeztettségük is nő. Világviszonylatban gondot jelent a műtárgyak kellő védelmének megszervezése és technikai biztosítása, ezzel összefüggően a szervezett nemzetközi bűnözés elleni harc. Az ismertté vált bűncselekményekből látható, hogy a muzeális értékek jogellenes megszerzésére irányuló bűnszövetségek szervezői, irányítói döntő többsége külföldi állampolgár. Köztük neves műgyűjtők, műtárgykereskedők, bankárok is vannak, akik nem sajnálnak tőkét fektetni sötét üzletekbe, ugyanakkor a kulisszák mögött kényelmesen meghúzódnak, a „munkát” rendszerint bűnözőkkel végeztetik el.

A múzeumok kiállítási és raktározott anyagai kizárólag illegális módon, bűncselekmények elkövetésével szerezhetők meg. Előfordul azonban olyan elkövetési módszer is, amikor az ARTEX bemutatótermében, a BÁV üzleteiben vagy magánkereskedésekben legálisan vásárolt muzeális vagy antik tárgyakat illegálisan viszik ki Magyarország területéről. A veszélyeztetett műtárgyak körét nehéz lenne

kategorikusan behatárolni, de a gyakoriság figyelembevételével, a képzőművészeti és néprajzi tárgy-kategóriák, illetve nemesfémekből készült, muzeális értékű kegytárgyak, iparművészeti alkotások iránt változatlan „kereslet” mutatkozik. A muzeális tárgyak védelmének aspektusából kriminogén tényezőnek számít az örvendatosan növekvő turizmus, ami az utóbbi években a múzeumok látogatottságában is észrevehetően jelentkezett, noha a látogatók számát tükröző statisztikák számszerűen nem mutatják a külföldi állampolgárokat.

Muzeális emlékeink védelme társadalmi ügy, mindenkinek kötelessége. Konkrét feladatokat, áldozatos tevékenységet, nyilvánvalóan azoknak jelent, akik hivatásuknál, munkájuknál fogva fáradoznak azon, hogy a pótolhatatlan emlékeket az egyetemes kultúra számára megőrizzék. A kívánalmak vagyonsvédelmi vonatkozásban is speciálisan jelentkeznek, és tévedés lenne arra gondolni, hogy a problémák megoldása a KMI keretében működő polgári fegyveres őrség sajátja. Az őrzés, a védelem fokozása minden múzeumi dolgozót érint, és mint előírt kötelesség — a hanyagság, nemtörődömség, a kellő, vagy elvárható körültekintés elmulasztása — adott esetben fegyelmi, büntetőjogi szankciókat vonhat maga után.

Természetesen senki nem várja el a múzeumi dolgozóktól, hogy ismerjék a bűnelkövetők módszereit, vagy a tűz- és robbanásveszély felismerésében szakértők legyenek, de megkívánható az alapvető jogi, őrzéstechnikai, illetve műszaki normák ismerete, hiszen ezek hiányában a társadalmi tulajdon védelme ma már nehezen képzelhető el.

Az ominózus „Szépművészeti Ügy” kapcsán világosan kirajzolódott, hogy hová vezet a biztonsági feltevélek hiánya, és milyen kellemetlen a személyi felelősség boncolgatása, főleg azokkal szemben, akik mindent megtettek volna a konkrét bűncselekmény megakadályozására.

Nem tudhatjuk, hogy kulturális értékeinket mely területen vagy objektumban fenyegeti közvetlen veszély, de a veszélyeztetettséget, illetve a bűnözést elősegítő tényezőket a biztonsági szint emelésével minimálisra lehet csökkenteni. A recept tulajdonképpen nagyon egyszerű, be kell tartani a biztonságot szolgáló rendszabályokat, és gondoskodni kell a vagyonsvédelmi berendezések felszereléséről. Ezek egyben a megelőzés alapfeltételei is, melyek a gyakorlati életben, a személyi és anyagi problémák figyelembevételével nem mindenhol biztosítottak. Az általános prevenció természetesen szakismeretet is igényel, hiszen normaszintek betartásáról, tudatos, tervszerű munkáról van szó, így nem valószínű az ösztönös jóakarattal és tenniakarással, annak ellenére, hogy ezek nélkülözhetetlen elemek a célkitűzések eléréséhez.

E tanulmány lenne hivatott arra, hogy érdeklődő olvasóját elvezesse a biztonság felé vezető helyes út első mérföldkövéig, legalábbis ilyen szándékkal készült.

A MÚZEUMI BIZTONSÁG ÉS JOGI VÉDELME

A múzeumok és muzeális tárgyak társadalmi tulajdont képeznek, így a társadalmi tulajdon védelmére kiadott valamennyi jogszabály hatálya érvényesül. Kétségtelen, hogy első hallásra is jó néhány törvény, törvényerejű rendelet, miniszteri rendelet és utasítás szövevényes, egymást fedő előírásai jutnak eszünkbe, de a gyakorlati élet még ennél is igényesebb, hiszen az erkölcsi normák, a szokásjog íratlan szabályainak megsértése is kiváltja neheztelésünket.

A jogi normák két irányban hatnak. Egyrészt *kötelezettségeket* írnak elő, másrészt a büntetés kilátásba helyezésével a *megelőzést* szolgálják. Mindkét hatás (a társadalmi tulajdon), a kulturális értékeink megővésére irányul. Felmerül a kérdés, hogy vannak-e a „múzeumi tulajdonnak” specifikumai? Természetesen vannak. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya (a módosított 1949. évi XX. Tv. 69.§.) a magyar állampolgárok alapvető köteleseiről szólva így fogalmaz: „... műveltségük gyarapítása, az ország természeti és kulturális értékeinek oltalmazása. . .” — kötelesség. Az oltalmazás nem általános megkímélést jelent, hanem féltő gondoskodást, megőrzést, részben a tulajdonra, részben az utókor számára vonatkoztatva. A tulajdonvédelem közbiztonsági vetületében a vagyonvédelmet jelenti.

Szükség van tehát visszatartó erőre, a tulajdon büntetőjogi védelmére. A Büntető Törvénykönyv (1978. évi IV. Tv.) a műemlékek és muzeális tárgyak védelmét kiemelten kezeli. Aki Magyarországon területéről illegálisan kíván muzeális tárgyat kivinni, a devizagazdálkodás megsértését követi el, 309.§ 2. bekezdés d. pontja szerint minősítendő bűncselekményt követ el. A csempészet és vámorgazdaság megvalósítása esetén, 312.§ 2. bek. d. pontba ütköző cselekmény valósul meg. A vagyon elleni bűncselekmények fejezetében a lopás, 316.§ 4. bek. b. pont. 2., illetve az orgazdaság, 326.§ 3. bekezdés, a muzeális tárgyakat szintén kiemelt védelemben részesíti. Rongálás esetében, amikor műemlék, muzeális tárgy rongálódik vagy megsemmisül, a 324. § 3. bek. b., illetve 4. bek. b. pontban foglalt cselekményekről van szó. Az érintett törvényszakaszok alapján 3 évig terjedő szabadságvesztés szabható ki. Amennyiben a bűncselekményeket „különösen nagy értékre” — követik el — és ez a muzeális értéknél könnyen megvalósul —, a büntetés 8 évig is terjedhet.

A társadalmi tulajdon kiemelt védelmében a Büntető Törvénykönyv kötelezettségeket is előír. E normák megsértése szintén felelősségrevonást jelent a *hanyag kezelés, gondatlan rongálás és a feljelentési kötelezettség elmulasztása* vonatkozásában.

A figyelmetlenség, a hanyagság, még kisebb súlyú problémáknál is szankcionálható. Ezt célozza a módosított 1968. évi I. Tv. (Szabálysértési Törvény) 157. §, a Muzeális tárgyak védelmének elmulasztása.

„Aki a muzeális tárgyakra és muzeális gyűjteményekre, az ásatásokra, továbbá a régészeti és történeti jelentőségű földterületekre vonatkozó kötelességét megszegi” — pénzbírsággal sújtható.

A büntetőjog nem mondja meg konkrétan, hogy melyek azok a kötelességek — a foglalkozási szabályok — amit a védelem aspektusából megkövetel. Ezt a keretet tölti ki a módosított 1963. évi 9. szá-

mú Tvr. (Múzeumi Törvény) és végrehajtási utasítása. Tételes előírásokat tartalmaz, az őrzés megszerzésére és végrehajtására vonatkozóan a Muzeális Közgyűjtemények Ügyrendi Szabályzata. (XI. fejezet).

Idézzük fel a Múzeumi Törvény 1. § 1. bekezdésének előírásait, amik áthatják az egész jogszabályt, vezérlik követelményrendszerét:

A muzeális emlékeket „... e törvényerejű rendeletben meghatározott módon kell védelemben részesíteni, a nemzeti, illetőleg az egyetemes kultúra számára megőrizni. . .”

Miután a muzeális értékek nem pótolhatók, nem csak a jelenkor, hanem az utókor előtt is felelősek vagyunk azok megóvásáért. A jog a bekövetkezett károkat forintban méri, a felelősségrevonást a kár mértékétől teszi függővé, de az erkölcsi kár, illetve az erkölcsi felelősség sokkal nagyobb. Kevesen gondolják át a múzeumi fegyveres őrség, illetve a múzeumi dolgozók helyzetét, ami az értékőrzés szempontjából sajátosan nehéz körülményeket jelent, hiszen a múzeum értékeit, a nagyságrend figyelembevételével vasbeton trezortermekben, fegyverekkel kellene őrizni, ugyanakkor a muzeális értékeket mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni. Százazrek vonulnak el kiállított műkincseink előtt és nem tudhatjuk, hogy a gyönyörködés és ámulat fátyla milyen gondolatokat vagy bűnös terveket takar.

A MEGELŐZÉS

A megelőzés olyan tevékenység, ami kizárja vagy megnehezíti a bűncselekmény elkövetését. A bűnözők általában ott követik el a cselekményeiket, ahol az objektum védelme hiányos, ahova könnyen be lehet hatolni. Több esetben volt már olyan, hogy csupán egy jól felszerelt rács vagy kettős biztonsági zár ellenállt, és a tettes kénytelen volt lemondani szándéka végrehajtásáról. A „profi bűnözők” elmélete hamiskás. A gyakorlat inkább azt mutatja, hogy a muzeális kategóriák sérelmére elkövetett bűncselekmények tettesei képzetlen, infantilis személyek. Nem általánosíthatunk a kevés kivételtől, noha a megelőzést a profik szintje fölé kell emelnünk. A megelőzés jogi hatásai nem mérhetők, mert nem lehet tudni, hány bűncselekmény tettesét tartja vissza a büntetéstől való félelem, de kétségtelen erőnyeit elvitatni nem lehet. A jogi prevenció jól működik, azonban a múzeumi védelemnek ez támasztékot nem biztosít, tudati tényezőkre nem lehetünk tekintettel.

Az a speciális prevenció, amire szükség van, ki kell hogy lépjen a megelőzés szűkebb értelmezéséből, ugyanis ennek hatása a bűncselekmény megvalósulási szakaszait végigkíséri, így a védelmi jelleg érvényesül. Stratégia a megelőzés szolgálatában.

I. A MEGELŐZÉS SZEMPONTJAI

- a) A múzeum (objektum) elhelyezkedése, környezeti, földrajzi, látogatottsági körülményei, a múzeumi tárgyak értéke-fontossága. A belterület adottságai.
- b) A személyi őrzés feltételei és lehetőségei. Vezetők, fegyveresek, gondnokok és más, az őrzéssel megbízott személyek szerepe. Távbeszélők megléte.
- c) A mechanikus és elektronikus vagyónvédelmi berendezések megléte, hatékonysága, korszerűsége. Fejlesztési, javítási, karbantartási feltételek megteremtése.
- d) Fotódokumentációk, tárgyleírókartonok, leltári nyilvántartások megléte, gyarapodási napló pontos vezetése.
- e) Szállítások biztosítása. (Fegyverese kísérők, járművek, értékvédő riasztóbőröndök.)
- f) Biztonsági (rendészeti) szabályok helyes kialakítása a helyi sajátosságok alapján. (Látogatók fogadása, felügyelete, belső helyiségek zártsága, kulcsok elhelyezése stb.)

II. A BŰNCSELEKMÉNYEK MEGSZAKÍTÁSA

- a) A vagyónvédelmi berendezés helyi jelzése, riasztása esetén a tettes elmenekül.
- b) Személyi jelzés, riasztás történik. Telefonértesítő automata működik.
- c) A védelem erős, annak hatástalanítása közben az elkövető lemond szándékáról.
- d) Az a.–b. pontok esetén tettenérési lehetőség nyílik, így a bűncselekmény a kísérlet szakaszában megreked.

III. BEFEJEZETT BŰNCSELEKMÉNY

- a) „Forró nyomon” üldözés. (Rendőrség feladata.) Azonnal értesíteni a rendőrséget, a helyszínt eredeti állapotában megőrizni. A bűncselekmény körülményeire és a hiányzó értékekre vonatkozó összes adatot, dokumentációt átadni.
A helyszínrre senki nem léphet be!!!
- b) Körözés.
A tárgyleíró kartonok és fotók alapján a rendőrség bűnüldöző szervei országos vagy nemzetközi körözést adnak ki. Munkájukhoz *a legfontosabb adatokra, egyedi ismertetőjelek közlésére van szükség.*
- c) Nyomozás. (Ügyészség, rendőrség feladata.) Munkájukat *segíteni kell!* Felkérésre, idézésre: hatósági tanúként, tanúként, szakértőként.

A MÚZEUMI VÉDELEM

A múzeumok biztonsági helyzetének javítása 1985-től fokozottabb és folyamatosabb ellenőrzést igényel. A Központi Múzeumi Igazgatóság keretében polgári fegyveres őrség 1984. dec. 31-ig működött, mely 1985. január 1-től decentralizálva lett a művelődési miniszter 101/1985. (Műv.K.2.) MM. számú utasítása alapján a tárcához tartozó múzeumok esetében.

A múzeumvezetők felelőssége hatványozottabban jelentkezik, hiszen a felméréseken kívül az objektum őrzési tervét is el kell készíteniük, illetve azok végrehajtásáról minden év december 1-ig részletes helyzetjelentést kell adniuk.

A múzeumi objektumok, amelyek védelmet igényelnek, négy kategóriába sorolhatók:

1. A múzeum és a vele területi egységben levő raktárépület, gazdasági épület.
2. Múzeumi raktárak (bérlemények), melyek távol, személyi felügyelet nélkül helyezkednek el.
3. Tervszerű és leletmentő ásatási területek.
4. Szállított muzeális tárgyak és szállító járművek.

A múzeum területe és a múzeumi szállítás – védelem szempontjából – a múzeum kizárólagos kötelessége. Olyan esetekben, amikor jelentős megnyitók, kiemelten kezelendő értékek vagy konvojszállítások az erők és eszközök lehetőségeit nyilvánvalóan meghaladják, a biztosítás nem szervezhető meg, úgy írásos megkeresés formájában a területileg illetékes rendőrkapitányságtól segítséget kell kérni.

A távolosó raktári bérlemények és ásatási területek védelme érdekében tanácsai segítséget is kérhetünk, de célszerűbb megoldás, ha a rendőri körzeti megbízottat felkérjük az objektum ellenőrzésére.

A múzeum területén belül megkülönböztetünk *belterületet* és *célterületet*. Értelemszerűen a célterületek az exponált, veszélyeztetett részei az objektumnak, így a biztonság szempontjából elsőbbséget élveznek:

- Állandó és időszakos *kiállítóterem* területe.
- Kiemelt *egyedi tárgyak* vagy *vitrinek*.
- Restaurátor *műhely*, múzeumi *raktár*.
- *Házipénztár* vagy pénztárhelyiség.
- Értéktároló *páncélszekrények*.
- TÜK anyagok vagy sokszorosító, másológépek *helyiségei*.
- *Trezortere*m.

Az egyedi tárgyakra vonatkozóan külön kötelezettség a fényképnegatívak elkészítése. (Ügyrendi Szabályzat 91. § 2. bek.) A fotók elkészítése csupán akkor mellőzhető, ha vendégkiállítás anyagáról van szó, és eredeti tulajdonosa a negatívakat az anyaggal együtt átadja. Fő szabályként azt kell elfogadni, hogy a mindenkor kiállítónak rendelkeznie kell a negatívakkal.

A fényképezés szabályai:

Minden egyes kiállítási tárgyról, lehetőség szerint külön felvételt kell készíteni. Elfogadható olyan formában is, ha több kisebb tárgyat együttesen fényképezünk, de a negatívról minden egyes darab jól nagyítható legyen. A különösen nagy értéket képviselő muzeális tárgyakról célszerű két negatívot készíteni, fekete-fehér és színes kivitelben.

A fényképezéshez lehetőleg 6x6 cm-es rollfilmet használjunk, aminek fényérzékenysége 18 és 23 din között megfelelő gradációval bír, így jól exponálva, jó minőségű negatívot nyerhetünk.

Mivel a negatívak az azonosítás, körözés eszköztárába tartoznak, a felvételeket célszerű a metrikus fényképezés szabályai szerint végezni.

Méretarányos felvételt készíthetünk olyan módon, hogy a fényképezendő tárgy mellett, azzal egyvonalban vonalzó, milliméteres papírszalagot helyezünk el vagy egyszerűen egy gyufásdobozt. Ezzel a módszerrel hiteles visszamérések lehet végezni, a lefényképezett tárgy valamennyi részletére vonatkozóan. Az elkészített negatívokat lehetőség szerint a tárgykarton mellett helyezzük el, megkímélése érdekében puzs papír tasakban.

A felvételeket az időszaki kiállítások alkalmával akkor célszerű elkészíteni, amikor a rendező befejezte munkáját, de az üveglapok nem kerültek fel, a tárlók még nyitva vannak stb., így villanólámpákkal is gyorsan és jól végezhetjük el a feladatot.

A MÚZEUM ŐRZÉSI TERVE

A múzeumok őrzési terve, amit a múzeumvezető készít el, a biztonsági felmérés adataira támaszkodva, a megelőzés figyelembevételével realizálható. A tervezésnél, a korábban említett „megelőzés szempontjai” a-tól f. pontig megjelölt taxatívait kell megvizsgálni.

A biztonsági helyzet felmérése történjen bizottságilag, amit a múzeumvezető, helyettesével, a gazdasági vezetővel, a polgári fegyveres őrség parancsnokával, az illetékes rendőri szerv képviselőjével, illetve a tűzoltó parancsnokság meghívottjával közösen végez el. A bejárás alkalmával készített jegyzőkönyvből könnyedén összeállítható a vezetői értekezlet anyaga, amiben az épületek, helyiségek és az azokban elhelyezett muzeális tárgyak védelme már a személyi és tárgyi lehetőségek tükrében látható. Az értekezleten elfogadott alternatívák képezik az operatív tervet, ami legalább egy év távlatába, perspektívákkal együtt készüljön. A végrehajtásért felelős személyek a múzeumvezetőnek adjanak folyamatosan helyzetjelentést, és haladéktalanul közölik azokat a változásokat, (körülmények, személyi-tárgyi feltételek változásait), amelyek a terv módosítását indokolják. A módosítás lehet állandó vagy ideiglenes. Célszerű a változásról rövid feljegyzést készíteni és a tervhez csatolni, így egy esetleges ellenőrzés nem vált ki felesleges magyarázkodást. Amennyiben a terv új biztonságtechnikai eszközök telepítését, felújítását, bővítését konkrétan tartalmazza, az MM. Közgűjteményi Főosztályvezető

által kiadott 62.132/84. számú Körlevél igényei alapján a KMI Műszaki Osztály véleményét is ki kell kérni. Ezzel párhuzamosan a Budapesti Rendőrfőkapitányság Vagyonvédelmi Tanácsadó Szolgálat szakvéleményét is be kell szerezni.

Az elektronikus betörésjelző és riasztó rendszer terveit, jóváhagyás végett a megyei Rendőrfőkapitányságok Népgazdaság és Társadalmi Tulajdonvédelmi Osztályához kell benyújtani, de ez nem a múzeumvezető feladata, hanem a kivitelező vagy tervező teendőihez tartozik. Ennek esetleges elmulasztását azonban a múzeumnak kell pótolnia, ugyanis elveszítheti annak lehetőségét, hogy a rendőrség számítógépes Biztonságtechnikai Jelző Rendszeréhez (BJR—03) állomásához vagy más hasonló központi rendszerhez csatlakozzon. A csatlakozásnak külön fontossági és műszaki szempontjai vannak, amiben a rendőrség foglal állást, így értelemszerű, hogy a tervezés alatt e kérdéssel foglalkozni kell, akkor is, ha a tervező erre nem gondol.

Járulékos, de nem elhanyagolható kérdés a polgári fegyveres őrök oktatásával párhuzamosan az őrzéssel megbízott múzeumi dolgozók oktatása, amely alkalmas lenne részben a felelősségérzet fokozására, részben az aktivitás növelésére. Az ilyen alkalom lehetővé tenné azt is, hogy a megyei múzeumigazgatók kezelésében levő, a BM Bűnügyi Nyilvántartó Osztály által kiadott fényképes tárgykörözési dosszié anyagáról tájékoztatást kapjanak.

AZ ŐRZÉS SZEMÉLYI FELTÉTELEI. ŐRZÉSTAKTIKA

A múzeumok személyi őrzése a létszám és átlagéletkor figyelembevételével nem mentes a gondoktól. Különösen a nyári csúcsidekban jelentkezik fokozottabb terhelés, amikor a múzeumok látogatottsága ugrásszerű emelkedést mutat, ezzel egy időben a szabadságok kivétele is magasabb.

Szerencsésebb helyzetben vannak azok a múzeumok, ahol az őrzést polgári fegyveres őrök is ellátja. Az ő tevékenységük alapvetően hármas funkciót jelent. Ellátják az őrzés, a védelem és a belső rend fenntartásának feladatait. Közbiztonsági szempontból a legszínvonalasabb őrök, hiszen fegyveresen, szakértelemmel dolgoznak. Nehéz helyzetüket, más polgári fegyveres őrökhöz mérten a múzeumok méretei, műemlék jellege és a nagy látogatottság determinálja. Igénybevételük talán magasabb is, mint más, hasonló egyenruhát viselő őröké, hiszen a felelősség, a vigyázott értékek nagyságrendjével arányos.

Más a helyzet azokban a múzeumokban, ahol nincs fegyveres őrök, de az őrzés-védelem itt sem reménytelen. Az Ügyrendi Szabályzat 93. § 1. bekezdése kimondja: „A múzeumok és gyűjtemények őrzését portások, teremőrök, éjjeliőrök (a továbbiakban *őrök*) látják el. . .” A felsorolásból is látható, hogy három személyi kategória munkáját kell megszervezni és összehangolni a biztonság megteremtéséhez. Fontosabb szerephez jutnak a nyitástól zárásig dolgozó portások és teremőrök, akikre az őrzés gondjai teljes súllyal nehezednek. Az objektum és a gyűjtemények őrzése a látogatók fogadását,

kiléptetését és az objektumban, kiállítótermekben történő felügyeletét jelenti. Tehát nem őrzési direktívákra kell elsődlegesen gondolni, hanem a folyamatos ellenőrzés, felügyelet megszervezésére, ez utóbbi ugyanis automatikusan foglalja magában az őrzést, mint funkciót.

A látogatók vizuális ellenőrzése és felügyelete három lépcsőt foglal magában:

- a) *Primér ellenőrzést.*
- b) *A belterületen, célterületen történő felügyeletet.*
- c) *Secunder ellenőrzést.*

A primér ellenőrzés a látogató érkezésével kezdődik, a portaszolgálat, felvilágosító feladata. A látogató viselkedésére, mozgására, ruhatári igényére vonatkozóan rálátással kell bírni. A látogató viselkedése sok mindent elárul, logikai információkat nyújt. Mozgásából könnyen kiderül, hogy először van-e az objektumban, vagy otthonosan mozog. Látható az is, hogy mit vesz magához (pl. rajzmappa, fényképezőgép, múzeumi prospektus. . . stb.) A viselkedésből kitűnik az is, hogy mi érdekli, figyelmét milyen irányba koncentrálja. Amennyiben a múzeumra vonatkozóan kérdez, abból következtetni lehet. A felsoroltak ellenőrzéséhez nincs szükség kriminálpszichológiai ismeretekre ahhoz, hogy a „gyanús” személyekre felfigyeljünk.

Más az, amikor a látogató úgy néz körül, hogy építészeti, képzőművészeti élményt szív magába és megint más, ha a bejárati ajtó zárjának, riglijének, forgócsapjának szentel egy kis figyelmet, vagy a portán elhelyezett biztonságtechnikai központ kontroll lámpáiban gyönyörködik, netán annak rendszerére vonatkozóan kérdéseket tesz fel. (Itt szükséges megjegyezni, hogy a központ láthatása nem probléma, hiszen bizonyos fokig a megelőzést is képviseli, azonban működésére, kezelésére, rendszerére vonatkozó adatokat kiszolgáltatni tilos.) Amennyiben ennek hiánya miatt azt kérdezi a látogató, hogy van-e ilyen készülékünk, nyugodtan mentsük fel magunkat az igazmondás alól. Gyanúsabb lehet az a körülmény, hogy több látogató érkezik együtt, de egy-két személy a kijáratnál (portánál) marad, a csoport más tagjai sietősen a kiállítóterem vagy raktárak, műhelyek felé tartanak. Ilyen esetben, ha kellő figyelmet tanúsítunk, időben kezelhetjük a támadásjelzőt, mesterségesen riasztást válthatunk ki a helyi jelzőegységekkel, ezek hiányában lelépünk a színről, és értesítjük a rendőrséget. Az ismertett példák esetében e lépéssel megelőzhetünk egy rablást. A késői felismerés, a pánikhangulat jelentkezése, a figyelmetlenség megfoszt bennünket a lépéselőnytől. A látogatókkal legyünk udvariasak, de kellőképpen bizalmatlanok. Sok esetben „udvaroltak” már portásnőnek, felvilágosítónak olyan szándékkal, hogy figyelmét eltereljék, volt már „művi szélütött” a ruhatárnál, estek le lépcsőn, a portás segítségére számítva. . . és sorolhatnánk egyéb példákat-hipotéziseket a figyelemelterelés módjára.

A *belterület felügyeletét* speciálisan kell a látogatók megfigyeléséhez igazítani, így a teremőrök elhelyezését három szempont alapján lehet megoldani:

- rálátása legyen a kiállítás területére,
- a bejárat-kijárat közelségében helyezkedjen el,

— elérhető távolságban legyen a vészkapcsoló, támadásjelző üzemeltetéséhez vagy a házi telefonhoz. A bel- és célterület viszonylatában jelentkezhetnek a primer ellenőrzésnél felsorolt problémák, de a „finomabb” dolgok, „viselkedési zavarok” sokkal jobban megmutatkozhatnak.

Amikor a látogató a vitrineket, ablakokat, rácsokat nézegeti, vagy az elektromos vezetékek nyomvonalát kíséri tekintetével, nem biztos, hogy ráunt a műélvezetre. Érdekes lehet az is, ha a festményekről, kisplasztikákról, antikváriákról, textiliákról ugyanolyan méretarányos felvételt készít, mint a múzeum technikus, fényképésze. Felmerül a kérdés, hogy nem másolatot akar-e készíteni, hovatovább, egy éjszaka azt megcseréli az eredeti darabbal, aztán egy-két hét vagy hónap múlva rá is jövünk a ravaszásra. Elképzelhető, hogy a bűnüldöző szervek miként örülnek az ilyen késedelmes bejelentésnek, hiszen a „tű és szénakazal” fércmunka az ilyen nyomozáshoz képest. Itt merül fel az a kíváncsi is, hogy a teremőrök nyitás után tekintsék végig a tárlatot, ne akkor jelentkezzen a hiány, mikor a kiállított tárgy helyét porréteg fedi.

A látogatók általános felügyelete során éljünk a figyelmeztetés lehetőségével, ha a kiállított tárgyakat tapogatják, vagy a zsinórkordonokat kívánják átlépni, illetve a fényképezést a múzeumvezető megtiltotta. A gyanús látogató kiutasítására, igazoltatására lehetőség csak ritkán adódhat, az is előfordulhat bárkivel, hogy túlkombinálja az „ügyet”. Arra viszont mindig lehetőség nyílik, hogy noteszba feljegyezzünk adatokat. Pl.:

1985. január 31. 15 óra. A II. terem 1. vitrinnél, egy kb. 20 év körüli szőke, hosszúhajú szakállas férfi kb. 180 cm magas, sötétkék öltönyben, feltűnően viselkedett. Hosszan tanulmányozta a vitrin fölött elhelyezett infraérzékelőt. Az ablakból látni lehetett, hogy az XX 40—21 rendszámú fehér gépkocsival távozott.

Ha nem történik semmi, fátylat rá . . . , de ha a vitrint mégis kirámozzák, ez a bejegyzés megteremtette egy bravúros nyomozás alapjait, és az eltulajdonított tárgyak hamar visszakerülhetnek helyükre.

A teremőr figyelmének lekötése vagy elterelése alkalmas az ún. napközi lopások végrehajtására, ezért ne engedje, hogy a kilátásától, rálátásától megfosszák, vagy fondorlattal helyéről eltávolítsák. Felesleges ecsetelni, ha a teremőrök naphosszat egymással beszélgetnek, vagy a látogatók könyvének bejegyzését tanulmányozzák, netán kötnek vagy horgolnak — saját maguk teremtik meg a bűncselekményt elősegítő körülményeket.

A sekunder ellenőrzés a látogató távozásával kezdődik, miután a bel- és célterületről visszaérkezett. Feltűnő lehet, ha csomaggal érkezik, dugdos valamit, távozása zavart, pánikszerű, sűrűn visszanéz az érkezési irányba. Ne gondoljunk arra, hogy felkavarták az élmények, és ne feltűnően éreztessük vele feltámadt gyanúkat. A gyanú mértékétől függően megkérhetjük őt, hogy szíveskedjék felfáradni az irodába és ott tisztázhatjuk a „félreértést” — ugyanúgy, mint az önkiszolgáló boltokban ez szokás, mert a látogató zavarában összetéveszthette a két „intézményt”.

Amennyiben a gyanú halványabb, a látogató „szemrevételezése” érdekében kérdezzük meg tőle udvariasan, hogy hol vette a szép felöltőjét vagy óráját. Ilyen esetben az kiderülhet, hogy nem kíván

velünk szóba elegyedni, vagy nem magyarul beszél, és sokkal sietősebb dolga van, mint ahogy elképzeltük. Nézzünk utána, talán gépjárművel távozik. Az esetet akkor sem kell „titkolni” a rendőrség előtt, ha első pillantásra semmi sem hiányzik, mert lehet, hogy nem a kiállítási tárgyak „ragadtak a kezéhez”, hanem egy másik látogató pénztárcája vagy iratai. Előfordult már olyan eset, amikor a tolvaj nehéz körülményeit és gyermekkorát mesélte a rendőrségen, kihallgatója pedig azért fohászzkodott, hogy a károsult minél előbb jelentkezzen. Sajnos a múzeum csúcsgazdálkodási helyzetben olyan, mint a villamos, és ilyen vagy ehhez hasonló történetek színhelyévé válhat.

Az ellenőrzés vagy felügyelet során a látogatók magas számát tekintve nehéz a „gyanús” személyek kiszűrése, és még nehezebb őket vizuálisan memorizálni, pedig a rendkívüli esetekben erre igen nagy szükség lenne.

A nyomozások alkalmával, mint ismeretes, nemcsak az eltűnt tárgyak keresésére fordít figyelmet a nyomozó hatóság, hanem az elkövető személyére is. Ezért nagyon előnyös lehet, ha személyre vonatkozó adatok válnak ismertté. Ennek alapján rekonstruálható az arc és fej alakja is, amiről ún. „fantomképet” lehet készíttetni grafikussal vagy mozaikelemekből fényképezési eljárás útján. (Ilyeneket a TV „Kék fény” műsorában már mindenki látott.) Az emberek megjegyzését, pontos leírását a személyleírás kívánalmainak ismeretében könnyebben lehet végezni.

A személyleírás elemei:

A *testmagasságot*, viszonylagos pontossággal mindenki meg tudja állapítani, hiszen saját magasságát ismerve megbecsüli a különbséget vagy megállapítja az azonosságot. A *testalkat* alapvetően három csoportba sorolható. Lehet a személy zömök (alacsony-kövér, széles mell és hát), lehet szikár (magas-termetű és vékony testalkatú) vagy normál, akire nincs különösebb jellemző, mert átlagos alkat.

A *testtartás és a járási sajátosságok*on belül megfigyelhető az előrehajló, hátrahajló, középszerű tartás, a rugalmas vagy lomha mozgás, a lépések nagysága, a karok lóbálása és a végtagok korlátozott mozgása, a testi hibák. A felsoroltakon kívül a váliak vonala is jól látható. A vállak a nyak vonalához viszonyítva lehetnek egyenesek, lefelé vagy felfelé eltérőek vagy aszimmetrikusak. A személyleíráshoz hozzátartozik a *ruházat, ékszerek* és más, a személynél lévő tárgyak megfigyelése is.

Az eddig felsorolt sajátosságok még egy álarcos rabló esetén is jól megfigyelhetők és sokat mondó adatok, de a személy megnyugtató azonosításához az egyedi jellegzetességekre van szükség. Többek között az ember arca, arcéle (profilja) alkalmas erre. Sajnos hajlamosak vagyunk arra, hogy csupán szimpátia-alapján nézzünk az arcra, és így nem is marad más, mint barátságos vagy barátságtalan, csúnya vagy szép benyomás áttetsző vonalai, vagyis relatív, használhatatlan adatok kusza halmaza. Az arc részleteinek megfigyelés után az később könnyen felépíthető.

Az arc formája:

- kerek
- ovál (hosszúkás)
- széles

- alulról felfelé keskenyedő
- felülről lefelé keskenyedő
- szögletesnek tűnő

Az arc „kerete”: – hajhosszúság, hajsztín (paróka, festett haj)

- bajusz, szakáll
- fülek állása, nagysága, formája. . .

Ezek az alapok tudjuk elhelyezni a formák-vonalak megfigyelésével a homlokot, a szemöldököket, a szemeket vagy szemüveget, az orr és száj jellegzetes vonalait, és az áll vonalát. Ezek megfigyelésével, hosszabb idő után is használható fantomképet vagy mozaikképet lehet létrehozni. A *különös ismertetőjegyek*, a sebhely, anyajegy . . . nagyon fontos, azonosításra is felhasználható adat lehet, ezért azok nagysága, formája, elhelyezkedése lényeges megfigyelési szempont.

A kriminalisztikai értelemben vett személyleírás, az ismertettekhez képest jóval bonyolultabb, de ugyanezen elemeket alkalmazza.

A személyi feltételekhez, pontosabban az őrzés színvonalának emeléséhez az is szükséges, hogy a polgári fegyveres őrök harmonikus munkakapcsolatban legyenek az őrökkel, hiszen ugyanazon feladatok ellátásával átfedésbe kerülnek.

A felmerülő szakmai vitáknál vegyük figyelembe a polgári fegyveres őrseg képzettségét, annak tudatában, a PFŐ a Működési és Szolgálati Szabályzat alapján köteles végrehajtani feladatát, még az őrök a múzeumvezető által meghatározott tevékenységét végzik. A koordinálás a múzeumvezető és az őrseg parancsnoka közt elengedhetetlen. A koordinálásban, illetve az őrseg megszervezésében kérni kell az illetékes rendőri szerv közreműködését. (Ügyrendi Szabályzat 93. paragrafus 7. bekezdés.)

A rendőrség saját hatáskörében, a rendőrség őrök irányításával támogathatja a múzeum külső védelmét, a műkincsek szállítását, továbbá szaknyomozói segítségével az őrési feladatok biztonságosan szervezhetők. Természetesen a segítséget a teremőrök, portások, éjjeliőrök oktatásában történő aktív közreműködésükben is megadják.

Miután a múzeumokban rendészet nem működik, és a PFŐ is csupán a kiemelten fontos múzeumokban tevékenykedik, a rendőri szervek közreműködése nem elhanyagolható. A jó kapcsolat révén, a múzeum szakértő segítségét veheti igénybe, aki nagymértékben képes csökkenteni a múzeumvezető ilyen irányú gondjait.

AZ ŐRZÉS TÁRGYI FELTÉTELEI. ŐRZÉSTECHNIKA

A már többször idézett Ügyrendi Szabályzat 93. paragrafus 6. bekezdése előírja:

„Folyamatosan törekedni kell a korszerű biztonsági berendezések beszerzésére, és gondoskodni kell a biztonsági berendezések működéséről.”

A biztonságtechnika önmagában tág fogalom. Egyszerű vagy bonyolult eszközöket vagy az eszközök rendszerét jelenti. Megkülönböztethetünk életvédelmi és vagyonvédelmi berendezéseket, melyek ellenőrizhetik egy veszélyes üzem biztonságát, az ember éberségét, jelezhetnek gázszivárgást, tüzet vagy füstöt. Aktív vagy passzív funkciók teljesítésével megakadályozhatják az egészségsromlást, illetve az anyagi károk bekövetkezését. Jelzik vagy megszüntetik a spontán keletkezett veszélyhelyzetet, ami az emberi figyelmetlenség, műszaki hiba, esetleg elemi csapás képében jelentkezik.

A vagyonvédelemben a biztonságtechnika, sajátos módon, más feladatokat végez az előbbiektől eltérően, hiszen itt a veszélyhelyzetet az ember (bűnöző) szándékosan hozza létre, a védelmi rendszer, társadalmi érdekekből éppen ellene működik. Ez a biztonságtechnika legspeciálisabb területe, amit *őrzésvédelmi technikának* vagy *behatolásvédelemnek* is nevezünk.

A behatolásvédelmet teljesítő biztonságtechnika feladata a *tulajdonvédelem az állami-hivatali titok védelme* és a *személyi oltalmazás*.

A „tökéletes védelem” megvalósítása az eszközök széles skáláját foglalja magába, de hiába építünk egymást párhuzamosan védő vonalakat a legmegbízhatóbb érzékelőkkel, hézagmentes megoldásokkal, a veszélyhelyzet elhárítása nem bízható a technikára, mert az már haditechnikává változna.

A VAGYONVÉDELEM ESZKÖZEI

A múzeumok védelmében gyakorlatilag az eszközök teljes arzenálja felhasználható, így azokat részleteiben szükséges áttekinteni, hiszen rendszertani szempontból a vagyonvédelem komplex egységet alkotják.

A komplex vagyonvédelem a tűzvédelmet és a behatolásvédelmet egyesíti. Rokonságuk annyira közeleli, hogy legtöbb esetben közös biztonságtechnikai központok alkalmazását igénylik.

A gyűjtogatást a tűzvédelmi eszközök hivatottak érzékelni, de jelezhetnek dohányzó betörőt, ugyanakkor a behatolásvédelem adott esetben mozgást jelez a gomolygó füstnél, gyorsabban reagálhat, mint a láng, füst felfedésének speciális eszközei. Ennek ellenére a két védelmi forma élesen elkülönül. Különbségüket éppen speciális funkciók determinálják.

Tűzvédelem	Vagyonvédelem	Behatolásvédelem
Láng, hő, füst, gázszivárgás figyelése-jelzése	Elmozdulás, mozgás, súly, hőmérséklet, fény érzékelése-jelzése	
Szabványos eszközök és felszerelési mód	Szabványok nem alkalmazhatók	
Szimmetrikus nyomvonalak	Variálható nyomvonalak	

Inaktíválás nincs
Aktív cselekvés lehet a veszély elhárítására
Hálózatvédelem van
Objektumvédelemben nyílt

Inaktíválás szükséges
Aktív cselekvés nem lehet a veszély elhárítására
Szabotázs védelem kötelező
Objektumvédelemben titkos

A BEHATOLÁSVÉDELEM ESZKÖZEI

I. MECHANIKUS ESZKÖZÖK

A mechanikus védelmi eszközöket nem szabad lebecsülni, mert ezek hatástalanítása szakértelmet, felkészültséget, gépek, termikus eszközök, szerszámok alkalmazását igényli. A mechanikus védelem ellenállása vizuálisan nehezen becsülhető fel, ezért az értékek megszerzésének esélyét kétségesse teheti, így nem csupán akadályt jelent, hanem elsődlegesen a preventív szerepe jelentős.

A védelmi feladatok megoldásánál a mechanikus biztosítást megszüntetni nem szabad csak azért, hogy elektronikus védelemmel helyettesítsük.

A mechanikus védelmet a záruk, rácsok, pántok, reteszek, ékek, redőnyök és spaletták képviselik, de ebbe a kategóriában foglalnak helyet a páncélszekrények, beépített és rögzített fémkazetták, páncélajtók és speciális falazatok.

A zárat három főcsoportba soroljuk:

- épületzáruk
- bútorzáruk
- hordozható záruk (lakatok)

A zárszerkezetek működés szerint szintén három csoportba tömöríthetők, ami a múzeumoknál megfigyelhető. Egyes zárszerkezetek és típusok „stílusosan” a múzeum bejáratát védik, noha elhelyezhetők lennének a kiállítási tárgyak közt.

- *rugós elzárós* (egyszerű)
(azonnali cserére szorul, még akkor is, ha esztétikai problémát vet fel.)
- *lemezelzárós* (általános)
(azonnali pótzár felszerelése szükséges)

E két zártípus elavult!!!

- *hengerzár* (biztonsági zár, cilindres vagy mágneszár)

A fogazás nélküli sima tollú kulcsok 20–80 variációt, a fogazott mintázatúak (soproni, Elzett) mintegy 100 variációt, a cilindres záruk 1000-et, a mágneszáruk milliós eltéréseket képviselnek. A zár-típusok elavult szerkezeteit álkulccsal, drótokkal is ki lehet nyitni. A mágneszár kulcsának kivételével valamennyi másolható.

A technikai fejlesztések során létrejött még egy zártípus, a mechanikus kódzár, (forgatókoronggal vagy tasztatúrával működik), ami önálló vagy hengerzárral kombinált kivitelben készül. Előnyei vitathatóak.

Az a bejárati ajtó, ami megfelelően erős, forgócsapjairól leemelni nem lehet és hengerzárral vagy pótzárral ellátott, biztonságosnak tekinthető. Az ajtón levő falemez betétek vagy üvegbetétek a biztonságot csökkentik, ezért „belső rácozat” felszerelése válik szükségessé. A kétszárnyas ajtóknál a rigliket rögzíteni kell. (Egyszerű facsavarral is lehet, a rigli hátlemezének átfúrásával.)

A felszerelések módjának szabályai a lakatos mesterek „tudománya” de sajnos a hengerzárak és a rácsok felszerelésénél gyakran követnek el két hibát. A hengerzáraknál arra kell ügyelni, hogy a zárfelület vagy egyvonalba kerüljön az ajtófelület síkjával vagy kissé beljebb, mert a súllyesztés hiánya sebezhetőségét növeli.

A rácsok felszerelésénél elterjedt a facsavarral történő rögzítés. Az ilyen megoldás gyenge, hiszen egyetlen csavarhúzóval zajtalanul leszerelhető.

A vasváz és a csavar ponthegeztésével vagy a csavarvágat leköszörülésével a rács biztonsága elfogadhatóvá válik.

II. ELEKTRONIKUS ESZKÖZÖK

A különböző elektronikus eszközök alkalmazhatóságát, mennyiségét, típusát már a tervezésnél, műszaki felmérésnél figyelembe kell venni, az *igény*, a *költségvetés* és a *célszerűség* szempontjainak mérlegelésével. A szempontok mellett az is lényeges, hogy milyen központi készüléket kívánunk vásárolni, a hozzátartozó vagy külön vásárolt érzékelők milyen jeleket tudnak produkálni. A kapcsolási és variációs tényezőket csak úgy lehet szinkronba hozni, ha a védelmi vonalakon elhelyezhető érzékelők működési elve ismert.

Vannak nagyon korszerű elektronikus érzékelők, melyek *kontaktussal* (relével) dolgoznak, vannak teljesen *elektromos* és vannak *elektromechanikus*, ezen belül „nyitásra-zárásra” működő egységek. A vonalakénti összevonás vagy választás lehetősége az érzékelőknél ilyen módon adott. Az igaz, hogy a jelzésátvitel megoldható, de ez indokolatlanul emeli a költségeket, és rendszerint feleslegesen bonyolítja a technikai részt.

Az eszközök kiválasztásában, a költségvetés kereteire és a védelmi igényekre tekintettel a múzeumvezető, kérje a KMI Műszaki Osztályának és a BRFK Vagyonvédelmi Szaktanácsadó Szolgálatának javaslatát.

A klasszikus értelemben vett elektronikus biztonságtechnika tehát eszközök rendszerét jelenti. Telepítését tekintve megkülönböztetünk fix és hordozható központokat, bár tudni illik, hogy a hordozható készülékek előre kiépített nyomvonalat (vagy több nyomvonalat is) aktivizálhat.

A rendszer fontosabb elemei:

- Központi készülék
- Érzékelők és jelátvivők
- Jelző-, riasztó-, értesítőegységek
- Vezetékhálózat
- Önállóan, automatikusan töltött táptelep
- Inaktíváló kapcsoló
- Kiegészítő egységek (videorendszer, rádióadó)

A *központi készülék* a rendszer „agya”. Ellenőrzi a rendszert, veszi és feldolgozza az érzékelők jelzéseit, intézkedő áramköröi működésbe hozzák a jelző-riasztó egységeket.

A központi egység, bemenő oldaláról tekintve a perifériális vonalak és érzékelők állapotát figyeli. Az állapotváltozás szisztémáit tekintve három megoldási tendencia alakult ki.

- a) A nyomvonal ellenállás jellegének megváltozása.
- b) A nyomvonalon folyó áram nagyságának megváltozása.
- c) A nyomvonalon visszaérkező impulzusok (jelek) valamely jellemzőjének megváltozása (frekvencia, amplitudó stb.)

A központi készülék a jelek „észleléséből” következtet a nyomvonalon történő mozgás-támadás jelenlétére, de megkülönböztetheti a műszaki hibát – külön is. Mindezek meghatározására a központ bemenő oldalán, az adott célra megfelelő elektronikus áramkörök hivatottak.

Az érzékelt változást követően a központ a programozott funkciót elvégzi. Ilyen funkciók lehetnek:

- a) műszaki hiba jelzése (pl. a tápfeszültség határérték alá esett) szabotázsvédelem (pl. akkumulátor lekapcsolása)
- b) közvetlen és közeli jelzések (beltéri-kültéri jelzők)
- c) közvetett, illetve távolsági jelzések (rádióadó, telefonértesítő stb.)
- d) inaktívált állapotban a központ a jeleket ugyanúgy feldolgozza, de riasztás helyett az érzékelt jelek alapján változásokat (ajtónyitás-zárás, folyosón mozgó személy . . . stb.) ellenőrző lámpákkal megjelenítheti. A nyitástól zárásig terjedő időszak alatt az objektumi mozgás ellenőrizhető.

A jelenleg forgalomban levő készülékeket legfeljebb minőségi szempontból lehet elbírálni. Méreteik, eltérő tulajdonságaik, megjelenési formájuk nem alkalmas az összehasonlításra. A kategóriákba történő besorolásuk mércéje a műszaki teljesítmény, a nyomvonalak (csatornák) száma.

Természetesen a központok is variálhatók a felhasználásuk tekintetében, hiszen 2 db központi készülékkel is védhetünk pl. két épületszárnyat. A nyomvonalak száma azonos típusnál máris a kétszeresére nő, viszont két különálló rendszer jön létre az adott objektumon belül, tehát a kategória nem változhat. Előfordulhat olyan eset is, amikor egy 30 csatornás központot alkalmazunk, viszont csupán 15 élő nyomvonal kerül bekötésre. A kategória ez esetben sem változik.

Itt szükséges megjegyezni, hogy a központi készülék kiválasztását elsősorban a jó kihasználhatóság, másodsorban egy-két tartalék nyomvonal lehetősége határozza meg, ami a későbbi fejlesztést lehetővé teszi. A központi készülékek „gyakorlati teljesítményét” erősen befolyásolhatják a nyomvonalak rendszerének kiépítési és csatlakozási megoldásai, illetve a jelző-riasztó egységek elhelyezése és hatásfoka.

Lényeges szempont az is, hogy a berendezést hol szerelik fel. Kötelező jelleggel csak azt mondhatjuk, hogy a védelmi körön belül, zárt helyiségben kell elhelyezni. Ezen belül azonban célszerű az éjszakai őrség ügyeletén, ennek hiányában a portásfülkében felszerelni. Másodrangú kérdés, hogy falra szerelve beépítve vagy rejtve helyezik el. Alapszabályként kell kezelni a vizuális ellenőrzés biztosítását, hiszen a központok általában visszajelzik a nyomvonalak és érzékelők épségét, illetve az energiaellátás folyamatosságát. A rendszer aktivizálása előtt meg is kell győződni a műszaki állapotról, a nyílászárók zárt helyzetéről stb. A hordozható biztonságtechnikai központok napjainkban nincsenek elterjedve, pedig rendkívüli előnyük éppen mobilizálhatóságukban van. Több, egymástól nagy távolságra levő objektum váltott biztosítására használható, ahol váltakozva tárolnak védelemre szoruló dolgokat. Aktivizálhatja az ott levő, már előre kiépített nyomvonalakat is. Telepítése egyszerű, zárástól nyitáig üzemel, majd hordtáskába visszahelyezhető. Önálló akkumulátorral és automatikus töltővel rendelkezik, ezért olyan helyeken is alkalmazható, ahol nincs villamoshálózat. A készülék 2–4 nyomvonalat is elbír, tehát egy épületszint védelmét is elláthatja. Önállóan egy helyiség vagy egyedi tárgyak biztosítására használhatjuk fel.

A hordozható készülék részegységei, hordtáskában elhelyezve.

- Központi készülék: — 2–4 nyomvonal fogadó paneljei
- Központi vezérlő panel
 - Akkutöltő elektronika
 - Akkumulátor (zselatinos elektrolittal)
 - Söntkapcsoló
 - Érzékelő (doppler vagy sorompó eszköz)
 - Jelzőegység (vagy rádió, telefonértesítő alkalmazása)

A készüléken, pontosabban a hordtáskán elhelyezett mozgásérzékelő lehetetlenné teszi a készülék észrevétlen megközelítését vagy megmozdítását.

III. ÉRZÉKELŐK

Az érzékelők a biztonságtechnikai rendszer „szemei és fülei”. A gyakorlatban sok típus van elterjedve, olyanok is, amik nem váltak be. Az érzékelők felszerelésénél mindig célszerű, ha azokat rejtve, álcáz

va, illetve nem feltűnő helyen alkalmazzuk. Az álcázott vagy rejtett mód a gyakorlatban sajnos nincs elterjedve, pedig erre egyszerű lehetőségek adódnak. Pl.:

- A mágneses érzékelőpár falba, alapzatba, ajtókeretbe történő süllyesztése, – vezetékével együtt.
- A helyiségben levő rádiókészülék hangszóróvázsna mögött elhelyezett ultrahang doppler.
- A megközelítési útvonalon elhelyezett fém ruhafogas vagy állólámpa felhasználva kapacitív érzékelő antennájának.
- Faanyagú bútorokba szerelt és bezárt radar doppler stb.

Természetesen vannak olyan érzékelők, amik megjelenési formájukban álcázottak (pl. taposószőnyeg, fémhálós tapéta).

A fentiek alapján kiépíthető teljes érzékelő rendszer anélkül, hogy külső szemlélő erről tudomást szerezzen. Az ilyen esetekben hiába ismert a biztonságtechnikai berendezés jelenléte, annak hatástalanítására még terveket sem lehet szőni. Az „elkövető” a bűncselekmény előkészületi stádiumában megreked.

Az érzékelők típusai:

Optikai érzékelők:

- Zártláncú TV-rendszer (videodetektorral)
- Aktív infravörös fénySOROMPÓK
- FényéRZÉKELŐK
- Passzív infravörös detektor (hőéRZÉKELŐ)

Akusztikai érzékelők:

- testhang-éRZÉKELŐK
- üvegtörés-éRZÉKELŐK
- fényhang-éRZÉKELŐK
- kristálymikrofon

Kapacitív érzékelők:

- közelségéRZÉKELŐK
- kisebb térfogat-terület éRZÉKELŐK

MozgáséRZÉKELŐK:

- Mikrohullámú radardoppler (nagyfrekvenciás)
- Ultrahang doppler

Elektromechanikus érzékelők:

- Taposó szőnyegek
- Fémhálós tapéta (falon, mennyezeten)
- Fémhálós üvegtábla vagy érzékelőként beköthető szekurit üveg
- Vákuumcsöves reedkapcsolók (mágneskapcsolók)

- reteszkapcsolók (mikrokapcsolók)
- súly, inga és tapintó rendszerű kapcsolók.

A felsorolásból szándékosan maradtak ki azok az érzékelők, melyek telepítése gondot okozhat, illetve elavultak. Az érzékelők családjából, figyelemmel a behatolás, elrejtőzés, belső mozgás esetére, kiemelhetjük az optikai és doppler rendszerű érzékelőket.

Jelenleg ezek a legkorszerűbb eszközök.

IV. A JELZÉS-RIASZTÁS ESZKÖZEI

Az ember külső receptorai, közülük leginkább a látó és halló szerveire támaszkodik. A környezetéből ezért rengeteg információt vesz fel anélkül, hogy képes lenne ezeket átfogni. A jelzés-riasztás eszközei a vizuális és akusztikai ingerekre hatnak, mégpedig *figyelemfelkeltő hatással*. Egyrészt azért, hogy a nappali zajból, világosságból kiemelkedjen, másrészt a pihenő embert éjszaka is „injzultálnia” kell. A gyakorlatban, műszaki vonatkozásokban ez megvalósul, de a közönyösséggel sajnos számolni lehet. Napjainkban leginkább az akusztikai jelzők, ezen belül is a csengők, kürtök, tilinkák képviseltetik magukat. Sajnos ezek elavultak.

A jövő útja a jó hatásfokú, váltakozó hangú sziréna és a nagyteljesítményű hidegfényű fényjelzők irányába vezet.

A jelzés módjai (térben)

Helyi jelzésről beszélünk akkor, ha a jelzőegység a központi készülékben vagy annak közelében működik.

Közeli jelzés van akkor, ha a védett objektumnál kültéri és beltéri szirénákat-fényjelzőket alkalmazunk, vagy a gondoki lakásban jelzést ismétlünk.

Távolsági jelzésnek nevezzük azokat a megoldásokat, amikor kábelen, telefonpáron, rádióadóval vagy automatikus telefonértesítő útján a jelzést őrszolgálat illetve rendőrségi ügyelet fogadja.

A jelzéskimenetek (időben)

Tájékoztató jelzések, *riasztó nélkül* a napközi mozgás ellenőrzésére, ún. „rendészeti kontroll”. (A videorendszer is ide sorolható.)

Késleltetett riasztás alkalmazása válhat szükségessé, ha az inaktiválás a védett körön belül lehetséges. (A késleltetést csak egy nyílászáró nyomvonalán, a legszűkebben alkalmazhatjuk!)

Azonnali jelzés-riasztás szükséges minden más esetben, a homlokzati és belterületi érzékelők jeladására. A jelzés-riasztás egységeinek működése kötődjön egy főszabályhoz, miszerint a próbát kivéve indokolatlanul semmikor ne üzemeljenek. Fontos szempont tehát a rendszer működésének kezelése, az inaktiválás.

V. AZ INAKTIVÁLÁS ESZKÖZEI

Az inaktiválás legjobb eszköze az *elektronikus kódkapcsoló*. Modern típusnál a kódszámokon (vagy betűkön) kívül bebillentyűzés, illetve a nem helyes sorrendben történő billentyűzés riasztást vált ki. A kódkapcsoló szétszedés ellen biztosított, így manipulálni nem lehet.

A kódkapcsoló tasztatúráján 4—6—8 szám (vagy betű) variációját tetszés szerint lehet programozni és változtatni. Elhelyezése a védett körön kívül célszerű (egy zárható kis dobozban), mert így a késleltetett nyomvonalra nincs szükség.

A *kulcsos söntkapcsoló* alkalmazása már csökkent biztonsággal bír. Kulcsmásolat készíthető, a hengerzárbetét ugyanúgy megfúrható, mint az ajtózárnál, így a védett körön felül célszerű elhelyezni, amire késleltetett nyomvonalra van szükség.

Egyszerű kapcsolók is vannak forgalomban, aminek csupán egyetlen előnye lehet, ha rejtve szerelik fel. A védett körön belül helyezhető el, ezért késleltetést igényel. Bárki kezelni tudja, így elegendő hollétének ismerete.

SZABOTÁZSVÉDELEM

A behatolásvédelmi rendszereknél a műszaki épség és a technika önvédelmi funkcióinak fenntartása teszi szükségessé az ún. szabotázsvédelmi megoldásokat. Ez a „saját védelem” kiterjed az érzékelőkre, központokra, akkumulátorokra, jelzőegységekre és a teljes vezetékállományra, beleértve az inaktiváló kapcsolót is.

A szabotázsvédelem megoldható erre a célra beépített érzékelőkkel, biztosítható az érzékelők által figyelt területek átfedésével, a nyomvonalak kombinálásával és elérhető elektronikai elvek gyakorlati alkalmazásával. A szabotázsvédelem független szempontokat képvisel. Nem vehető figyelembe, hogy a központi készüléknél van-e őrszemélyzet, vagy a rendszer minden részegysége a védett körön belül helyezkedik el. A jól kiépített rendszer, a hézagmentes szabotázsvédelem alkalmazása lehetetlenné teheti a bűncselekmény elkövetését, mivel azt előkészületi vagy kísérleti szakaszában jelzi.

A szabotázsvédelem megvalósítása a biztonságtechnika keretein belül nem is anyagi, hanem *telepítés-technikai kérdés*.

A BEHATOLÁSVÉDELEM MÓDSZEREI

A behatolás, a támadás a gondolkodó ember szintjén megvalósul, rendszerint „előre megfontolt” elkövetési magatartás, amivel szembe kell állítanunk a technikát. Mivel a gépi program adott esetben

ugyancsak emberek alkotó tevékenységének eredménye, ugyanakkor az érzékelők figyelme messze meghaladja az emberét, a módszerek egyensúlyi helyzete megteremthető.

Az „elkövetők” öt csoportra oszthatók:

- *Idegen elkövető,* aki először jár az objektumban, vagy felületes ismeretei vannak. Spontán támad.
- *Ismerős elkövető,* aki területi-személyi ismeretekkel rendelkezik, esetleg műszaki értelemben is tájékozott.
- *Az elkövető elrejtőzik,* tehát „bezárhatja” magát, így megtakarítva a bejutás fáradságait, belülről támad.
- *Belső személy segítséget nyújt,* vagyis megkönnyíti a bejutást.
- *Belső személy az elkövető.* Területi, személyi, technikai ismeretei adottak, lopást is elkövet, de éppen ennek tudatában betörőnek-rablónak is előléphet, ugyanis paradox módon személyét így tudja leplezni, legalábbis azt hiszi. . .

Az alábbi összehasonlító táblázaton áttekinthető a módszerek egyensúlyi helyzete.

Elkövetés	Védelem
	Külterület
Felderítés, terepszemle, figyelés, objektum körüli mozgás, előkészületek a bejutásra	Ellenfigyelés, videorendszer igénybevétele, eseményrögzítés képmagnóval.
Zárt, bekerített helyre történő bemászás, mozgás	Külterületi jelzőzóna érzékelőinek jelzése. (Infrasorompó, radar stb.)
	Belterület
Pince, padlás, csatorna, liftakna, szellőztető rendszer felőli támadás	Mozgásérzékelők, passzív infra felszerelése a feljáróknál, lejáróknál és a gyűjtőfolyosók felől.
Nyílászárók megnyitása, kifeszítése	A nyílászárókon elhelyezett kapcsolók, relék, üvegtörés-jelzők.
Falbontással, robbantással történő behatolás	Testhang érzékelők, vagy térfogatérzékelők, fémhálós tapéta alkalmazása.
Az elkövető elrejtőzik, zárás után támad	Folyosó-összekötő ajtók biztosítása, sorompóeszközök, mozgásdetektorok felszerelése.
A támadás a biztonságtechnikára irányul. Pl.: műszeres felderítés, vezeték összekötés, elvágás stb.	Szabotázs védelem.

Belső dolgozó segít, ajtókat nem zár, érzékelőt manipulál.

Távjelzéseknek tűnő provokatív jelzések ismétlődő kiváltása, hogy a rendszert kikapcsolják.

Reteskapcsolók, (élesítésgátlók) felszerelése. Ellenőrzés.

Törlés, visszaellenőrzés. A „beteg” érzékelő vizsgálása. Megfigyelés az érzékelő közelében. (Érzékelési területen kívül!)

Céletterület

Elkövető a védett tárgyak közvetlen közelében. . .

Az elkövető nem tud megbirkózni a technikai védelemmel, ezért az *élő erőkh elleni támadást* választja.

Napközi veszélyhelyzet, rajtaütés, megtévesztés, álcázott bejutás.

Mozgásérzékelők, egyedi tárgyvédelem, kontakt-szőnyeg, súly, inga, tapintó érzékelők célirányos elhelyezése.

Közvetett jelzésű támadásjelzők, vészkapcsolók, esetleg kombinált megoldású telefonértesítő alkalmazása, amit a támadásjelző indít.

A kül- és belterület, valamint a céletterület biztosítása, mint látható, nem különálló, egymástól elhatárolható feladat, csupán külön értékelést igényel. Az összefüggések felismerése vezet el bennünket a helyes megoldáshoz, ahol ezek a határok nem mosódhatnak el, viszont minél több esetben kerülnek egymással átfedésbe, annál jobb, annál hézagmentesebb megoldáshoz juthatunk el.

Az elemzésnek komplexen kell értékelnie a megközelítés, behatárolás lehetséges módjait, szisztematikusan vizsgálni kell a támadható dolgok térbeli elhelyezkedését, anyagát, természetes védettségét és ellenállását, ugyanakkor figyelembe kell venni ugyanezen dolgok környezeti adottságait abból a szempontból, hogy a behatolás megkönnyítésére milyen mértékben használható fel. Nem szabad arra koncentrálni, hogy a vélt támadási pontok egybeessenek a védelmi pontokkal, hanem azokat a helyzeteket kell behatárolni, ahol az elkövető feltétlenül megjelenik, illetve előre kiszámított valamilyen cselekvést kell végeznie, amit „jeleztünk”. A felsorolt körülmények tisztázása után meghatározhatunk védelmi vonalakat, köröket vagy pontokat. Gyakorlatilag e tevékenységünk a tervezést megelőző igények megjelölésében realizálódik.

A múzeumok méreteit, műemlék jellegét tekintve az elektronikus védelmi rendszer megvalósítása anyagi szempontból sem közömbös, ezért olyan helyiségeket, ahol értékeket nem tárolnak, vagy elhelyezkedésüknél fogva kizárhatók, kikerülünk, és a mechanikus biztosítás mellett a céletterületre koncentrálnunk. Az állóeszközök, anyagok, szerszámok védelmét ne vegyük a muzeális emlékekkel egy kalap alá. A védelmi kör szűkítése csökkenti a költségeket, és a fejlesztési igény mellett elérhetővé válik létrehozása.

E témakörben említett érdemel az őrszemélyzet mozgási területe. Az őrnök vagy őrnöknek a mozgását csupán korlátozni szabad, bénítani azonban nem. Gondoskodjunk arról, hogy a központi bejáratot, a belső folyosókat használni tudja, szolgálati helyiségének szellőzését megoldja. Ellenkező esetben több nyomvonalat vagy a teljes rendszert inaktíválni kell, ami megengedhetetlen, hiszen a nyomvonalak az őrszemélyzetet is oltalmazzák. A célterületen belül jelentkezhet még az ún. egyedi tárgyvédelem, ami technikai szempontból nemcsak egy, hanem sok tárgyat is jelenthet. Az ilyen nyomvonal önálló, és akár állandó riasztást is igényelhet, ha a védeni kívánt tárgyakat nyitástól zárásig sem érinthetik vagy mozgathatják, pl.: kiállítási tárgyak, vitrinek stb. Az egyedi tárgyak védelmét a helyszín gondos vizsgálatával az egyéb nyomvonalaktól függetlenül kell mérlegelni, hiszen a megközelítés, érintés, elmozdulás más tartalommal bír.

A bel- és célterület szempontjából főszabálynak tekinthető, hogy egy érzékelővel vagy egy nyomvonnallal telepített rendszer, amely fix telepítéssel készült, *nem tekinthető korszerűnek*.

A korszerű és jó rendszer több lépcsős megelőzést teljesít fizikai értelemben, ugyanakkor pszichikailag is komoly visszatartó erőt képvisel, ugyanis ha a bűnöző tud a biztonságtechnika létéről, vagy felismer érzékelőket, azt is tudja, hogy az automaták figyelmét nem játszhatja ki. A hatástalanítás, ezzel együtt a cselekmény elkövetése kudarcba fullad.

EGYÉB TUDNIVALÓK

Az üzembehelyezési eljárás után, amikor a rendszer működik, általában egy év garancia jár. (Lehet több év is.) Sajnos gyakori jelenség, hogy a telepített rendszer ezután alkatrész és hozzáférő szakember hiányában nem vagy csak nehézségek leküzdése után javítható. A garancia előtt a telepítést végző üzemmel, szövetkezettel átalánydíjas javítási szerződést szükséges kötni. Mivel objektumvédelmi kérdésekről van szó, a szerződésbe bele kell foglalni a 24–48 órán belüli hibaelhárítási kötelezettséget. Amennyiben a telepítő távoli, és ezt teljesíteni nem tudja, a szerződést a helyi GELKA, ELEKTRA vállalni fogja. Ilyen esetben a telepítő a gépkönyveket és a rendszertervet a múzeumnak átadni köteles. Ezek nélkül a rendszer javítása a „másodszerződöttnek” ugyancsak fejtörést okoz. A múzeum gazdasági igazgatója, osztályvezetője e kérdéskört időben gondolja át, hiszen kizárólag anyagi feltételek biztosításának és a szerződéskötésnek megoldását érintő problémáról van szó.

A minőségi munkát a múzeum követelje meg! Ezek leggyakrabban nem is annyira szerkezeti vagy forrasztási problémák, hanem kivitelezési, javítási gondok, melyek a levert vakolatban, a gubancos összecsavarodott kábelek, lógó csatlakozások látványában nyilvánul meg. A múzeumnak, mint üzemeltetőnek gondolnia kell arra, hogy nem kis meglepetést okozhatnak az amortizációs hibák, a gondatlanul nyitvahagyott nyílászárók, melyeket a légáramlat hoz mozgásba. . . és sorolhatnánk még példákat, amit a jóhiszemű bizalom, illetve a figyelmetlenség hozhat létre.

A biztonságtechnika üzembehelyezésénél vegyük figyelembe a személyzet mozgásának rendjét, ne a telepítő határozza meg a mozgási irányokat, mert így megbonthatja az egyébként helyesen kialakult és megszokott munkaritmust.

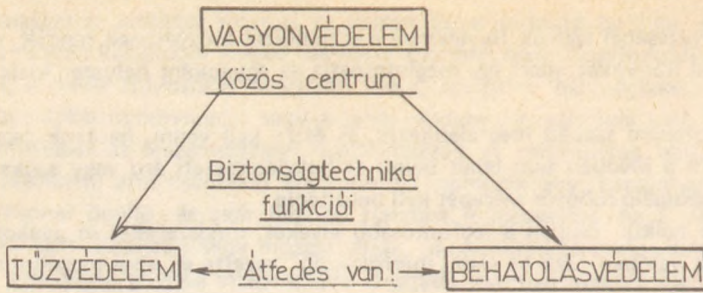
Az objektumvédelmi elvekről sohasem szabad megfeledkezni, és észre kell venni, ha azok csorbát szenvednek. A biztonságtechnika a jövőben sem lehet üzleti és belsőépítészeti áru vagy szükséges kolonc, hanem a múzeumot kiszolgáló robotőr szerepét kell betöltenie.

E tanulmány a teljesség igénye nélkül, csupán a legfontosabb elveket, módszereket és gyakorlati kérdéseket érintette, és olvasóját valóban csak az első „mérőöldkőig” vezette el, ahol megállni nem lenne helyes.

Muzeális emlékeink, múzeumaink védelme kötelességünk. Megfelelően dolgozunk, ha kötelességünknek eleget teszünk, jól dolgozunk, ha a társadalmi igényekre vagyunk tekintettel, és kiváló munkát végzünk, ha úgy érezzük, mindent megtettünk.

IRODALOM

1. Múzeumi Törvény és Végrehajtási Utasítása. A muzeális közgyűjtemények Ügyrendi Szabályzata. (1984. KMI)
2. A 2008/1977. III. 30. Mt. és 2013/1982. VI. 23. Mt. Határozatok.
3. Az európai múzeumok biztonságtechnikája. (Cerberus Security kiadvány).
4. XIII. Nemzetközi Kriminálisztikai Szimpozion. BM. Tankönyvkiadó 1982.
5. Kiképzési Kézikönyv. (A polgári fegyveres őrsek számára) BM. Könyvkiadó 1983.
6. Szabó Ferenc: Betörésjelző készülékek. Rádiótechnikai Évkönyv. Zrínyi Katonai Könyvkiadó 1980.
7. Ferenczi Ödön
Elektronikus betörésjelző és riasztó készülékek. Műszaki Könyvkiadó Budapest. 1982.
8. Állami Biztosító Igazgatóság és Koordinációs Osztály 319/1982. sz. Tanulmány.

- láng, füst érzékelés
- gázzivárgás érzékelés
- hőmérséklet
- Anyagikár megelőzése.

- Behatolás érzékelés.
- Kihatolás érzékelés.
- Belső mozgás (elrejtőzés)
- Eltulajdonítás megelőzése
titokvédelem és
személyi alkalmazás.

INTÉZKEDIK

- Jelez, riaszt, értesít.
- Veszélyhelyzetet megszünteti.

- Jelez, riaszt.
- (Értesítés.)
- Adatokat rögzít.
- A veszély megszüntetésére
nem intézkedhet!!!

INAKTIVÁLÁS

Tilos !
vonásvédett
rendszer

Szükséges!
szabotázsvedett
rendszer

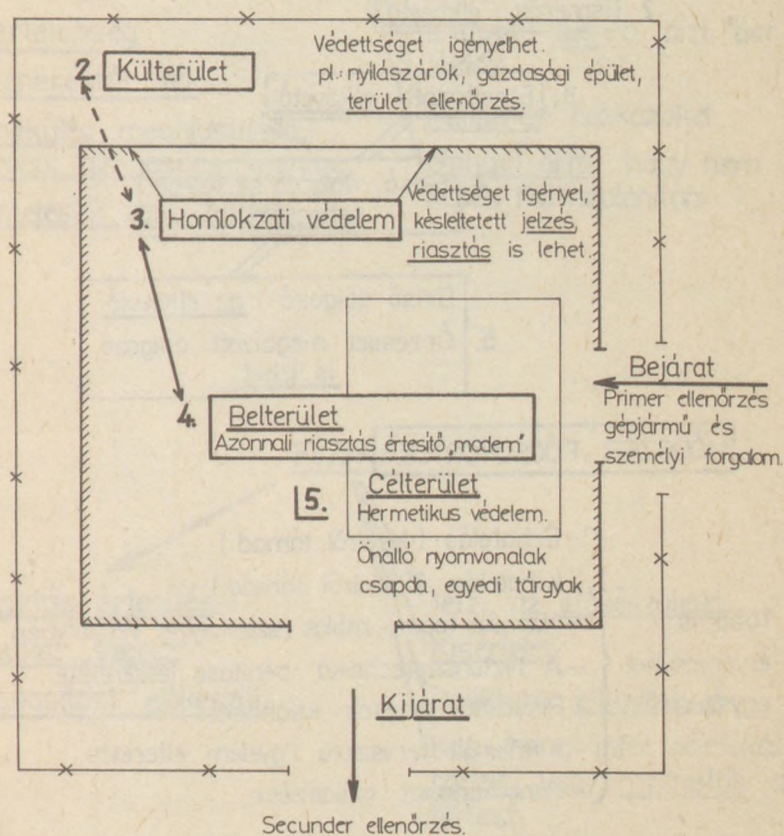
5. KOMPLEX VAGYONVÉDELEM ÉRTELMEZÉSE

OBJEKTUMVÉDELEM

(Általános séma.)

-Behatolás-

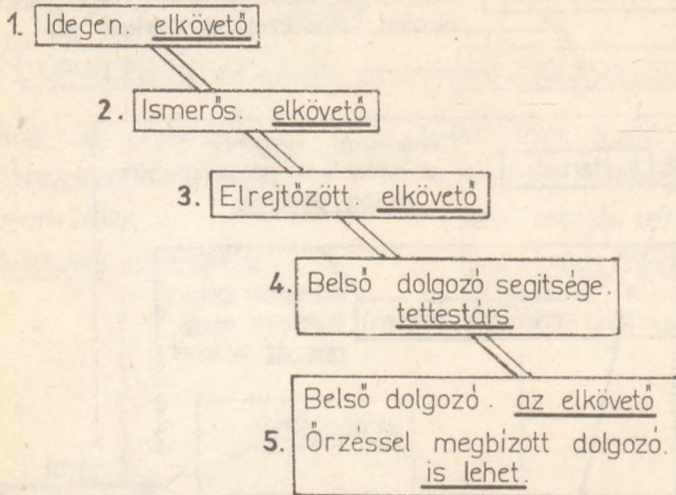
1. **Környezeti rész:** Védettséget nem igényelhet, megfigyelhető
pl.: utca, zöldövezet, gk. parkoló stb.

6. OBJEKTUMVÉDELEM (ÁLTALÁNOS SÉMA)

ELKÖVETŐK

(A „behatoló.”)

MÓDSZER FŐCSOPORTOK:

Több is
érvényesülhet
egyszerre.

- Behatolás (kívülről támad)
- Kihatolás (belülről támad)
- Napközi lopás- rablás (személyzet veszélyben !)
- A biztonságtechnika bénítása, leszerelése.
- Provokatív jelzések kiváltása.
- Kombinált tervszerű figyelem elterelés.
- Pánikhangulat előidézése.

7. ELKÖVETŐK ÉS FŐBB MÓDSZEREK

BEHATOLÁSVÉDELEM ÉS PROFILAXIS.

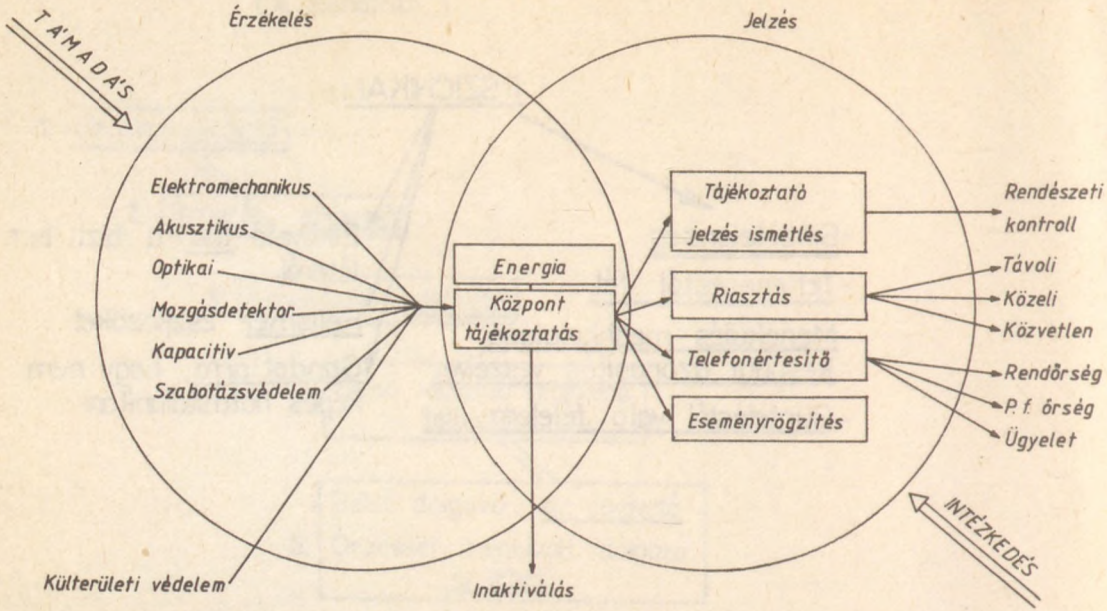
PSZICHIKAI:

- Sikertelenség.
- Tettenérettől fél.
- Menekülés meghiúsulása, későbbi azonosítás veszélye.
- Büntetéstől való félelem.
- Elkövető tud a bizt. ber. léteről.
- Felismer eszközöket.
- Gondol arra, hogy nem képes hatástalanítani.

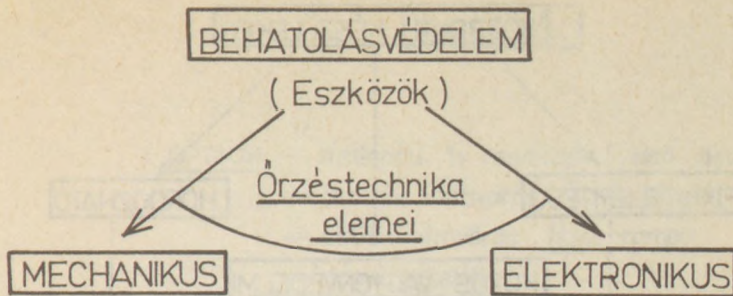
FIZIKAI:

- Riasztás értesítés.
- Tanukat „szerez”
- Azonosítást előkészíti.
- Jelzi az előkészületet.
- Kísérletet.
- Deliktum elkövetését.
- Kép–hang információkat rögzít, vagy megjelöli a tettetést.

8. BEHATOLÁSVÉDELEM ÉS PROFILAXIS

9. BEHATOLÁSVÉDELEM (RENDSZER)

- Zárak:

- épület z.
- bútor z.
- hordozható z.

- Pántok, rácsok.

- Reteszek és ékek.

- Redőnyök, paletták.

- Páncélszekrények.

- Beépített, rögzített fémkazetták

- Páncél és vasajtók.

- Speciális beton, vasbeton falazatok.

- Központi készülék.

- Érzékelők jelátvivők.

- Jelző, riasztó, értesítő egységek.

- Vezetékhálózat, rádiólánc.

- Önálló, automatikusan töltött táptelep.

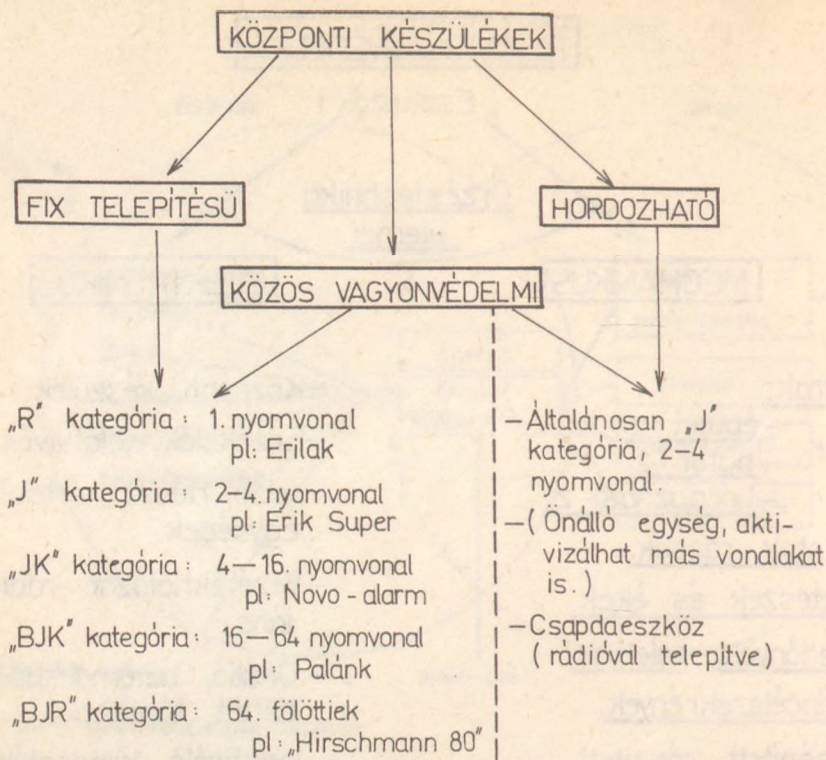
- Inaktíváló kapcsolók:

- rejtett
- kulcsos
- kód

- Kiegészítő egységek:

- pl.:
- videólánc
 - csapda
 - rendészeti kontroll
 - támadásjelző

10. A BEHATOLÁSVÉDELEM ESZKÖZEI (MECHANIKUS ÉS ELEKTRONIKUS ESZKÖZÖK)

- KÖVETELMÉNYEK :**
- Állandó üzem (Kontroll funkció)
 - Riasztás inaktiválása.
 - Önálló energiaforrás.
 - Szabotázsvedettség.
 - Műszaki hiba jelzése.
 - (Több) nyomvonal fogadása és választása.

11. KÖZPONTI KÉSZÜLÉKEK

ÉRZÉKELŐK:

1. OPTIKAI: — zártláncu tv. rendszer (videó detektor)
 - passzív infravörös (hőérzékelő)
 - aktív infravörös fénysorompó
 - fényérzékelők

2. AKUSZTIKAI: — testhang érzékelő
 - üvegtörés érzékelő
 - fémhang érzékelő
 - kristály mikrofon

3. KAPACITIV: — közelség érzékelés
 - kisebb térfogat terület ellenőrzés

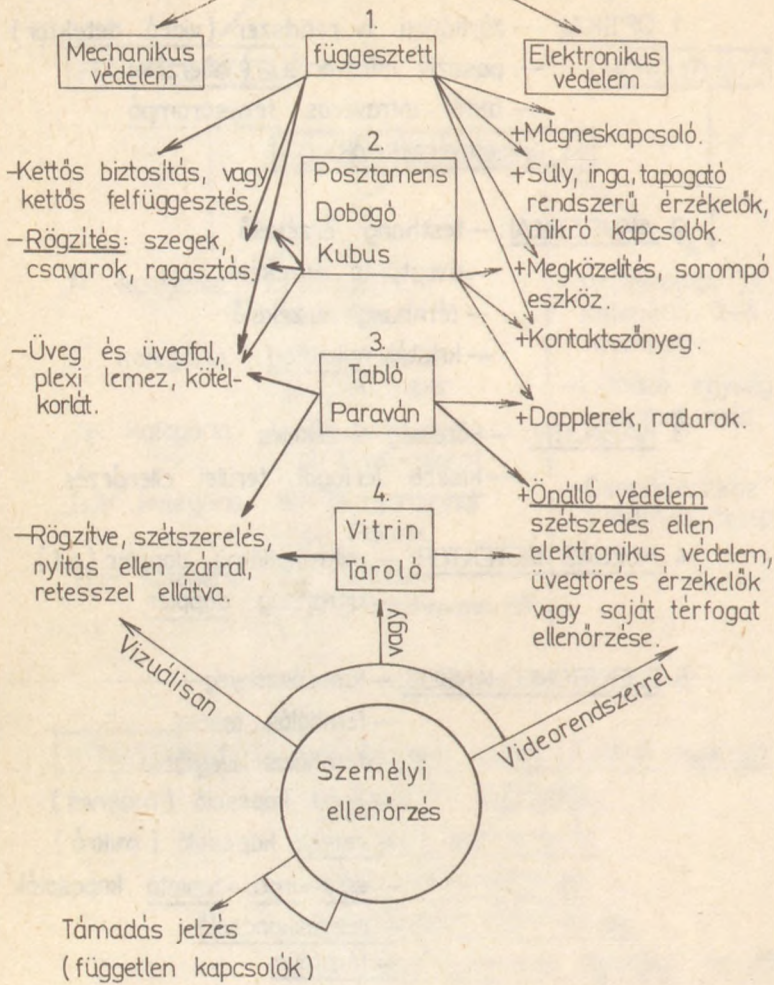
4. MOZGÁS DETEKTOR: — mikrohullámu doppler (n.f.)
 - ultrahang doppler

5. ELEKTROMECHANIKUS: — taposószőnyeg
 - fémhálós tapéta
 - fémhálós üvegtábla
 - reed kapcsoló (mágnes)
 - retesz kapcsoló (mikró)
 - súly—inga—tapintó kapcsolók
 - rezgéskapcsoló
 - fémfólia

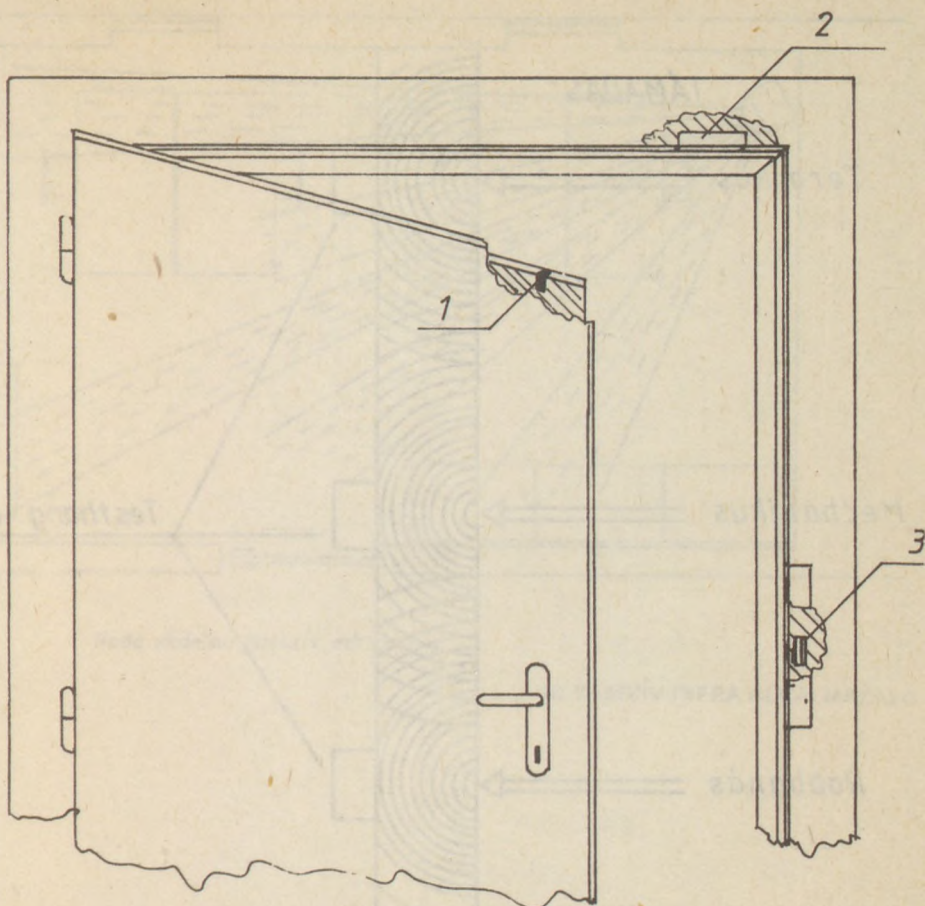
12. ÉRZÉKELŐK

EGYEDI TÁRGYAK

Pl.:
(ÁLLANDÓ ÉS IDŐSZAKOS KIÁLLÍTÁSI TÁRGYAK VÉDELME.)

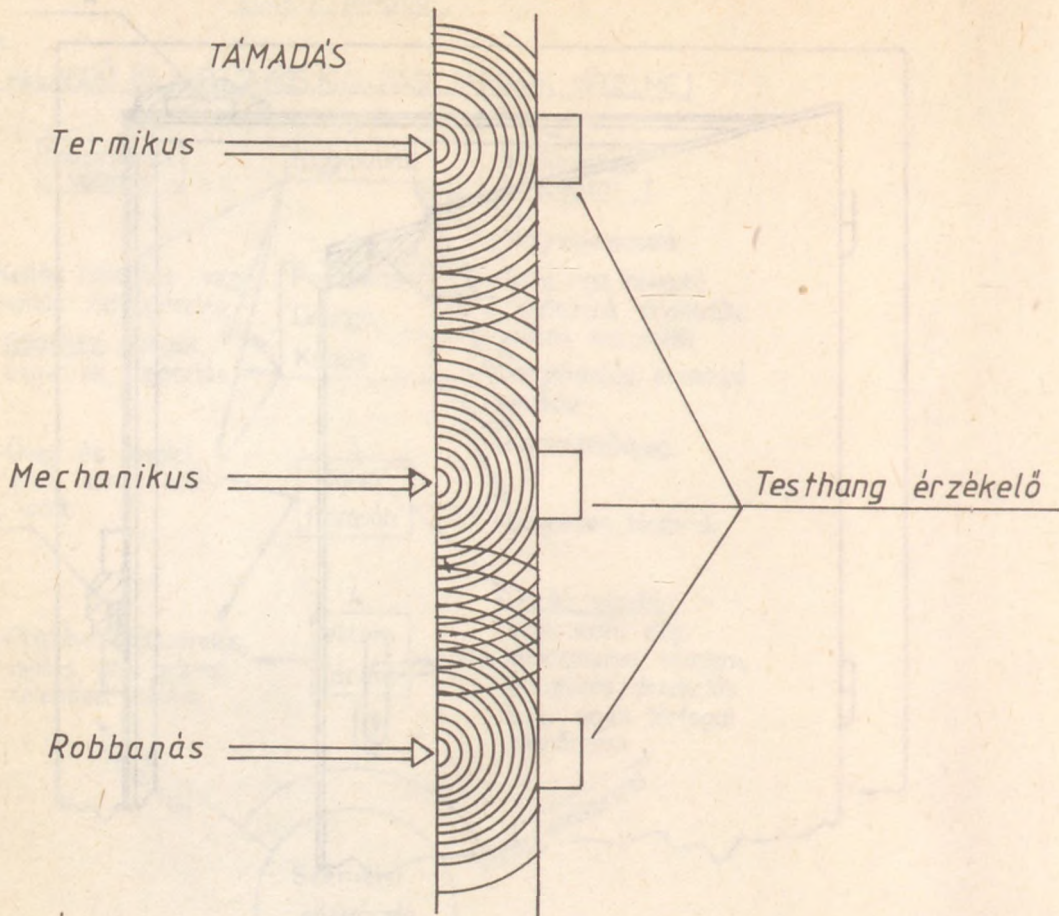

13. KIÁLLÍTÁSI TÁRGYAK VÉDELME

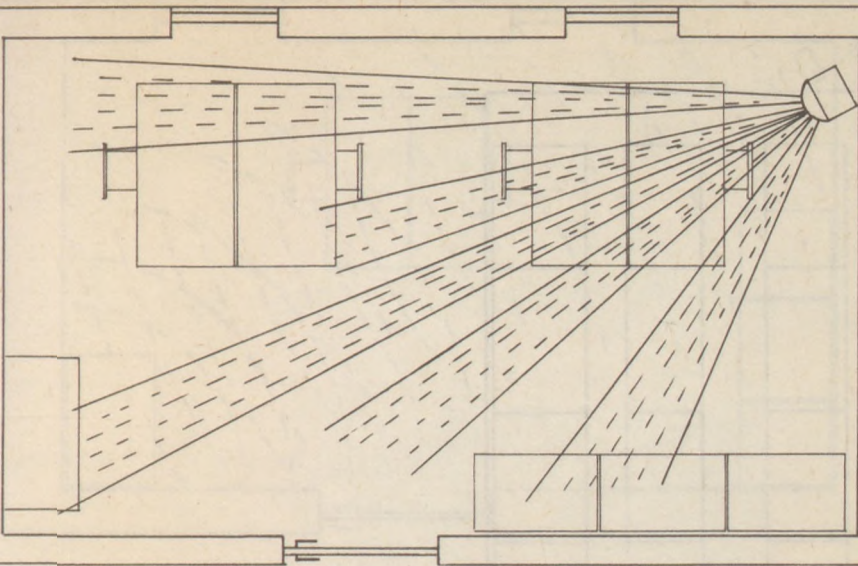

- 1 bevéselt mágnes
- 2 mágneses érzékelő
- 3 reteszkapcsoló

14. NYÍLÁSZÁRÓ BIZTOSÍTÁSA (ELEKTROMECHNIKUS ESZKÖZÖKKEL)

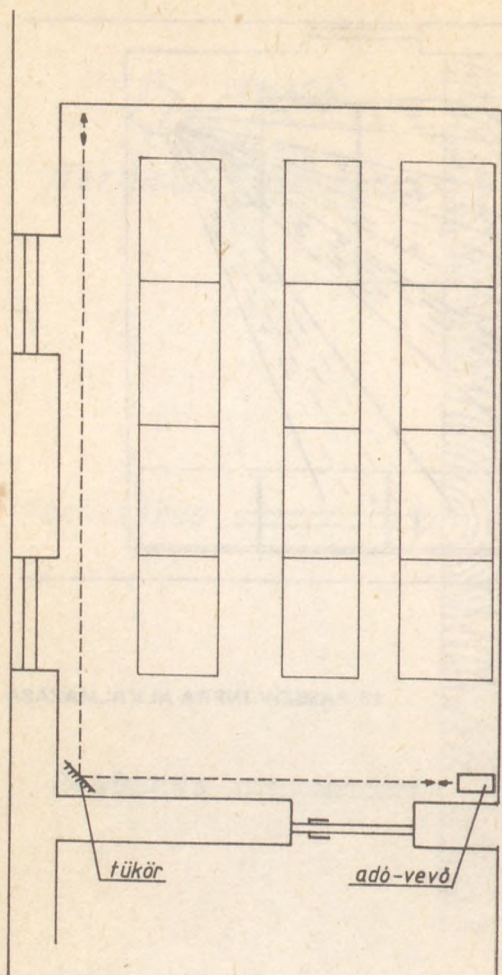

15. TESTHANGÉRZÉKELŐ ALKALMAZÁSA

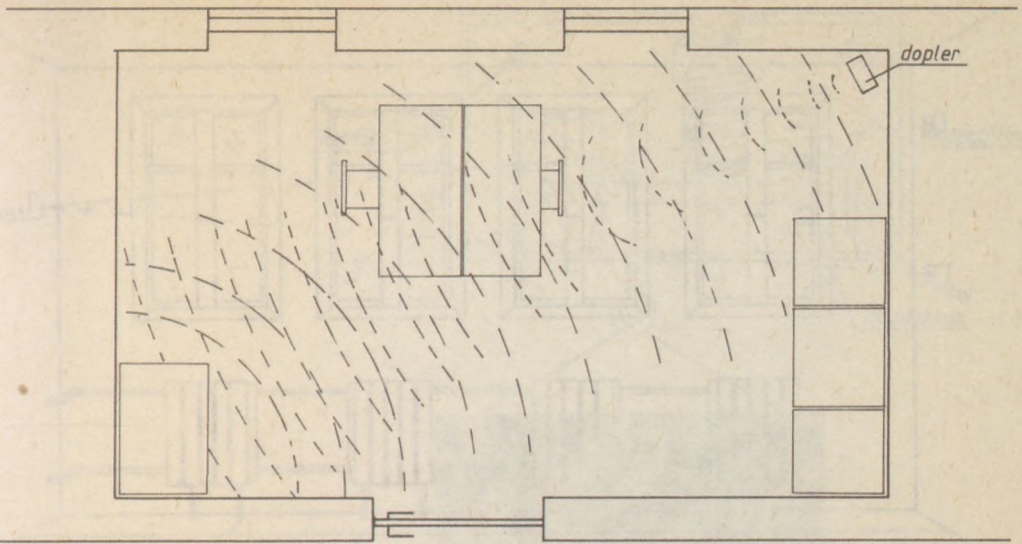
Iroda védelme passzív infrával

16. PASSZÍV INFRA ALKALMAZÁSA

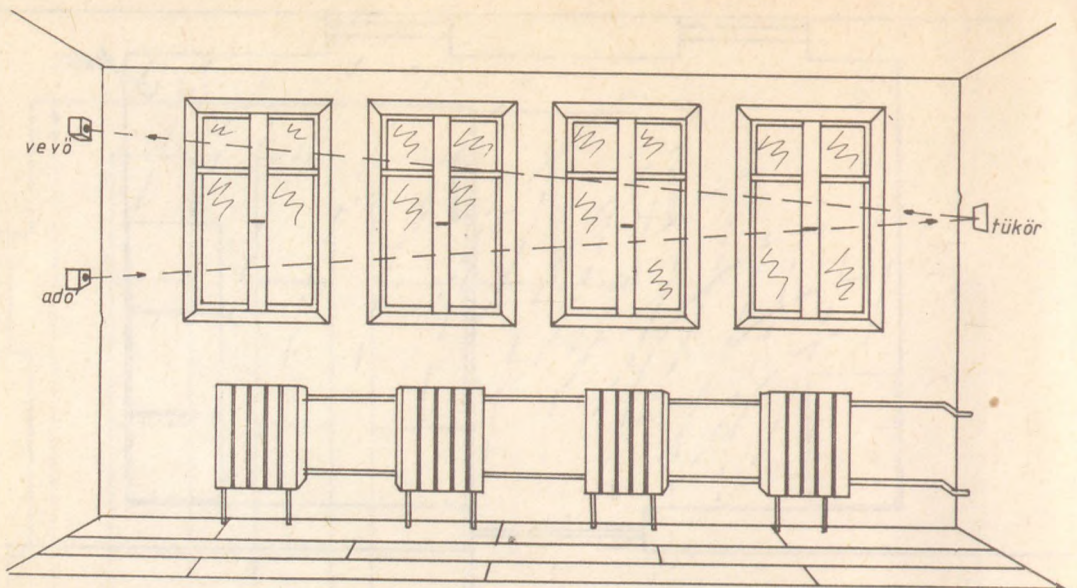
Reflexió-s infraérzékelő tükrözése

17. AKTÍV (INFRASOROMPÓ) ALKALMAZÁSA

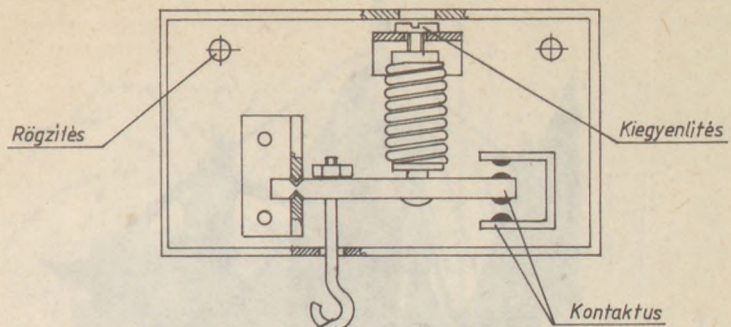
Helyiség védelme dopplerrel

18. DOPPLER ALKALMAZÁSA

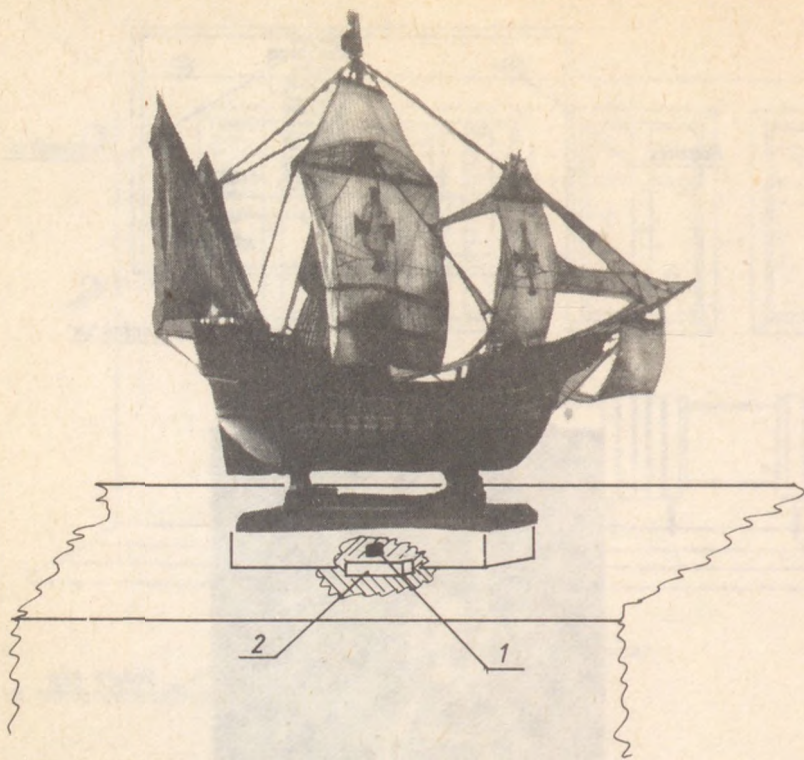
Ablaksorbiztosítása aktív infrásorompóval

19. NYÍLÁSZÁRÓK BIZTOSÍTÁSA INFRASOROMPÓVAL

Súlyérzékelő

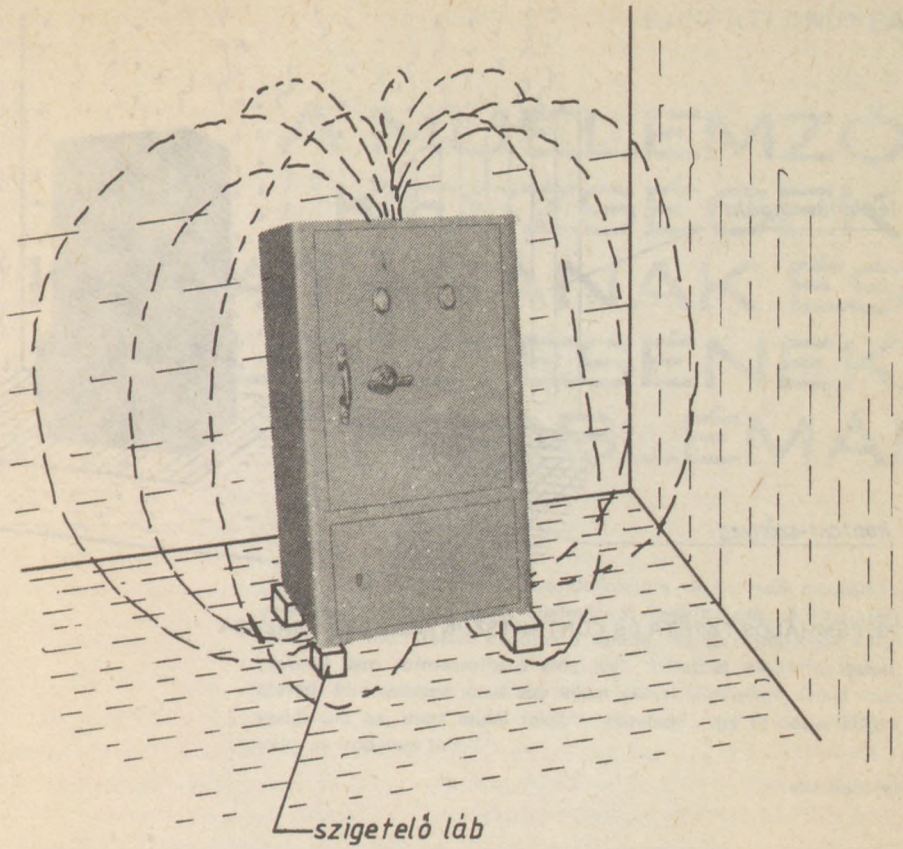
20. EGYEDI TÁRGYVÉDELEM, SÚLYÉRZÉKELŐVEL

1 beépített mágnes
2 mágneses érzékelő

Egyedi tárgy védelme

21. EGYEDI TÁRGYVÉDELEM, MÁGNESKAPCSOLÓVAL

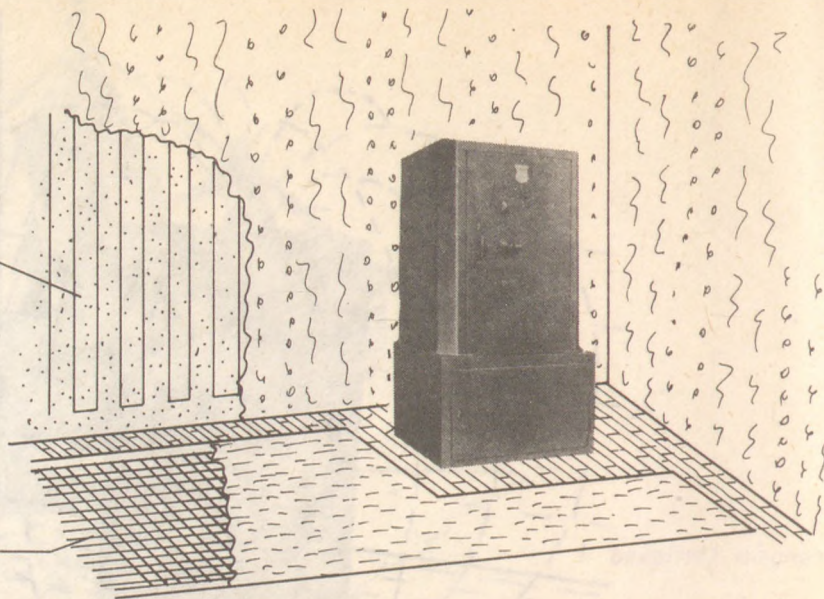

Kapacitív érzékelés

22. KAPACITÍV ÉRZÉKELŐ ALKALMAZÁSA

fémhálós tapéta

kontakt-szőnyeg

23. FÉMHÁLÓS TAPÉTA ÉS KONKAKTSZŐNYEG ALKALMAZÁSA

A MŰELEMZŐ KÉSZSÉGEK KUTATÁSÁNAK ÉS FEJLESZTÉSÉNEK PROBLÉMÁI

„Mikor a képek előtt állva elgondolkozunk, ne keressük a szavakat, amelyekbe vizsgálódásaink eredményét foglalhatnók. A kép azért festett mű, mert festve közölhető velünk. Az igazi műremek a legkevésbé sem tolmácsolható élőszóval, a beszéd mesterfogásaival. Mentül könnyebben lehet egy képet szóval elmondani, annál rosszabb mű az, mert annál inkább közeledik egy rá nézve idegen világ: az irodalom felé.”¹

(Lyka Károly)

Ha az idézet tartalmát szembesítjük szerzője életművével, máris előttünk áll a vizuális nevelés egyik alapvető paradoxona: *a képzőművészeti alkotások elemezhetőségének, illetve az elemzéshez szükséges készségek, képességek iskolai fejleszthetőségének problémája*. Hogy miért paradoxon ennek a kérdésnek már a megfogalmazása is, mottónk jól mutatja: a magyar művészettörténet-írás egyik legnagyobb egyénisége, csöppet sem irodalmi ízű remekművek finom tollú tolmácsolója vall benne arról, hogy mestersége, a műbírálathoz — eleve reménytelen dolog, értelmetlen vállalkozás. Vagy talán csak a „közönség”-et kívánta óvni a mű által keltett érzések és gondolatok szavakba foglalásától? Arról lenne szó csupán, hogy a műben való gyönyörködésnek nem feltétele, sőt, káros kísérője csak az intellektuális megközelítés, az elemző magatartás?

Olyan kérdések ezek, amelyek évtizedek óta foglalkoztatják a vizuális nevelés szakembereit, akik, úgy tűnik nehezen jutnak egyezsége az alapkérdésben: tanítható-e, s ha igen, hogyan tanítható a műelemzés.

A *rajz tantárgy tanterveiben* kezdettől fogva — tehát a múlt század utolsó évtizedeitől — szerepelnek műalkotások, *illusztratív vagy alkotói mintát adó*, a vizuális nyelv mesteri használatát bemutató példaként, illetve az egyes stíluskorszakok és alkotók képi világát tükrözni hivatott „*főművekként*”. Jelen vannak tehát, de jelenlétük meglehetősen esetleges, funkciójuk gyakran tisztázatlan. A velük kapcsolatos tudásanyag strukturálatlanul, s így igen nehezen taníthatóan halmozódik a jelenleg érvényben levő rajztervben is. (Erről a problémáról, illetve az általános iskolai műelemzés- és művészettörténet-tanítás néhány kérdéséről egy másik írásban szoltam.²) Egyedül a tantervírók aligha hibáztathatók, ha a műalkotások elemzésének sajátos készségrendszerét alig ismerve próbálják „be-alkalmazni” a műveket és a velük kapcsolatos műveleteket a rajzolás, festés, mintázás tanítására szolgáló, összehasonlíthatatlanul jobban rendszerezett foglalkozások tervei közé. A rajztanítás ezen „gyakorlati” területeiről ugyanis még nálunk is, ahol a képzőművészet-pedagógiai kutatások támogatása, koordinálása jóformán megoldatlan, számos kísérleti eredmény, gyakorlati tapasztalat, gyűjtemény látott napvilágot. Ha azonban arra vállalkozunk, hogy a műalkotásokkal kapcsolatos befogadói magatartásformákról szóló tapasztalatokat gyűjtsük egybe, a feladat jóval nehezebbé válik. A gyakorló rajztanár vagy múzeumi népművelő napi munkájához nélkülözhetetlen ismeretek ugyanis nagyrészt még feltáratlanok, illetve hazai adaptációra, ellenőrzésre szorulnak, s a meglévő, főként a felnőtt korosztályra vonatkozó információk sem könnyen hozzáférhetőek a napi pedagógiai munkája mellett tájékozódni kívánó számára.

Ebben az írásban először a *műelemző képességek kutatásának hazai eredményeiből* mutatjuk be azokat, melyeket a múzeumpedagógia számára a leghasznosabbaknak ítélünk, majd megkíséreljük felvázolni a *műelemző képességrendszer egy lehetséges modelljét*, s röviden utalunk a kutatási és fejlesztési, pedagógiai programtervezési feladatokra, melyeken a rajztanítás és múzeumpedagógia szakemberei különösen hatékonyan munkálkodhatnak együtt.

A *közönség — mű kapcsolatokat* vizsgáló kutatások Magyarországon 3 fő téma köré csoportosulnak:

1. *Izlés- és attitűdvizsgálatok* — az egyes társadalmi osztályok, rétegek, életkori csoportok, nemek stb. képzőművészeti ízlését és a képzőművészethez való viszonyát vizsgáló felmérések. Ide tartoznak a múzeumi vizsgálatok: időszaki és állandó kiállítások spontán közönségének kérdőíves és interjú „szondázása”, illetve kísérleti tárlatok rendezése spontán kiválasztott közönség-csoportok számára.
2. *A műbefogadásban, -elemzésben, -értékelésben szerepet játszó egyes készségek kutatása* — ide tartoznak azok a látásfiziológiai, illetve látáslélektani vizsgálatok, amelyeknek célja egy vagy több, a művészeti alkotás interpretálásánál lényeges készség kialakulásának feltérképezése. Ide kellene, hogy tartozzanak továbbá — ha lennének ilyenek — az egyes műelemzőmódszerek elsajátításának lépéseit nyomon követő, pedagógiai stratégiákat értékelő kutatások is.

3. *A műbefogadás és műelemzés mechanizmusának vizsgálata* a legátfogóbb a három terület közül, hiszen magába foglalja az ízlés és az értékelés műveleteinek feltárását, modellezését, kijelölve ezek társadalmi meghatározóit és szubjektív mozgatóit egyaránt. Az e témában végzett vizsgálatok nem pusztán az ízlésítélet milyenségére kérdeznak rá, hanem összetevőit is kutatják, illetve: a műelemzés készségeit együtt, egy működő gondolati rendszer alkotórészeiként szemlélik.

Nyilvánvaló, hogy a pedagógiai gyakorlat számára mindhárom kutatási terület tartalmazhat hasznos információkat. Az első helyzetképet ad, amelyben, illetve amely ellenében dolgoznunk kell. A második kijelöli fejlesztőmunkánk lehetséges és szükséges irányait, területeit. A harmadik pedig egész programunk alapkoncepciójának kialakítását segíti, s arra ösztönöz, hogy megfogalmazzuk: saját terepünkön, a múzeumban vagy az iskolában, adott lehetőségeink között s érdeklődésünk, tudásunk szerint, mely rész készségeit fejleszthetjük a műelemzés összetett, de átlátható, megérthető rendszerének. Sokan és sokszor érezzük úgy, hogy jobb lenne a mottóul választott idézet szellemében dolgozni, s „csak” lehetőséget adni a remekműveknek arra, hogy kifejtsék hatásukat. Szürkének, sőt szürkítőnek érezzük magyarázó szavainkat, túl „iskolásnak” fejlesztő programjaink rendszerét. Remélhetőleg az alább ismertetendő kutatási eredmények is hozzájárulnak majd, hogy ne az idézet, de írója szellemében folytassuk, amit elkezdtünk: a képzőművészeti ismeretátadás, készségfejlesztés közönségteremtő munkáját.

I. ÍZLÉS- ÉS ATTITÜDVIZSGÁLATOK

A hatvanas években meginduló hazai képzőművészet-szociológiai vizsgálatok első központi problémája a *kortárs képzőművészet és a közönség kapcsolatának feltárása* volt. *Beke László*, az egyik legkorábbi ilyen témájú publikáció szerzője, 1964-ben arra keresett választ, milyen az ízlése és a művészetekhez való viszonya annak a rétegnek, amely életkoránál és választott hivatásánál fogva a leginkább érzékeny, az új iránt érdeklődőnek vélhető, a kortárs művészet potenciális közönségének köréből. Akiket megkérdezett – az ELTE Bölcsészkarának hallgatói – rácsófoltak a logikusnak tűnő elvárásokra, és meglehetősen konzervatív és érdektelen műbefogadónak bizonyultak.³

Míg *Beke László* vizsgálata meglehetősen szűk körű volt, s a kérdőíves adatfelvétel módszerét alkalmazta, *Bánszky Pál* 1966-ban már mintegy 2000 budapesti és vidéki tárlatlátogató ízlését próbálta hasonló módon meghatározni. A kérdőívek kitöltéséhez a kiállításokon látható eredeti művek szolgáltattak élményanyagot, illetve viselettörténeti dokumentum-rajzokon mutatták be a felmérők egy-egy kor stílusát. Néhány érdekes megállapítás:⁴

– „Az esztétikailag iskolázatlan, kiállításokat nem látogató, legkevésbé műértő embereknek is tetszik a legmodernebb törekvés akkor, ha használati tárgyokról, ipari formákról van szó.”

- Létezik egy „helyi, lokális ízlés”, melyet a „város történelmileg kialakított esztétikai képe (műemlékei, stílusjegyei, köztéri szobrai stb.) határoznak meg”.
- A képzőművészeti műveltség hiányában a tárlatlátogatók „arra vannak ítélve, hogy olyan művészetszemléletet kövessenek, amely *kategóriáit a mindennapi tapasztalatból kölcsönzi*, és amely kimerül az ábrázolt tárgy *szimpla felismerésében*”.
- Az iskolai oktatás, a tömegkommunikációs ismeretterjesztés és a könyvkiadás hiányosságai miatt „*az ismeret és különösen a megértés napjaink modern művészete területén még a kiállításlátogatók körében sem fejlődik együtt a művészettel*. Bármennyire törvényszerűen állandó is bizonyos fáziskülönbség, a művészet és a közönség közötti szakadék nálunk mégis túl szélesnek tűnik”.

Sz. Kúrti Katalin 1968-as debreceni üzemi dolgozók és különféle foglalkozású spontán tárlatlátogatók körében végzett vizsgálatai hasonló problémákat vetettek fel.⁵ „... a mindennapi tárgyakat elfogadják az emberek a legmodernebb megjelentítésükben”, viszont „a művészetek ismerete és szemlélete” elmaradott. Az emberek lexikális ismeretei is hiányosak ebben a tárgykörben, nemhogy a speciális formanyelvet ismernék. Könnyen rámondják egy figurális alkotásra is, hogy érthetetlen, absztrakt, pedig csak a képalkotás ismérveivel, a színek hatásával és a mondanivaló sajátos kifejezési módjával nincsenek tisztában, s így csak a közvetlen valóságukhoz, szűkös ismereteikhez tudnak viszonyítani.” A vizsgálat egyik kérdésére, hogy megértették-e a műalkotásokat (4 köztéri szoborról, a debreceniek számára ismerős, köznapi látványnak számító alkotásról volt szó) a megkérdozettek 30%-a „nem”-mel válaszolt, s a válaszolók nagyjából képzetségük hiányát, kisebb részben az alkotók „ügyetlenségét” – szerintük nem egyértelmű, jól megformált, kifejező műveit – jelölték meg a megértés (befogadás) gátjaként. Mikor képzőművészeti ismereteik forrásai felől érdeklődtek, a válaszadók 40%-a említette a televíziót, s csak 18%-a az általános iskolát.⁶

Akinek ezek után még kétségei voltak a 60-as évek tárlat (nem)látogató nagyközönségének ízléséről, Szántó Miklós 1963-ban kezdődött, s a budapesti munkások művészeti ízlését vizsgáló felmérésből – a fentiekkel egybehangzó megállapítások mellett – megtudhatta még, hogy a munkások a képzőművészettől „a valóság tükrözését, sőt, pontos, naturális ábrázolását várják elsősorban”, azt, hogy a képek gyönyörködtessenek. A „megszokott” – klasszikus – kifejezőmódokat következetesen előnyben részesítik a „szokatlanokkal” – modernekkel – szemben. Szántó Miklós végül felveti a „virtuális” (az alkotó által elképzelt), „potenciális” (a mű által elért, illetve elérhető) és a „reális” (a művel ténylegesen találkozó) közönség problémáját, jelezve, hogy a három réteg közelítése fontos feladat – lenne.⁷

De van-e, aki felvállalja ezt a feladatot? A szociológiai vizsgálatok szondázásai nyomán feltáruló *művészetpedagógiai kórkép* elvileg megkönnyíthetné a reformokat, valójában azonban – legalábbis, ami az iskolát illeti – hatástalan marad. Amikor – egy évtizeddel később – S. Nagy Katalin beszámol ízlésvizsgálatairól, a nagyobb mintán, finomabb elemző módszerekkel végzett értékelés, a „kísérleti kiállítások” teszt-remekműveinek közegében vagy egy „közönséges”⁸ múzeumi tárlat termeiben az

alkalmi, rendszeres és felmérési célokból „odavezényelt” tárlatlátogatók ízlése alig mutat változást a hasonló műveltségű, korú és hasonló művészeti attitűddel rendelkező, évtizeddel korábban megkérdezett „vizsgálati alanyok” — válaszaihoz képest.⁸ A legkedveltebbek a XIX. század „romantikus realistái”, a legtöbb néző irodalmi jellegű elvárásokkal közelíti meg — hiába — a kortárs műveket is, a képzőművészeti ismeretterjesztés hiányosságai szembetűnőek, a sokat emlegetett szakadék, amely a művek és közönsége között húzódik, korántsem az egyetlen, ami elválaszt. Úgy tűnik, hasonlóan eltávolodtak a művészetet közvetíteni hivatottak — a szaktudományok művelői — a közönségnevelés legfőbb kezdeti színterétől, az iskolától. Hogy ezt belássuk, elég a rajztanárképzésben használt „Művészettörténet” jegyzet és a máig szintén alkalmazott, de nonsokára újjal felváltandó gimnáziumi művészettörténet-könyvek szövegét — adatait, szemléletét, műlistáját, elemző módszereit — összehasonlítani a kortárs műkritika és művészettörténet-írás produktumaival.

A művészetpedagógus számára a helyzetfeltárás csak a „diagnózist” könnyíti meg, oktatási „terápiát” nem ad. A ki nem alakult készségekről, rossz irányba terelődött ízlésről, érdektelenségről tájékoztató adatok értelmezéséhez a készségfejlődéssel kapcsolatos kutatásokat kellett segítségül hívni. Ilyenek azonban területünkön a 60-as években — legalábbis e sorok írójának tudomása szerint — nemigen voltak. Az iskolai rajzolás-festést ekkor még *rajztanításnak* hívták, az *esztétikai nevelés* területeként csak a 70-es években lett szokás emlegetni, a látható világ egészével ismertető *vizuális nevelés* jel-szava pedig csak az évtized végén, illetve a 80-as évek elején vált közkeletű jelszóvá.

II. A MŰBEFOGADÁSBAN, -ELEMZÉSBEN, -ÉRTÉKELÉSBEN SZEREPET JÁTSZÓ EGYES KÉSZSÉGEK KUTATÁSA

tehát a rajzfejlődés-vizsgálatoknál — s ezekkel kapcsolatosan a rajzsint és értelmi szint kapcsolata, illetve a vizuális kreativitás — leírásánál — több évtizeddel később vált a kutatás tárgyává. (Jobban mondván, néhány kutató 1–2 publikációjának témája lett, majd napjainkig újból feledésbe merült.) *Pálffy Zoltánt* rajzkészség-vizsgálatai vezették el a kép-befogadás készségének feltárásig. Valamennyi publikációjában az *alkotás és szemlélet* egységére hívja fel a figyelmet — azt a természetesnek tűnő, de igencsak vitatható álláspontot hangoztatva, hogy a vizuális tréning — a célszerűen tervezett rajzolás-festés — szükségszerűen eredményezi a műelemző képesség kialakulását. Ami számunkra elfogadható ebből az állításból: az alkotókészség egy bizonyos szintje fejlett látáskultúráról tanúskodik, s ez a műalkotások befogadásának *egyik* alapfeltétele. *A műelemző készségrendszer azonban több is, más is a manuális készségek transzferálta „gyakorlati tudás”* szavakba öntésénél. Egy vizuális nyelvi konvenció elsajátítása — mint a lineáris perspektíva például — nem eredményez térlátást általában, még kevésbé segítője a „képi elsajátításnak” (azaz műbefogadásnak). Pusztán azt jelenti, hogy a tanuló

egy olyan kulturális séma alkalmazásáig jutott el, amely számos műalkotáson — főként a „klasszikus stílusok” produktumain — felismerhető.⁹ Pálffy Zoltán Turóczi Máriával 1969-ben publikálta azt a vizsgálatát, amelyre — ha nem marad teljesen visszhangtalanul mind kutatói, mind pedagógusi körökben — újabb felmérések sora, pedagógiai programok tucatjai épülhetnek volna. A vizsgálat megállapításai ugyanis erősen vitathatóak, ám kétségkívül gondolatébresztők voltak.¹⁰

A vizsgálat célja az volt, hogy megállapítsák, hány éves kortól érzékenyek a gyerekek a képzőművészet egyes esztétikai minőségei iránt. A módszer: 9 levelezőlap méretű reprodukció-párból az adott kategóriát (ritmus, szimmetria, egyensúly, testesség, síkszerűség stb.) jobban érzékeltető mű kiválasztása volt. A kísérleti személyekről sajnos igen kevés az adat: csak annyit tudunk, hogy „összesen 142 budapesti, ill. győri fiatal (fiú és lány vegyesen) vett részt 3 éves kortól 20 éves korig.”¹¹ (A minta szerény mérete, s benne az egyes korosztályok feltehető, de pontosan sehol nem jelzett! aránya éles ellentétben áll azokkal a sarkított kijelentésekkel, melyeket a szerzők a *műelemzőkészség életkori sajátosságairól* a tanulmányban leírnak.)

Hat szakaszt állapítanak meg, a következő jellemzőkkel:

1. szakasz (3–6. év)¹²: Kezdetét veszi bizonyos tárgyak, formák, színek, szín- és tónuskontrasztok preferálása (. . .) a szabályos, szimmetrikus pregnánsabb formák, szín- és tónuskontrasztok, illetve ezek érzéki vagy tárgyi tartalmával asszociált kellemes emlékek preferálása és a kellemetlenek elutasítása.”

2. szakasz (3–13. év): „A kísérleti személyek több megjegyzést tesznek a műalkotásokra — anélkül azonban, hogy a kép és az ábrázolt tárgy képi, illetve tárgyi jellegét megkülönböztetnék. (. . .) Az egyszerű szabályosság, szimmetria és ritmus emberi tevékenység produktumaként értékelése és preferálása. . . ”

3. szakasz (7–20. év): a „könnyen felismerhető” tárgyak, jelenségek, a fényképszerűen „valóság-hű” képek preferálása.

4. szakasz (9–20. év): a „naturalista természetűség”-en túllépve, a befogadó a megismert vizuális nyelvi jelenségeket a műalkotásokon felismeri és tetszéssel fogadja. A szerzők szerint ez az impreszionista képek el- és befogadásának korszaka.

5. szakasz (13–20. év): az „érzelmileg színezett tartalmak” kedvelésének korszaka. A tartalom és forma egységének felismerése erős emocionális töltésű művek esetén.

6. szakasz (15–20. év): „A kép itt olyan külső valósággá önállósul, amiből elvenni vagy amihez hozzáadni nem szabad. Önálló világ, egy belsőleg szervezett struktúra (művészi program) adekvát objektivációja. A kísérleti személy felismeri ezt, vagy kifogásolja ennek hiányát.”¹³

Az egyes szakaszok a következőként jellemzik az egyes vizsgált életkorokat: az 1–2. szakasz a 6–10, a 3–4. a 12–15, az 5–6. szakasz a 16–18 éveseket jellemzi. A szerzők szerint a 6 éven aluliak még nem képesek tudatos műbefogadásra, a felsőbb osztályosok képességeit azonban az iskola nem aknázza ki kellőképp. Pálffy és Turóczi szerint az *integrált nevelési programok* valószínűleg elősegítik a

műelemzés vizsgált készsége: a vizuális nyelv egyes (esztétikus) jelenségeinek elsajátítása kialakulását. Hogy ez mennyire igaz, azt két integrált esztétikai nevelési program tapasztalatai bizonyítják!¹⁴ Pálffy Zoltán több kutatási programot szentelt a *színlátás és színasszociációk* életkori sajátosságai feltárásának. A műelemzőkészség e másik jelentős összetevője, a korábban vizsgált *szerkezeti jegyek* egy csoportja, a színek kompozíció fajtáinak felismerése területén újra *6 szakaszt* különít el — az egyszerű színfelismeréstől a színegyüttesek strukturális elemzéséig. Megállapítja, hogy a színjelleg-skálák lineáris sorba rendezésének, szín- és tónuskontrasztok megkülönböztetésének képessége *a gyakorlati tevékenység szintjén viszonylag korán kialakul*. Ugyanezen színminőségek, színviszonyok tudatos felismerésének és verbális megnevezésének, megfogalmazásának képességét azonban már jóval később, magasabb életkorban sajátítja csak el a gyermek, illetve fiatal¹⁵. *A színharmónia iránti érzékenységet* — hasonlóképp a színviszonyok felismeréséhez — *a 10–11 éveseknél fiatalabbaknál nem tartja kialakíthatónak*. Szerinte a kisebb gyerekek „túlnyomó többségére a színharmóniával szembeni érzéketlenség és a ríktóan kontrasztos diszharmóniák kedvelése a jellemző.”¹⁶

Pálffy Zoltán úttörő jelentőségű eredményei, amelyek Xantus Gyula, Székácsné Vida Mária és Paál Ákos munkái mellett a magyar művészetpedagógiai kutatás legfontosabb produktumai, főként a problémafelvetés szempontjából aktuálisak ma is. Ami megállapításait illeti, vitába kell szállnunk velük, hiszen a színharmóniák iránti érzékenység csakúgy, mint a sokféle színek kompozíció felismerésének képessége már 6–10 éves korban kialakítható. S ki is alakul, hiszen a rajztanítás új tanterve ezt a témakört kiemelt fontosságúnak tartja, s a pedagógusok meg is valósítják ezt az erősen gyakorlat-orientált szintani programot.¹⁷

Ami Pálffy és követői — köztük a máig érvényes, 1978-as rajzterv néhány szakanyagírója — számára evidencia, és gyakran megakadályozza érdekes kutatási eredményeinek árnyaltabb értelmezését: *a rajzolni (festeni) tudás és az elemzőkészség párhuzamos fejlődésének elmélete*. Egyszerű lenne a dolgunk, ha ez igaz lenne: elég volna gyakoroltatni a rajzot az iskolában, és „kis képzőművész köröket” telepíteni a múzeumokba is — hiszen a művelődési házakban, az „alternatív vizuális nevelés” műhelyeiben már úgyis van belőlük elég —, és biztosak lehetünk abban, hogy a jövő évtizedek művészetpszichológusai elégedetten szemlélhetik majd az ízlésvizsgálatok kérdőívein kirajzolódó portét: az érzékeny-értő közönség csoportképét. Tulajdonképpen nem lenne szükség alapvető változásokra, hiszen a rajztanítás mindig is rajzolás- (festés-, mintázás-) centrikus volt. Hogy miért nem „képződött” ettől jobb közönség? Hogy a szakmai viták örök refrénjével feleljünk: kevés az óraszám! Csak az lenne a baj? Módszerbeli változások nem is kellenek?

Mindenki maga válaszolhat ezekre a kérdésekre, ha utánozza, mondjuk *Sági Mária*t, és összeveti a gyermekrajzokat alkotóik esztétikai ítéleteivel. Tanulmányát ezzel a megállapítással zárja: „A gyermekben már a tudatos értékelés kialakulása előtt megvan annak a lehetősége, hogy az alkotás és az értékelés elváljon egymástól: a gyermek, mint alkotó jót csinál, de mint közönség nem tud különbséget tenni az érték és a giccs között. (. . .) A művész és közönség attitűdje tehát már ebben a kis-

iskolás korban szétválik, legalább elemi szinten. (. . .) Ez a gyermeki érték labilitásában gyökerezik – a tudatos értékelés csak később alakul ki. Ha viszont a gyermek a későbbiekben sem sajátít el valamilyen tudatos értékorientációt, az értékelés továbbra is labilis marad, s többnyire a közvetlen tetszetősség határozza meg”¹⁸.

Hogy hogyan fejlesszük hát a rajzkészségektől elkülönített műelemzőkészség-csoportot, azt

III. A MŰBEFOGADÁS ÉS MŰELEMZÉS MECHANIZMUSÁNAK VIZSGÁLATAI

kell, hogy meghatározzák. A gyermek korosztályok (6–14 évesek) körében ilyen vizsgálatokat végzünk, illetve tervezünk a jövőben.¹⁹ Mielőtt a vizsgálataink alapjául szolgáló műelemző készségek hipotetikus rendszerének összefoglalását adnánk, be kell számolnunk néhány olyan elméleti és empirikus eredményről, melyek a művészetpedagógiai kutatásnak is új kiindulópontokat adhatnak.

A műbefogadói magatartások tipológiáját az esztétika számos szakemberétől olvashatjuk. Zoltay Dénes például az „esztétikai közöny”-ben élőkötől a szórakoznivágyók csoportján át a „rajongók” táboráig követi nyomon a művészettel szembesülők magatartásformáit.²⁰ A művészetpedagógus feladata a közönyösök felrázása, a szórakozni vágyók és rajongók igényeinek kielégítése és finomítása, és újabb műbefogadó-típusok teremtése a kor igényei szerint.

Hogy hogyan „építsük fel” a műelemzőkészségek rendszerét? Tudnunk kell ehhez, miként működik ez a rendszer. Az ízlésítélet mechanizmusát ismét az esztétáktól, pl. Szerdahelyi Istvántól tudhatjuk meg. Ezt a mechanizmust az érzékelő apparátus által észlelt kép – a műalkotás – hozza működésbe, majd a művészeti jelek értelmezése következik, a releváns tudáselemek és a mű által felidézett érzelmek, események s az emlékezetből előhívott művészeti eszményképpel való összevetés sokszoros szűrőjén át. Szerdahelyi kapcsolási rajzot idéző mechanizmus-ábráján az egész folyamatot átfogó, az „áramkört” a műalkotástól az ítéletig lüktető rendszerré záró alkotóelem: az intuición.²¹

Tanítható tudás, megszerezhető – megélhető tapasztalat és elsajátíthatatlan, de fejleszthető képességek együttese tehát a műelemzőkészség-rendszer, amelynek működését az irodalomszociológus Józsa Péter írja le a képzőművészet befogadásának kutatói és oktatói számára is tanulságosan. „Fel kell ismerni, hogy az esztétikum: kommunikáció, azaz kódjaiban, lefolyási formáiban és értékeiben társadalmilag determinált közlési, érintkezési mód az emberek között.”²² Ezt a kommunikációs formát írja le Józsa a „Kulturális blokkok Budapesten” c. kutatás képzőművészeti adatanyagának elemzésében. Az elemzési módokat összevetve állapítja meg, milyen befogadói típusokba sorolhatók az egyes foglalkozási, életkori csoportok, milyen műelemzők a nők és a férfiak. Nem pusztán ízlést vizsgál, hanem az egész folyamatot, a mű feldolgozásának módját: az egyes megközelítésmódok alkal-

mazását, az elemzésben használt nyelv rétegeit.²³ Vizsgálati szempontjai megmutatják, mely rész-készségeket tanácsos fejleszteni, hogy befogadó és mű találkozását segítsük. Mikor értelmezi ezt a készségcsoportot, a pedagógus arról készít listát: mit kell megtanítani az iskolában, a múzeumban, a tömegkommunikáció eszközeivel, ahol és ahogyan lehet.

Vizsgálatainkban és pedagógiai programjainkban²⁴ a következőképp értelmeztük a műelemző készségrendszert:

A vizuális jel-értelmező képességcsoport esztétikai elemeket tartalmazó, a képzőművészet (építészet, iparművészet, népművészet, építészet, design, fotó) értelmezésére és értékelésére vonatkozó képességek rendszere.

Összetevői:

A. VIZUÁLIS ÁBRAOLVASÓ KÉPESSÉG

(Sajátos formája a műalkotások, mint vizuális ábrák értelmezése.)

A.1. *Téma* (képelemek) érzékelése és értelmezése

A.2. *Szerkezet* érzékelése: lényeges és lényegtelen (vizuálisan kiemelt, illetve háttérbe szorított) részletek elkülönítése; művészi „központ” (leghangsúlyosabb műalkotás-rész) felismerése; szerkezeti sémák felismerése a művön.

A.3. *Színkompozíció* (színárnyalatok, színarányok, színrendezés) érzékelése.

B. A MŰALKOTÁS MINT TÁRGY ELEMZÉSÉNEK KÉPESSÉGE

B.1. A vizuális tárgy *anyagának, technikájának* felismerése.

B.2. Az *ábrázolásmód* megfigyelése és megnevezése.

B.3. *Ábrázolásmód és téma* (funkció) kapcsolatának értékelése.

B.3.1. Az anyag (médium) megválasztása a téma szemszögéből.

B.3.2. A technika (a megmunkálás minősége) megválasztása a téma szemszögéből.

C. A MŰALKOTÁS MINT TÖRTÉNETI PRODUKTUM ELEMZÉSÉNEK KÉPESSÉGE

Történelmi, kultúrtörténeli, különösen művészettörténeli tudásanyag megléte és alkalmazásának képessége.

C.1. *Történelmi* jellegű ismeretek megléte és alkalmazása.

C.1.1. A mű történelmi korbába helyezése

C.1.2. A kor és a mű kapcsolatának megítélése, amennyiben ez az adott mű alapján lehetséges (téma, tartalom, ikonográfikus elemzése, szimbólum-elemzése).

C.1.2. A mű történelmi jelentőségének megítélése (a mű mint kordokumentum elemzése).

C.2. *Művészettörténelmi* jellegű ismeretek alkalmazása

C.2.1. A mű stíluskorbába helyezése

- C.2.2. A mű értékelése a stíluskoron belül
- C.2.3. A mű alkotójának azonosítása
- C.2.4. Az alkotó stílusjegyeinek felismerése és értékelése a művön
- C.2.5. Művészettörténeti hatások felismerése a művön
- C.2.6. A mű művészettörténeti értékének, jelentőségének meghatározása
- C.3. *Kultúrtörténeti* jellegű ismeretek alkalmazása
- C.3.1. A mű funkciójának felismerése
- C.3.2. A műben rejlő kultúrtörténeti információ megfejtése
- C.3.3. A művész és műve társadalmi „státusának” ismerete (Például: a mű divatossága, érthetősége, kortárs megbecsülése, avantgarde mivolta stb.)

D. MŰELEMZŐ MÓDSZEREK ISMERETE ÉS ALKALMAZÁSÁNAK KÉPESSÉGE

- D.1. *Verbális műelemző módszerek* ismerete és alkalmazása.
 - D.1.1. A tartalmi-formai elemzés fogalomtárának és módszereinek ismerete és alkalmazása.
 - D.1.2. A stíluselemzés fogalomtárának és módszereinek ismerete és alkalmazása.
 - D.1.3. Történeti elemzés fogalomtárának és módszereinek ismerete és alkalmazása
- D.2. *Vizuális műelemző módszerek* ismerete és alkalmazása.
 - D.2.1. Színvázlat ismerete és alkalmazása
 - D.2.2. Tömegvizsgálat ismerete és alkalmazása
 - D.2.3. Mozgásvázlat ismerete és alkalmazása
 - D.2.4. Szerkezeti vázlat ismerete és alkalmazása
- D.3. *Művészeti információhordozók* ismerete és alkalmazása
 - D.3.1. Kiállítóhelyek ismerete, látogatása
 - D.3.2. Kézikönyvek ismerete, használata
 - D.3.3. Tömegkommunikációs eszközök megfelelő rovatainak ismerete és használata

A jövő évben értékelésre és publikálásra kerülő, 1980-ban és 1984-ben végzett országos felméréseink arra kerestek választ, *mit tudnak* a képzőművészetekről és *milyen módon* – milyen fogalmi apparátussal, módszerbeli felkészültséggel – *közéltének* hozzájuk az 5. és 8. osztályos általános iskolások. A felméréshez úgy választottuk az időpontokat, hogy a régi rajzterv szellemében, illetve a csakis az új program szerint tanult első 5. osztályosok, illetve felső tagozaton e szerint képzett nyolcadikosok teljesítményeit összevethessük.

Az elmúlt 5 év a vizuális nevelésben az *alternatívák felerősödésének ideje*. Külön utat jár a művészeti könyvkiadás, az Iskolatelevízió, a múzeum-pedagógia számos, egyre ismertebb műhelye, s újjáéledt a kísérletező, tanító kutatók tábora is. A gyerekek közöttük – közöttünk – nevelődnek. A kutatás, illetve a vele a jövőben remélhetőleg szorosabb kapcsolatot találó művészetpedagógia feladatai ezen a területen olyan szerteágazóak, hogy ezúttal beérhetjük azoknak a felsorolásával, amelyek kapcsolatosak a múzeumi népművelők munkájával.

Jó lenne pontosabban tudni, *milyen a 3–14 évesek* – a vizsgálatokból eddig nálunk kimaradt korosztályok – *ízlése, milyenek művészeti attitűdjei.*

Milyen művészetpedagógiai programok alkalmasak az egyes részkészségek fejlesztésére, egyáltalán: hogyan fejlődnek az egyes életkorokban, meddig fejleszthetők ezek? (Mi az, amit megtaníthatunk, s mit várhatunk az érés tőlünk független folyamatától?)

Ahogy a rajzolás készségrendszerét leírtuk, s vitatjuk évtizedek óta, ideje, hogy a „gyermek-műelemzés” – a gyermekrajznál talán kevésbé mutatós, de ugyanolyan fontos és érdekes alkotás – több figyelmet kapjon, a gyakorlatban és az elméletben egyaránt.

JEGYZETEK

1. *Lyka* Károly mondását idézi: Angi István (Szerk.): Gondolatok a művészetről. Bukarest. Kriterion. 1975. 18–19.p.
2. *Kárpáti* Andrea: A láthatatlan múzeum. Népművelés. tervezett megjelenés: 1985. január
3. *Beke* László: Művészeti ízlésfelmérés budapesti bölcsészhallgatók között. *in:* Valóság 1965/10. 58–64.p.
4. *Bánszky* Pál: A képzőművészeti ízlésről. *in:* Társadalmi Szemle 1967/8–9. Az idézetek másodközlésből valók. Szerdahelyi István (Szerk.): Ízlés és kultúra. Kossuth, 1974. 359–373.p. Idézett helyek sorrendben: 362.p., 364.p., 367.p., 372.p.
5. *Sz. Kürti* Katalin: A képzőművészeti ízlésről. Alföld, 1969/2. 58–67.p.
6. *Sz. Kürti* Katalin: i.m. 60. és 64–65.p.
7. *Szántó* Miklós: A művészeti közízlés a szociológus szemével. Valóság 1967/6. 1–6.p., idézetek: 4., 5. és 7.p.
8. *S Nagy* Katalin néhány összefoglaló publikációja képzőművészet-szociológiai vizsgálatairól:
 - „Kísérleti felmérés a művészeti ízlésről”. Valóság 1970/5. 57–63.p.
 - „Választások és elutasítások”. Kultúra és Közösség 1975/1. 80–88.p.
 - „Tájékoztató a képzőművészeti vizsgálatokról”. *in:* A vizuális kultúráról. S. Nagy Katalin (Szerk.) Kossuth, 1982. 372–377.p.
9. *Vö. Pálffy* Zoltán: Adatok a képi elsajátítás lélektanához. Pszichológiai Tanulmányok 1968. XI. kötet. 167–183. p.
10. *Pálffy* Zoltán – *Turóczi* Mária: A képátélés esztétikai tartalmának alakulása. Magyar Pedagógia 1969/4. 399–414.p.
11. *Pálffy* Z. – *Turóczi* M.: i.m. 401.p.

12. A szakaszokhoz rendelt életkorok nem korszakhatárokat jelölnek, csak azt, hogy a mintában szereplő gyerekek közül melyik volt a legfiatalabb, illetve a legidősebb, aki az adott elemzési szinten teljesítette a tesztet.
13. *Pálffy Z. – Turóczy M.*: i.m. 402–405.p.
14. *Vö.: Székácsné Vida Mária*: A művészeti nevelés hatásrendszere. Akadémiai Kiadó, 1980. és *Brenyó Mihályné Kárpáti Andrea – Rajz Istvánné*: Kép-nyelv-zene-matematika. Bács-Kiskun Megyei Pedagógiai Intézet, 1984.
15. *Pálffy Zoltán*: A színlátás és színasszociációk életkori sajátosságairól. Kolorisztikai Értesítő 1974/5–6. 128–139.p.
16. *Pálffy Zoltán*: A színharmónia-érzékenység életkori jellemzői. Magyar Pszichológiai Szemle 1976/6. 562–570.p.
17. *Vö.: Kárpáti Andrea – Kaposi Endre*: Műelemzés, műbírálat vagy beszéd- és értelemgyakorlat? Magyar Pedagógia, tervezett megjelenés: 1985/1. szám.
18. *Sági Mária*: Gyermekrajzok, gyermeknézők. Kultúra és Közösség 1974/4. 81.p.
19. *Vö.: Kárpáti Andrea*: A képzőművészeti nevelés értékelhetőségéről. Pedagógiai Szemle 1983/7–8. 635–646.p.
20. *Zoltay Dénes*: A műalkotások befogadásának tipológiája, mint esztétikai és mint művelődéspolitikai probléma in: „Ízlés és Kultúra” c. kötetben. 136–145.p.
21. *Szerdahelyi István*: Ízlés és esztétikai ízlés. Magyar Filozófiai Szemle 1973/5–6. 700–740.p.
22. *Józsa Péter*: Festmények hatása. Adalékok az esztétikai élmény struktúrájához. Kultúra és Közösség 1974/1. 33.p.
23. *Józsa Péter*: Az esztétikai élmény szemantikai mezői. Kultúra és Közösség 1974/3. 58–66.p.
24. A műelemző pedagógiai programok leírása, amelyeket 8 év alatt – 1975–82 között – alsó tagozatos tanuló-csoportokban három megye és Budapest 11 iskolájában kipróbáltunk, *Kárpáti Andrea*: Képolvasás. („Vizuális nevelés” 1., Tankönyvkiadó, tervezett megjelenés: 1985) c. könyvében szerepelnek.

TÖRTÉNETI JÁTSZÓHÁZ

I. MÓDSZERTANI ELŐZMÉNYEK

A Magyar Nemzeti Múzeumban az elmúlt évek során alakultak ki azok a múzeumpedagógiai módszerek, melyek lehetővé teszik, hogy a hagyományos ismeretátadás kereteit túllépve, a gyermeki aktivitásra és kreativitásra építve, a gyermek számára élményt és az alkotás örömét biztosítva ismertessük meg a kiállításainkon bemutatott történeti korokat, tárgyi világát és a tárgyakon keresztül az emberek életét, szokásait, mindennapjait és ünnepeit.

A múzeum közművelődési tevékenységének – alapformáján, a kiállítás létrehozásán kívül – alapvető feladata a kiállításban rejlő ismeretanyag minél differenciáltabb, minél hatékonyabb közvetítése a különböző életkorú és műveltségű rétegek számára. E közvetítés klasszikus formája a tárlatvezetés, mely lehet általános, végigvezetve a látogatót a kiállítás egészén (a kiállítás nagyságától függően részletesebb vagy általánosabb ismereteket adva), vagy lehet speciális, mely egy-egy meghatározott szempont alapján az adott témakörben részletesebb információt nyújtva kalauzolja a látogatót.

Gyermekcsoportok számára a kialakuló hazai múzeumpedagógia eleinte általános tárlatvezetéseket tartott, melyek témakörükben figyelembe vették a kapcsolható tananyagot, az ismeretközvetítés módszerében pedig a gyermek életkori sajátosságait. A fejlődés következő lépcsőfoka az volt, amikor a múzeumpedagógus már szorosan kapcsolódva az iskolai oktatás anyagához, tematikus egységenként didaktikailag és módszertanilag tudatosan felépített múzeumi órákat szervezett. A múzeumi órák kezdetben azonban – minden pozitívumuk mellett – éppen szoros didaktikai felépítésük folytán tanóra jellegűek voltak, s nem használták ki kellőképpen a múzeumnak, mint közművelődési intézménynek sajátos lehetőségeit. Fel kellett ismernünk, hogy a múzeumlátogatás alapvetően szabadidős közművelődési forma, s ezért a gyermek találkozása a múzeummal igazi élmény, a további múzeumlátogatások motivációs forrása kell, hogy legyen. Ehhez fel kellett oldanunk a múzeumlátogatás szemlélődő-be-fogadó jellegét, s a gyermek aktivitására, alkotó fantáziájára építő múzeumi foglalkozásokat kellett kidolgoznunk. Éppen ezért a múzeumi népművelők, múzeumpedagógusok keresni kezdték azokat az aktivizáló formákat és módszereket, melyek manuális és alkotó jellegükkel, a játék örömeivel-izgalmaival teremtik meg a múzeumlátogatás, a múzeumi foglalkozás sajátos oldott hangulatát, erősítik fel a

múzeumlátogatás élmény jellegét. (Természetesen az életkori sajátosságok figyelembevételével ez más formákat eredményezett a 6–13 éves és a 14–18 éves korosztálynál.) A múzeumokban dolgozó népművelők többé-kevésbé valamennyien végigjárták ezt az utat, s az új formák és módszerek kialakításában és alkalmazásában hasonló eredményre jutottak.

A Magyar Nemzeti Múzeumban is kialakítottuk azokat a foglalkozástípusokat, ahol az ismeretközvetítés folyamatába természetesen beépülhetnek, szervesen kapcsolódhatnak az aktivizáló, a gyermek alkotó fantáziájára épülő kreatív tárgyalkotó foglalkozási formák. Ezeket a módszereket a legkülönbözőbb programjainkon (tanórák, napközis foglalkozások, szakkörök, szabadidős családi programok) alkalmazzuk, s mintegy három éve alakítottuk ki azt a sajátosan múzeumi játszóház formát, melyet *Múzeumi Játészónap* címen hirdetünk, s amely közvetlen előzménye a más intézményekbe kihelyezhető *Történeti Játészóháznak*.

A Nemzeti Múzeum Játészónapja olyan történeti játszóház, ahol a múzeum kiállítási tereiben, a kiállítás által bemutatott történeti korhoz kötődően, annak egy-egy területét, jellemző összetevőjét (gazdaság, életmód, öltözködés, szellemi vagy politikai élet stb.) feldolgozva különböző manuális (tárgyalkotó) foglalkozások folynak. Egy-egy ilyen alkalommal nyolc-tizenkét helyszínen egyidőben szervezzük a programokat, az egyes helyszíneken 15–20 gyerek (és az őket kísérő felnőt: szülő, nagyszülő) vehet részt. A foglalkozások időtartama 35–45 perc, így a gyerekek a játszónapon több foglalkozáson is megfordulhatnak. A foglalkozások nagyjából két részből állnak: a történeti kort bemutató ismeretátadásból és a tárgyalkotásból, de a programok felépítésében nem válik mereven szét az ismeretközvetítő és a tárgyalkotó rész. Minden foglalkozás – témától függően – 10–15 perces bevezetővel kezdődik, melynek során a foglalkozásvezető a témával kapcsolatos leglényegesebb információkkal és a megfelelő kiállításrésszel (különös tekintettel az adott kor tárgyi kultúrájára) ismerteti meg a gyerekeket, majd elkezdődik a tárgyalkotó foglalkozás, mely technikailag mindig egyszerű manuális feladatot jelent, s így alkalmas arra, hogy közben tovább folyjon a beszélgetés a korról, tovább gyarapítva a gyerekek történeti ismereteit.

Mint látható, a foglalkozások tartalmi és manuális része szorosan összefügg és szorosan kapcsolódik ahhoz a kiállítási részhez, ahol a foglalkozást elhelyeztük. A múzeumi játszónap tehát a történeti ismeretközvetítés olyan sajátos formája, ahol a felidézett történeti kor tárgyi kultúrája nemcsak háttérként, hangulatteremtő elemként van jelen, de a megismerés tárgya és forrása is, s ugyanakkor kiindulópontja (elindítója) a gyerek alkotófantáziájának a tárgykészítés során.

Alaprajzaink szemléletesen mutatják a foglalkozásnak ezt a hármas egységét: a kiállítás – a foglalkozásokon feldolgozott ismeretanyag – és a kreatív-manuális tevékenység egymásra épülését, egységét.

II. A TÖRTÉNETI JÁTSZÓHAZ

A múzeumi játszónap — miután az adott kiállítási tér meghatározza és behatárolja lehetőségeinket — egy történeti kor feldolgozását csak egy foglalkozás keretében, tehát csak egy aspektusból teszi lehetővé. Múzeumi munkacsoportunk szeretett volna kidolgozni egy olyan közművelődési formát, mely egy-egy történeti kor komplex feldolgozását képes megvalósítani. Találkozott ez a törekvésünk a Magyar Néphadsereg Művelődési Házának azzal az igényével, hogy intézményükben kihelyezett történeti játszóházat szervezzünk a múzeumi játszónap mintájára. A program lebonyolítására egy nagy termet javasoltak helyszínül. Így jött létre a történeti játszóház.

A történeti játszóház koncepciójának kidolgozásakor arra törekedtünk, hogy megőrizzük mindazt a pozitívumot, melyet a múzeumi környezetben tartott játszóház magában rejt, ugyanakkor azt továbbfejlesztve kihasználjuk a nagyobb tér kínálta lehetőséget. Az a lehetőség, hogy a történeti játszóház foglalkozásai egy közös térben zajlanak, lehetővé tette, hogy valamennyi foglalkozás ugyanannak a történeti kornak más-más aspektusú feldolgozását adja.

Mint a múzeumi játszónapon, itt is hat-hét foglalkozás kezdődik egy időben. Az egyes foglalkozások a különböző szempontok mellett átfedő tartalmakat, a korra legjellemzőbb azonos ismereteket is magukba foglalnak, úgy hogy a korra jellemző alapismeretekkel valamennyi részt vevő gyerek (és szülő-nagyszülő) megismerkedhessenek. Ez a közös ismeretanyag az alapja, és teszi lehetővé a programot záró nagy közös játékot. Ez biztosítja mindenki számára a közös játék értését, a közös játékban való aktív részvétellel a játék örömeit és élményét.

A foglalkozások felépítését és módszerét úgy alakítottuk ki a múzeumi játszónap tapasztalatai alapján, hogy azok 35—45 perc időtartamúak legyenek, s így forgószínpad-szerűen két-három foglalkozást járhatnak végig a gyerekek a közös játék kezdetéig. Az egyes foglalkozások azzal, hogy azonos és változó ismereteket is tartalmaznak, egyben biztosítják azt is, hogy a játszóház ideje alatt 2—3 foglalkozáson részt vevő gyerek minél jobban, minél sokoldalúbban megismerhesse az adott kort, annak sokszínű életét.

Mivel egy-egy kor feljézésénél-megismertetésénél-átélésénél alapvető fontosságúnak tartjuk a kor tárgyi emlékeinek, tárgyi kultúrájának megismertetését, ezért az általunk szervezett kihelyezett történeti játszóház alapvetően fontos eleme az a fotós kiállítás, mely az egyes foglalkozások gondosan tervezett, tudatosan válogatott-szerkesztett „hátteréül” szolgál. Ez a kiállítás biztosítja a múzeumi játszónapnál már leírt hármas egység megvalósulását: a kiállítás — a foglalkozáson feldolgozott ismeretanyag — és a kreatív-manuális tevékenység egymásra épülését, egységét. A tárgyalás ugyanis éppúgy, mint a korra vonatkozó ismeretanyag — hasonlóan a múzeumi foglalkozásokhoz — mindig az adott kiállítás anyagára épül, abból indul ki, annak elemeit, funkcionális sajátosságait, jellemzőit használja fel, biztosítva ezzel nemcsak a régi korok világába, életébe való beleélés lehetőségét, hanem a kor tárgyi világának újratemtésével az alkotás örömeit és az átélés fokozott intenzitását is.

Itt csak megjegyzésként jelezzük, de pedagógiai szempontból nagyon fontosnak tartjuk, hogy a gyerekek maguk készítetté tárgyaikat a foglalkozás, közös játék végén hazavihetik.

A történeti játszóházat nagy, közös játék zárja, melynek jelentőségét több szempontból is fontosnak tartjuk:

- ez a közös játék egyrészt az ismeretek ismétlő-rögzítő funkcióját tölti be,
- másrészt új ismereteket nyújt játékos módon;
- a közös ismeretalap, az egymás értése, az aktivizáló játék, olyan átélés lehetőségét nyújtja a gyerekek számára, mely az összetartozás, a közösség élményét adja.

A történeti játszóházat egy olyan játszóház-sorozatként terveztük, mely a magyar történelem különböző korszakait dolgozza fel. A Magyar Néphadsereg Művelődési Házában már megtartottuk a

Hogyan éltek a honfoglaló magyarok?

Árpád-kori vásár

Várak és lovagok

című történeti játszóházakat.

Terveink közt szerepel a

Farsang Mátyás király udvarában

Török világ Magyarországon

Hej, Rákóczi. . . !

1848

című témák történeti játszóházi feldolgozása. Valamennyi történeti játszónk kidolgozásához a fent leírt koncepció szolgált és szolgál alapul. Jelen ismertetőnkben, a következő fejezetben, a Honfoglalás Történeti Játszóház leírását adjuk közre.

1. HOGYAN ÉLTEK? HOGYAN LAKTAK?

Háttér: nagy kép: jurtaépítés

kis képek: a jurta berendezése és a család elhelyezkedése – rajz, tarsolylemezek, a földbe vájt ház belső tere.

A. Bevezető ismerkedés:

Honfoglalók életmódja: vándorlás-letelepedés (a sátorverés a nők feladata).

Milyen állatok és növények vették körül a magyarokat? Állattartás, földművelés

Hogy laktak? – jurta (állattartók), a ház (földművelők) – szemléltetés a fotókkal, hogyan építettek?

A honfoglalók „konyhája”: kumisz, hamuban sült pogácsa stb.

A nagycsalád tagjai: anya, apa, fiú, ős, ipam stb.

Honnan tudjuk mindezt? – utalás a régészet mellett a társtudományokra: nyelvészet (rokonságnevek), néprajz (jurta).

Elképzeljük a honfoglaló család egy napját (napirend, munkamegosztás).

A napirend összeállításánál a jurtabeli események kapcsán: családi gyűlés (a jurtabeli elhelyezkedés rendje), ebéd, tűzgyújtás, mivel gyújtottak tüzet, hol tartották a tűzszerszámot — tarsolyban (a tarsolyt díszítő lemezek — fotók).

B. Manuális tevékenység: a tarsoly elkészítése

A tarsoly-sablon körülrajzolása, kivágása filcből, díszítése a jellegzetes palmetta-mintával: sablon körülrajzolása majd kivágása, ezt ragasztjuk a tarsolyra.

A kész tarsolyt fonallal (esetleg a már kész sámánmazzal) derékra erősítjük.

2. HOGYAN ÖLTÖZKÖDTEK ŐSEINK?

Háttér: nagy kép: leánykérés (menyasszony, vőlegény, hozomány)

kis képek: hajkorongok, gyöngyök, köpeny szegélyének veretei, férfi és női övveretek, tarsolylemez, süvegcsúcs.

A. Bevezető ismerkedés:

A honfoglalás körülményeinek pár mondatos tisztázása, megbeszélése után a foglalkozás szorosan kapcsolódik a háttérret alkotó fotókhoz.

A nagy képen látható leánykérés a honfoglalás korabeli perzsa utazó, Gardizi leírása alapján elevenedik meg. A menyasszony és a vőlegény legszebb ruháikat és ékszereiket viselik. „Képolvasással” a gyerekek mondják el a férfi és női viselet jellemzőit, a fegyvereket, lószerszámokat, a hozományt. Az eredeti tárgyak fotói segítik a kép pontosítását. (Hogyan, honnét ismerjük a honfoglalók viseletét? — Régészeti leletek, sírfeliratok.)

Az öltözködés az életmód jellemzője is:

nomád nép — az ékszer, a lószerszám, a ruha mozgatható vagy

állattartó, lovas nép — hosszú, felhasított köpeny, bőszárú, csizmába tűrhető nadrág a nőknél is. Az előkelők és a szegények közötti különbséget a ruha anyaga, színe, az ékszerek minősége és mennyisége is jelezte.

B. Manuális tevékenység: síkbáb készítése

Honfoglaló nő és férfi sémarajzát kapják meg a gyerekek, melyet kiszíneznek, felékszeréznek, fel-fegyvereznek, majd körben kivágják. Hurkapálcára ragasztva síkbábként használható.

A honfoglaló magyarság hitvilágát két foglalkozás keretében dolgozzuk fel. Mindkettő a hagyományokban, népmesékben továbbélő, napjainkban is felismerhető ősi hitelemeket, az ősi világképet

III. A TÖRTÉNETI JATSZÓHÁZ LEÍRÁSA

Téma: HOGYAN ÉLTEK A HONFOGLALÓ MAGYAROK?

Időtartam: 2 és fél óra, a foglalkozások 1/2–3/4 órák forgószínpadszerűen

Téma-helyszín: 6 foglalkozás + közös játék

<i>Résztémák</i>	<i>Manuális terv</i>	<i>Anyagszükséglet</i>
1. Hogyan éltek, hogyan laktak?	tarsolykészítés	filc (több szín), tarsoly- és palmetta-séma, fonal, olló, fehér zsírkréta
2. Hogyan öltözködtek a honfoglalók?	síkbáb-készítés	hurkapálca, ragasztó, olló, színesceruza, sémarajz
3. Miben rejlik a táltos varázseréje?	sámánszövés + mondóka	sámánfa, 9–10 színben fonalak, olló
4. Milyen a világ?	életfa-készítés + mondóka	rajzlap, zsírkréta, olló, ragasztó, karton
5. Harcosok és harci eszközeik	íjkészítés	hajlékony vessző, vékony spárga
6. Ősi mesterségeink	hálófonás	spárga, olló

Közös játék: A „táltos” maga köré gyűjti népét (a gyerekeket) egy nagy „jurtába” – elhelyezkedés a REND szerint. (Erről, a sátorbeli elhelyezkedés rendjéről a foglalkozásvezetők mindenhol beszéltek.)

Regős kíséri a táltost zeneszóval; lanttal, kobozzal, dobbal, dorombbal. A közös játék kezdetén és végén megtaníjták azt a mondókát, amely kíséri a táltos bevonulását! (Ezt 2–4 csoport már megismerte a foglalkozáson.)

*Az 1x1 m-es fotók László Gyula rajzaiból készültek.

Háttérfotók*

Foglalkozásvezető

jurtaépítés (1x1 m); jurta rajza, tarsolylemezek, földbe vájt ház belső tere (20x20 cm)	Illés Zsuzsanna
leánykérés (1x1 m); hajkorongok, gyöngyök, köpenyveretek, övveretek tarsolylemez, süvegcsúcs, jurta belső tere (20x20 cm)	Takács Katalin
táltos szertartás közben (1x1 m); tarsolylemez, sámánbot csontvége, áldozati csésze, hajkorong, korszó madár- és emberábrázolással (20x20 cm)	Nagy Ildikó
korszó madár- és emberábrázolással (1x1 m); táltos, táltosbot vége, hajkorong, rovásírás, tarsolylemez (20x20 cm)	Kesik Gabriella
íjasmester (1x1 m); zabla, kengyel, szablya, fegyveröv, övcsat, nyílhegyek (20x20 cm)	Trizsi Éva
kovács- és ötvösmester (1x1 m); tarsolylemez, kard, lószerszámok, agyagedény, nyereg rajza, halászok (20x20 cm)	Turcsányi Mátyás
„Becsizegünk-csozogunk, Cserfakéreg bocskorunk, Hajdina a köntösünk, Vasfazék a mi dobunk.“	Táltos: Váradi István Regős: Birinyi József

keresi. Az egyik helyszínen a táltos szerepére koncentrál, míg a másik az égigérő fában megjelenő világról: természetéről, emberről, életről-halálról beszél.

Mindkét helyszínen egy-egy népmesére építünk, mely — állandó elemeit megtartva (égigérő fa, csodás segítő és ártó állatok, ill. szellemek, különleges képességű ember) — tetszés szerint variálható.

Az egyik foglalkozást — „Miben rejlik a táltos varázssereje?” — részletesen ismertetem, a másikat csak röviden mutatom be.

3. MIBEN REJLIK A TÁLTOS VARÁZSEREJE?

Háttér: nagy kép: a táltos szertartás közben

kis képek: tarsolylemez életfa motívummal, táltosbot csontvége bagoly ábrázolással, hajkorong madarábrázolással, aranytányér rovásírással, korsó díszítése: madár égbe ragad egy emberalakot.

A. A *bevezető* mese nagy történet tartalmazza a sámánhit fő motívumait:

Élt egy uralkodó, akinek a lakhelye mellett hatalmas, *égigérő fa* (életfa) nőtt. Volt egy lánya, aki beteg lett, és semmi más nem gyógyíthatta meg, csak az égigérő fa csúcsán levő életvize-forrás egy cseppje.

Az *égigérő fa leírása*: gyökerénél laktak a kígyók, békák, gyíkok: ez alvilág; tövénél az emberek, a mi világunk; ágai pedig az ember fölötti világ volt. Az ágak *száma*: 7 vagy 9 vagy 11, de mindig páratlan számú. Az ágak erdőnyi nagyok, köztük élnek *állatok, madarak, lelkek*; tetején a *nap, a hold* és a *csillagok*.

Sokan elindulnak szerencsét próbálni, de legfeljebb a harmadik áig jutottak és leestek.

Élt egy fiú, aki *más* volt, mint a többiek: álmodozott, énekelt, zenélt, járta az erdőt és a mezőket, nem végezte a munkáját. Végül ő is elindult szerencsét próbálni, de a fa alatt meggondolta magát, megijedt a nagy magasságtól. Leült és *elaludt*. Egyszer csak hallja, hogy a fa ágáról egy bagoly szólítja (*a hívás, melyre az ellenszegülő sámánjelöltnek mennie kell*). Elindult: útján *segíti a bagoly, a sas, a szarvas*, a gebéből parázsevés után *táltosparipává* váló ló, és a lélektől *varázstükröt, varázshotot, varázsdobot* kap (a sámán — táltos — eszközei). Feljut a csúcsra.

Elhozza a fa tetéjéről egy kosárban az élet vizét, de amikor már majdnem leér, az első ágon megtámadja egy másik ember, akinek sikerült idáig felmászni, és most ő akarja elvinni a gyógyító vizet az uralkodónak.

A fiúnak a bagoly elárulja a másik, a gonosz ember szándékát (jövöbelátás) és így fel tud készülni a harcra. *Bikává változik* és legyőzi ellenfelét (harc a táltosok között). Bejut az uralkodóhoz, ahol az egyik írigy szolga azonban ellopja a korsót és elrejtje. A fiú a varázstükör segítségével megtalálja (*elveszett tárgyak megtalálása*) és *meggyógyítja* a királylányt.

Ezután a jellemében megváltozott, megerősödött, megokosodott fiú együtt uralkodik a királlyal. Az emberek *félnek tőle (a rosszak)* de a jók tisztelik nagy tudásáért (*tudó, látó* ember a táltos). Ezután összegyűjtjük a gyerekekkel a csodás, mesei elemeket, melyek a magyar népmesékből ismerősek számunkra.

Ezt a mesét a honfoglalás korában nem tartották mesének, elhitték, ez volt az *ő hitviláguk* (szómagyarázat). Beszélgetés közben kibontjuk a sámánizmus alkotóelemeit, eredetét és azt, hogy *honnan tudhatunk róla, mi bizonyítja*, hogy ez volt őseink Szibériából magukkal hozott hite:

- régészeti kutatások szerepe (tárgyak a múzeumban)
- a néprajzi kutatások szerepe (népmesék, eszközök mintázata, gyermekdalok)
- nyelvészet: etimológia (finnugor eredetű szavaink: révület, regő rejtem, regős, bűvölet, bűvölés, bűbáj).

Szemléltetés a fotókkal: tarsolylemezek életfa motívuma, a korsón emberalakot – táltost – égbe emelő madár képe, táltosbotok, áldozati csésze.

A táltos feladatai a társadalomban: jövőbelátás, gyógyítás, időjárás befolyásolása – tehát, közvetítő szerep ember és természet között. (Fontos rámutatni, hogy ez nem babonáság volt akkor!)

A táltos eszközei: dob, tükör, bot stb.

Hogyan lett valaki sámánná: kiválasztás, másság (6 ujj, különböző színű szemek, foggal születik stb.), elhívás-révülés útján teremt kapcsolatot a segítő szellemekkel;

tudása kapott, nem szerzett – révületben, álmában kapta gyerekkorában;

próbatétel, utána avatás (famászás).

B. Manuális tevékenység: „varázsolunk” (szövünk) elszakíthatatlan *sámánkötelet*, *sámánszövés*szel. Mire kellett az „elszakíthatatlan kötél”? – állatok befogása (állattartó nép!)

A táltos olyat tud, amit más nem.

Munka közben a sámán-szövőfa megtalálásának elmesélése, eredeti szövőfák megmutatása képekről – lyukainak száma páratlan, alakja 6 ujjú sámánkezet formáz.

Szövés közben *mondókák* megtanítása, elmondatása: „gólya, gólya, gilice. . .” – gyógyítás síppal-dobbal.

„Szita-szita péntek, szerelem csütörtök, dob szerda” – a sorrend megfordításának varázsereje!

A táltos bevonuló mondókája: „Becsizogunk, csoszogunk,

Cserfakéreg bocskorunk,

Hajdina a köntösünk,

Vasfazék a mi dobunk.”

Az elkészült kötelekkel a végén felavatjuk a gyerekeket: hajba, derékra, nyakra lehet kötni: s mondják a mondókát.

4. MILYEN A VILÁG?

Háttér: nagy kép: a nagyszentmiklósi kincs korsójáról: madár égbe ragad egy emberalakot

kis képek: táltos dobjával, avatófával, táltos csontvége kanalasság-ábrázolással, tarsolylemez, hajkorong életfa-motívummal, a nagyszentmiklósi kincs tálja rovásírással.

A. *Bevezető mese* — állandó elemek (lásd az előző foglalkozási vázlatot a téma kifejtéséhez!)

Milyen az évigéző fa? (lásd a mesében) — szemléltetés a tárgyfotókkal (dob, tarsolylemez, hajkorong). (Az életbeli elrendezés — a jurtában is láthatjuk — a túlvilágon felcserélődik. A sátorbeli jobb oldal helyét az életfa ágain a bal oldal váltja fel: itt laknak a jó szellemek, a jobb oldalon pedig a rossz szellemek.)

A *táltos szerepe, feladata* — csak pár szóban, mert erről a másik helyszínen hallanak.

A táltossá avatás szertartása: próbát kell kiállnia, mint a mesében a juhásznak vagy a királyfinak. Fel kellett másznia az életfát jelképező oszlopra. Szemléltetés: László Gyula rajza a táltos szertartásról. Megtanulják a táltos bevonuló mondókáját: „Becsiszegünk, csoszogunk. . .” és egy varázsmondókát:

„Adjon isten lassú esőt,
Mossa össze mind a kettőt!
Szita-szita péntek,
Szerelem csütörtök,
Dob szerda.”

B. *Manuális tevékenység:* megrajzoljuk nagy méretben az évigéző fát, melyet életfává „varázsolunk”: holdat, napot, csillagokat; kígyót, békát, gyíkokat; az ember világát (jurtát, lovat, embereket); a lelkeket (madáralakban) rajzolunk, majd kivágjuk és a megfelelő helyre elhelyezzük a fán. Közben a táltos bevonuló mondókáját, s a varázslóverset ismételtetjük.

5. HARCOK ÉS HARCISZERZŐK

Háttér: nagy kép: íjasmester munka közben

kis képek: zabla, kengyel, szablya, férfi fegyveröve (in situ), kengyel, övcsat, nyílhegyek.

A. A „Magyarok Szt. Gallenben” c. monda elmesélése után kiemeljük a harcmodor jellemzőit (kis csapatok, meglepetésszerű támadások, cselek, hátrafelé nyilazás); a használt fegyvereket (szabja, íj, nyíl, vesszők, togez, fegyveröv, lószerszámok) — a tárgyfotók segítenek a felidézésben.

A harcmodor mindig az életmód, a társadalom berendezkedésének függvénye (nagy számú katonáskodó réteg, zsákmányszerzés stb.).

A harcászati eszközök készítői: nyergesmester

vasverő, kovács — az eszközök készítési módja

íjasmester

Az íjasmester: az íjkészítés technikája (alapanyagai, a készítés hosszú évekre telik) a kész íj jellemzői: hordóereje, felajzása, ellensége az eső).

Az íjat nemcsak harcban, hanem vadászatra is használják. A nyílhegyek típusai: a használat céljától függ (süvítő, kacszázó nyílhegyek).

A fiúk kisgyerek koruktól tanulták az íj használatát. A jurtában a harci felszerelések helye a férfiak oldalán volt (elhelyezkedés a jurtában: mindenkinek és mindennek megvan a maga helye).

Az íjat bőrtokban, bal oldalon az övre erősítve viselték.

B. Bemutatásra kerül egy újkori, de a régihez leginkább hasonló íj.

Manuális tevékenység: íj készítése mogyoró- és birsvesszőből, majd vékony spárgával felajzzuk.

6. ŐSI MESTERSÉGEINK

Háttér: nagy kép: kovács és ötvösmester

kis képek: tarsolylemez, kard, lószerszámok, agyagedény, nyereg rekonstruált rajza, halászok munka közben.

A. Bevezetés. A magyar nép élete a vándorlások idején, ill. a megtelepedés a Kárpát-medencébe érkezés után.

Az életmódból következik, hogy egyes mesterségek előbb jelennek meg, nagyobb szerephez jutnak, magasabb fokon művelik, míg mások hiányoznak ill. kisebb a jelentőségük.

A Kárpát-medencébe érkezés után az új életforma, az új, aránylag állandósult település új követelményeket és új igényeket is szült.

A foglalkozások elkülönülnek: pásztorok,
földművelők,
kézművesek.

Kézműveseket nagyobb számban a törzs- és nemzetségfők szállásterületének központjában találunk.

Mesterségek: Milyenek voltak a munkaeszközök, munkafázisok, a munka termékei?

Kovács: szerszámok, fegyverek, lószerszámok.

Ötvös: tucat- és egyedi áruk (tarsolylemezek, hajkorongok).

Nyergesmester

Szíjgyártók

Fazekasok (csak az állandó szállásokon!)

Szemléltetés: az egyes mesterségek végtermékeit bemutató tárgyfotókon ill. az életképeken a munka eszközeit, a munkafázisokat is meg tudjuk figyelni.

Végül egy olyan mesterségről, munkáról beszélünk, amely az őshazában, a vándorlások során, a honfoglalás után (sőt még napjainkban is) szinte változatlan maradt.

Ez a *halászat* ősi mestersége.

A halászat biztos élelmiszer-szerző tevékenység. Hogyan fogtak halat a honfoglalók? — áradás után, holt ágak kialakításával, varsákkal (szómagyarázat), kerítő- és vetőhálóval télen is halásztak.

B. Manuális tevékenység: halászhaló kicsinyített másának elkészítése spárgából, egyszerű csomózásos technikával.

Közös játék: A TÁLTOSNÁL JÁRTUNK...

Az ismeretközlő és manuális foglalkozások után valamennyi gyereket a „jurtába” hívjuk. A táltos és a regős fogadja őket. Elhelyezkedésük kötetlen, de a jurta elhelyezkedési rendjének megfelelően mutatjuk be a férfiakat és nőket, vendégeket stb. — így: „ti vagytok itt a jobb oldalamon a vendégek”.

Először a táltos bemutatkozik, megmagyarázza szerepét, öltözetét, kellékét: a táltosparipát (dobot), majd bemutatja a regőst. Megtanulják énekelni a „Becsiszegünk, csoszogunk” kezdetű mondókát a regős hangszeres kíséretével.

Ezután a táltos példaként néhány tevékenységéről beszél, s ezzel kapcsolatos játékba vonja be a gyerekeket:

1. Jóslás. A révületbe kerülés. Miért ugrál a táltos? (ugrálási versenyfeladat)

2. Esőkérés. Varázsmondóka megtanulása kánonban, dobkísérettel: „Adjon isten lassú esőt. . .”

3. Gyógyítás. A regős ritmus- és más hangbemutatókkal illusztrálja a varázslatot (dob, síp, doromb stb.). Játék a visszafelé mondott szöveg varázserejéről.

Beszélgetés következik a mesterségekről. Mozdulatokkal jelzett mesterségeket kell felismerni — a gyerekek mutatják be egymásnak. A munka-szülte énekről, zenéről mesél és illusztrál a regős.

Ezt a vadászattal kapcsolatos játék követi. Állathangutánc verseny. Csalihangok (vadcsalogató hangok) — a regős hangutánczó eszközöket mutat be.

Befejezésül harci ritmusokat hallanak, majd a kezdetkor tanult énekes mondókával ér véget a kb. 40 perces program.

IV. MUNKACSOPORTUNKRÓL, MUNKAMÓDSZERÜNKRŐL

A Magyar Nemzeti Múzeumban kb. 10 éve szervezték meg a Közművelődési Osztályt, mely a következő létszámmal működik: 3 főállású népművelő (ebből 1 fő az osztály vezetője), 2 részfoglalkozású népművelő (tárlatvezető címen), 2 főállású kiállításrendező.

A jelenlegi személyi összetételben mintegy öt éve dolgozunk együtt, ami a tevékenység minden területén valóban közös munkát jelent. Egy-egy új foglalkozás kialakítása – tartalmi és módszertani felépítése – éppúgy közös megbeszélés, csoportmunka eredménye, mint egy-egy új programtípus megszervezése. Természetesen ezen belül minden feladatnak megvan az „egyszemélyi felelőse”, aki a feladatot összefogja: az alapötletet kidolgozza, a megbeszélések alapján módosítja-kiegészíti, konzultál a muzeológusokkal, a lebonyolítást (annak technikai feltételeivel együtt) kézben tartja, s végül az értékelő megbeszélés alapján a tapasztalatokat beépíti a programba.

Mivel a múzeum közművelődési létszáma (elsősorban a hétvégi családi és szabadidős programok lebonyolításához) rendkívül kicsi, néhány éve kezdtük kialakítani azt a meghívott foglalkozásvezetői kört, akik vállalták velünk a közös gondolkodást, az igényes felkészülést és a manuális foglalkozás gondos előkészítését-kidolgozását.

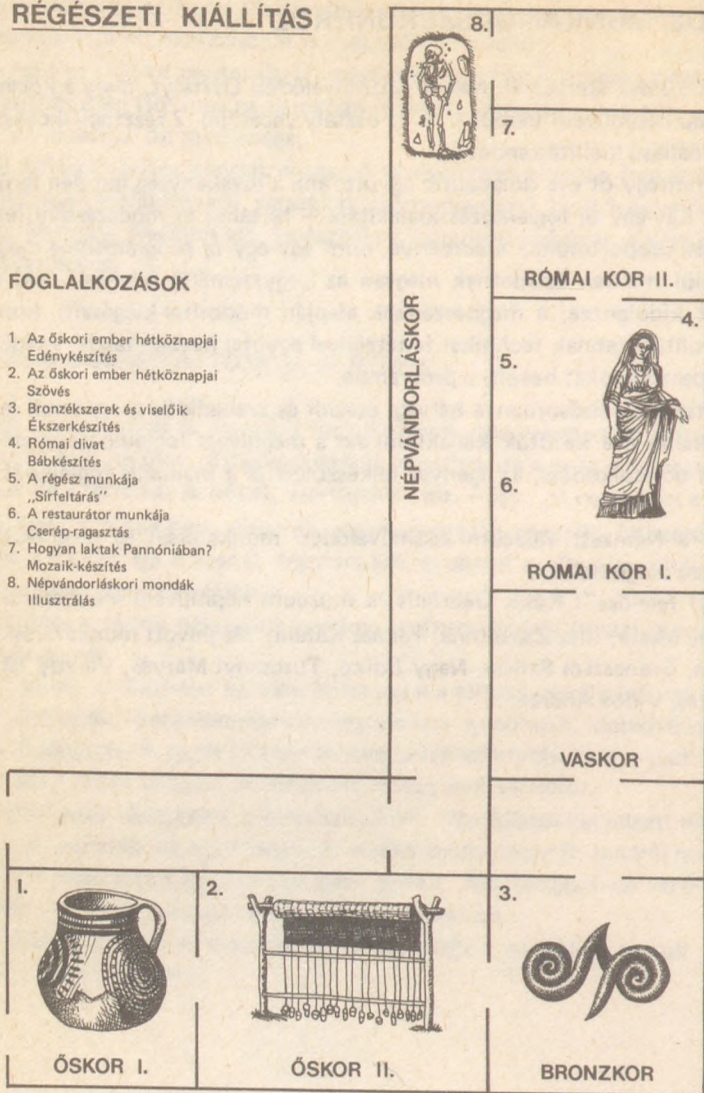
A Történeti Játzóház programját a Nemzeti Múzeum közművelődési munkatársai és meghívott munkatársai közösen, team-munkában dolgozták ki.

A Történeti Játzóház „egyszemélyi felelőse”: Kesik Gabriella, a múzeum népművelő munkatársa.

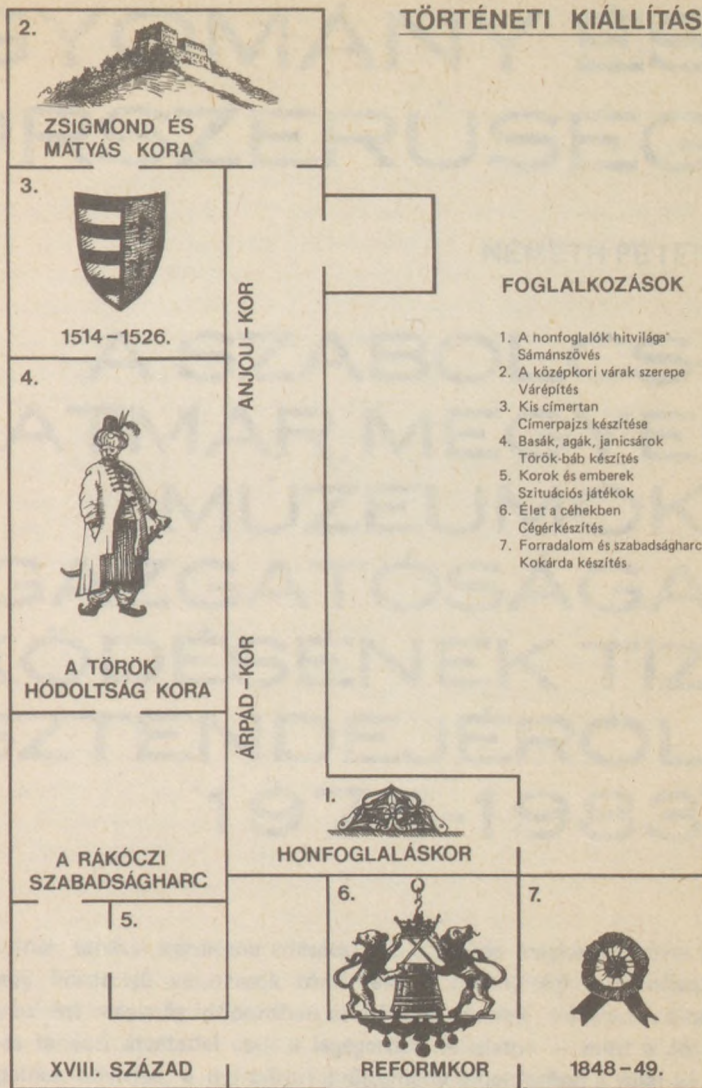
A program belső munkatársai: Lovas Márta, Illés Zsuzsanna, Takács Katalin. Meghívott munkatársak: Czapné Trizsi Éva, Mészáros Emőke, Granasztói Szilvia, Nagy Ildikó, Turcsányi Mátyás, Várady István. Kiállításrendezők: Csonka András, Vidos Andrea.

FOGLALKOZÁSOK

1. Az őskori ember hétköznapi Edénykészítés
2. Az őskori ember hétköznapi Szövés
3. Bronzékszerek és viselőik Ékszerkészítés
4. Római divat Bábkészítés
5. A régész munkája „Sírfeltárás”
6. A restaurátor munkája Cserép-ragasztás
7. Hogyan laktak Pannóniában? Mozaik-készítés
8. Népvándorláskori mondák Illusztrálás

TÖRTÉNETI KIÁLLÍTÁS

25. MNM TÖRTÉNETI KIÁLLÍTÁS

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG

NÉMETH PÉTER

A SZABOLCS- SZATMÁR MEGYEI MŰZEUMOK IGAZGATÓSÁGA MŰKÖDÉSÉNEK TÍZ ESZTENDEJÉRŐL 1974-1983*

A magyar múzeumok jelentős részének tanácsi kezelésbe adásával, az irányítás megkettőzésével a hálózat történetében rendkívül nagy horderejű változások történtek. A mennyiségi és minőségi mutatókat elemezve azonban megyénként más-más időpontban és előjellel történt előrelépés. Szabolcs-Szatmár megyében az 1962-es tanácsi átvétellel csak a legégetőbb feladatok – mint a Jósa András Múzeum kiállítási lehetőségeinek bővítése, a nyírbátori gyűjtemény elhelyezése, a vajai vár-

*Elhangzott a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1984. évi nyíregyházi vándorgyűlésén.

kastély átvétele, emlékházak, emlékszobák megnyitása – gyors, pénzügyileg kevésbé megalapozott megoldására futotta, s a megyék versenyfutásában a hátrány leküzdése a 70-es évekre maradt.

Amikor éppen 10 esztendeje a Jósa András Múzeum immár új helyén, új kiállításaival megnyitotta kapuját, az új vezetés célja a múzeumügytől, a múzeumi kultúrától elszokott, elszoktatott lakossági rétegek ismételt megnyerése volt. Ehhez azonban a hálózat rekonstrukciójára volt szükség, mind a fogadó épületeket, mind pedig a kiállításokat tekintve, éppen akkor, amikor a tanácsi erőforrások központi intézkedések nyomán apadni látszottak. Mégis, minden gazdasági nehézség ellenére, az elmúlt tíz évben jelentős gyarapodásnak lehettünk tanúi: a megyei múzeum épülete nyolc éves kényszerű várakozás után 1982-re teljes egészében megújult, felújítottuk a vajai kastélyépületet, a nagykállói Korányi-emlékházat, a tiszacsécsi Mórlicz-házat, s folyamatban van a Báthori István Múzeum teljes rekonstrukciója is. Új múzeumokkal, kiállítóhelyekkel gyarapodtunk: 1976-ban nyitotta meg kapuit a mátészalkai Szatmári Múzeum, a következő évben a vajai Úttörőműzeum, 1979-ben a sóstói Múzeumfalú, 1980-ban a szabolcsi Mudrány-kúria (ahol a JAM iparművészeti anyagának jelentős részét állítottuk ki), a vásárosnaményi iskolatörténeti gyűjtemény, 1982-ben a tiszavasvári Vasvári Pál Múzeum, míg a múlt esztendőben a kisvárdai Rétközi Múzeum és a tiszaberceli Bessenyei-emlékház. A hálózat bővítése sem maradt el: a sóstói Múzeumfaluban a megnyitás óta eltelt öt esztendőben 4 teljes portát építettünk fel, s hozzákezdtünk a JAM néprajzi gyűjteményét befogadó raktár építéséhez is; Vásárosnaményban raktárhelyiséggel bővült a Beregi Múzeum, Mátészalkán szekérgyűjteménnyel egészült ki a Szatmári Múzeum, Vaja pedig tájházzal. A felsorolásból nyilvánvaló, hogy az a munka, melyet szerencsésebb vidékek már a hatvanas évek második felében elvégeztek, nálunk egy évtizedes csúszással ugyan, de megtörtént, s ezzel a megye múzeumi hálózata felzárkózott az országos középmezőnybe.

A tárgyi feltételek ugrásszerű gyarapodását már kevésbé követte a személyi állomány növekedése, s ezt nagyobb részt a rosszkor jött központi intézkedések számlájára írhatjuk. Mert imponáló ugyan az a tény, hogy mind a szakalkalmazotti, mind pedig a technikai létszám az elmúlt tíz évben megkettőződött, s ma 26 régész, néprajzos, újkoros, művészettörténész, népművelő, restaurátor, könyvtáros; összesen pedig 85 fő dolgozik a szabolcs-szatmári múzeumi hálózatban, azonban ez a szám messze elmarad a hasonló adottságú és hálózatsűrűségű megyékben foglalkoztatottaktól. Bizonyos muzeológiai szakágak hiánya, a kiszolgáló személyzet alacsony létszáma hátrányos hatással van egyrészt a tudományos munka átfogóbb, s ugyanakkor gyorsabb végzésére, és plusz kiadásokat tesz szükségessé; másrészt viszont befolyásolja a múzeumi látogatók fogadási feltételeit, a muzeális anyag biztonságos őrzését és a jövő számára történő átadását. Ha mindezen nehézségek ellenére Szabolcs-Szatmár megye múzeumi hálózata teljesíti a szakmai és közművelődési elvárásokat, az annak köszönhető, hogy az elmúlt tíz esztendőben a takarító teremőröktől a tájmúzeumi hálózat igazgatóiig bezárólag jó együttes kovácsolódott össze, folyamatos csapatmunka folyt, s reméljük folyik. Itt kell megemlékeznünk azokról, akiknek ezt az eredményt köszönhetjük, de már nem lehetnek itt soraink-

ban: Molnár Mátyásról, a vajai Vay Ádám Múzeum, s Szalontai Barnabásról, a nyírbátori Báthori István Múzeum közelmúltban elhunyt igazgatójáról. Emléküket e vándorgyűlés is őrizze meg kegyelettel.

* * *

Régészeti kutatásaink tíz esztendő eredményeit, irányát és súlyát az alábbi rövid felsorolás érzékeltetheti: Tiszavasvári-Köztemetőben neolitikus telep, Balsa-Fecskeparton kora vaskori temető, Tiszadob-Szigeten hun kori temető, Tiszavasvári-Városföldön szarmata telep, Tiszalök-Újtelepen avar és kora Árpád-kori temető, Árpád-kori téglaegető kemence, Nagyecsed-Sárváron Árpád-kori monostor, Panyolán és Paposon hasonló korú templom, Csenger-Jánosiban az ehhez tartozó temető, Szabolcs-Parókián IX. század végi, Tarpán X. századi, Dögén XI. századi temetők, míg Tiszadobon Árpád-kori földvár került részben leletmentés, részben tervásatás során feltárára.

A *néprajzi* gyűjtőmunka legfontosabb területe a népi műemlékek megmentése, a népi lakóberendezés rekonstrukciójának megteremtése volt. Négy teljes porta melléképületekkel épült fel a sóstói Múzeumfaluban, a tiszacsécsi Mór-cz-ház, a vajai Tájház hasonlóképpen került berendezésre. Vásárosnaményban elsősorban a textilgyűjtemény gyarapodott. Mátészalkán a népi szállítóeszközök, a néprajzi nagy tárgyak, Nyírbátorban pedig a kismesterségek eszközanyagának a rendszeres gyűjtését valószínűsítettük meg, ezzel egyéni ízt is adva múzeumaink kiállításainak.

Az *új- és legújabb kori* gyűjtemények fejlesztése szintén erre a tíz évre datálódik. Nyíregyházán a megye forradalmi és katonai hagyományainak bemutatása érdekében folyt erőteljesen anyaggyűjtés; Mátészalkán a megye villamosítására és Zalka Máté életútjára; Vásárosnaményban a kelet-magyarországi iskolatörténetre vonatkozóan gyarapodott a muzeális anyag mennyisége; Vaja pedig Esze Tamás főgondnok ajándéka révén megalapozhatta a Rákóczi-kor történetének vidéki kutatóhelyét. A *képző- és iparművészeti* anyag gyűjtése elsősorban a megyei múzeumban volt jelentős. A Megyei Tanács által biztosított vásárlási keret és a Sóstói Nemzetközi Művésztelep ajándékai révén képzőművészeti gyűjteményünk darabszáma megtízszereződött, s vásárlásokkal sikerült iparművészeti anyagunkat úgy kiegészíteni, hogy Szabolcs községben enteriőr-szerű kiállításon mutathatjuk be gyűjteményünk rangos darabjait.

A gyűjteménygyarapodás mértékét nem követhette a gyűjtött anyag folyamatos restauválása, amihez az is hozzájárult, hogy csak a 60-as évek elejétől folyik ilyen jellegű munka Nyíregyházán. Így a közel egy évszázad alatt begyűjtött törzsanyag megtartása is komoly gondot okoz. Bár a Központi Múzeumi Igazgatóság, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria egy-egy jelentős darab épségének megtartásában eddig is segítségünkre volt, a restauratori munka kapacitásának és minőségének növelése feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az eddig begyűjtött és megőrzött muzeális anyagot a XXI. századnak, a jövő század muzeológusainak és látogatóinak átadni tudjuk.

Szakalkalmazottaink, s a megyében élő, de más területen — pl. pedagógusi munkakörben — dolgozó, s megyénken kívül, de munkásságukkal ide kapcsolódó kutatók részére a már megindított közlési lehetőségeken kívül új publikálási formákat is teremtettünk. Igaz, elmaradva, de ezt igyekezve behozni, megjelentettük a *Jósa András Múzeum Évkönyve* két kötetét, további kettő várja a közeli megjelenést. A *Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek* száma — emlékezve két kiváló elődünkre, Kiss Lajosra és Nyárády Mihályra — két számmal gyarapodott. Megindítottuk a *Jósa András Múzeum kiadványai* sorozatot, melynek eddig 21 kötete látott napvilágot, hasonlóképp a *Jósa András Múzeum kiállítási vezetőit*, melyből 14 füzet jelent meg. A *JAM képzőművészeti kiállítási vezetőiből* tíz év alatt 45 nagyalakú leporelló vagy katalógus került kiadásra. Eközben nem feledkeztünk meg a tájmúzeumainkról sem. A *kisvárdai Vármúzeum kiadványainak* négy száma, valamint a Tanulmányok Kisvárdai történetéből című kötet és a Páll Gyula festőművész kisvárdai ihletésű grafikáit tartalmazó album a múzeum és a helyi tanács közötti kapcsolat gyümölcse. A Szatmári Múzeum létrejöttével indítottuk meg a *Szatmári Múzeumi Füzetek* című sorozatot. Országos jelentőségű a vajai Múzeumbaráti Kör anyagi támogatásával megjelenő *Folia Rákócziána* sorozatunk, amely a korszakra vonatkozó eddig publikálatlan levéltári anyagot teszi közzé. E sorozat 7. kötete, Köpeczi Béla akadémikus tanulmányával szintén ez évben jelent meg.

A debreceni KLTE Néprajzi Tanszékével kiépített kapcsolatok eredményeképp, anyagi támogatásunkkal adták ki Farkas József, Felhősné Csiszár Sarolta, Csiszár Árpád egy-egy kötetét, s jelenik meg még ebben az évben Szalontai Barnabás és Erdész Sándor egy-egy könyve.

Felhősné Csiszár Sarolta és Ács Zoltán önálló munkáját a Minerva illetve a Kossuth Könyvkiadó jelentette meg. Rajtuk kívül számos országos kiadó által szerkesztett tanulmánykötetben találkozhatunk szakalkalmazottaink nevével. Éves átlagban 20–40 között mozog a megjelent tudományos publikációk száma, ami intézményünket a megyében, a Tanárképző Főiskolával egyenrangú társadalomtudományi kutatóhelyévé teszi. Ezt a rangot szeretnénk emelni a magasabb tudományos fokozatok (kandidátusi cím) elérésével, melyre jelenleg négyen aspirálnak, s azzal, hogy tudományos tevékenységünk alapján elnyerhessük az országos kutatóhelyi besorolást, még ha az jelenleg nem is jár fokozottabb anyagi elismeréssel.

A tudományos rangot jelzi továbbá, hogy több fontos országosan kiemelet tanácskozást szerveztünk meg, így a Rákóczi-korról, a XVII. századi török orientáció kérdéseiről Vaján, Szatmár néprajzáról és régészetéről Mátészalkán, az iskolatörténeti kutatásokról Vásárosnaményban, a Báthoryakról és Erdélyről Nyírbátorban, második igazgatónk, Kiss Lajos munkásságáról Dombrádon.

Mégis, talán néhány megyéhez viszonyítva kedvezőbb kép ellenére sem lehetünk elégedettek e teljesítménnyel, mert tudjuk, hogy kollégiáink többre képesek. Ám a vezetők oly gyakori más irányú elfoglaltsága, pl. az építkezések művezetése, a középkáderek hiánya, az egyszemélyes múzeumok közéleti leterhelése, a megújulásra törekvő közművelődési munka a tudományos alkotó energiát gyakran nap-

ról napra megcsapolja. A kedvezőbb munkafeltételek megteremtése kell, hogy legyen a jövő, az előrelépés egyik feladata.

* * *

Tiszteletre méltó elődöm, Csallány Dezső egyik kedvenc anekdotája volt a 60-as évek nyíregyházi múzeumi kultúrájának jellemzésére, hogy amikor egy messziről jött vendég a régenvolt villamos városházi megállójánál érdeklődött a Jósa András Múzeum fekvése felől, akkor azt a választ kapta: a *muzi* azt nem tudom, hogy hol van, de a *mozi* az itt a közelben, — célozva a múzeum közvetlen közelében akkor még működő egykori Apolló mozgóra, a későbbi Dózsára átkeresztelt filmszínházra, melynek helyén ma több intézményt befogadó irodaház működik. Valóban, a tanácsi kezelésbe vételig csak raktárakra és irodahelyiségekre összezsugorodó Jósa András Múzeum — kiállítások nélkül — kevés közművelődési hatást fejthetett ki. Éppen ezért, az új épületünkbe költözés után elsődleges dolgunk a helyi Múzeumbarát Kör megszervezése volt, s ezt kértük tájmúzeumi hálózatunktól is. S ha a hatékonyságot vizsgálva, különbséget tehetünk egyes baráti körök működésében, összefoglalóan mégis el kell mondanunk, hogy a Szabolcs-Szatmárban létező, a tanácsoknál bejegyzett 7 Múzeumbarát Kör összefogja azt a zömmel értelmiségi, de sok helyütt széles paraszti és sajnos kevés munkás származású réteget, amely működésünknek helyi társadalmi bázisa. E rétegnek köszönhetően a megyei múzeumi hálózat tudományos és közművelődési munkáját nem légyeres térben végzi, annak ellenére, hogy hatásfokáról csak személyes tapasztalati tényeink, nem pedig objektív vizsgálatokkal alátámasztott adataink vannak.

Az itt élők, az idelátogatók kulturális érdeklődésének kielégítésére igyekeztünk múzeumaink kiállításait is — a gyűjtőmunkával összhangban — tematikusan szétválasztani. Azaz, az volt a célunk, hogy a tájmúzeumi hálózat intézményei ne a nemzeti múzeumokra háruló feladatok törpített egységei legyenek. Éppen ellenkezőleg, azt mutassák be a tájból, ami országosan is egyedül, ami éppen erre a régióra a legjellemzőbb. Ezt a koncepciót még a házon belül is nehéz volt keresztül vinni, mert mindegyik tájegység, a Nyírség, a Mezőség, a Rétköz, a beregi Tiszaház, az Ecsedi-láp, a Szamoshat, az Erdőhat lokálpatriótái minden tárgyhoz, minden emlékhez körömszakadtáig ragaszkodnak. Gondolom, máshol is találni oly lelkes embereket, mint nálunk, akik, mint egy Vasból ideszakadt, de második szülőföldre talált helyi tanítóbácsi, az MTA Kézirattára és a PIM egész Kölcsey-kéziratanyagának, de ezen felül Petőfi, Móricz teljes hagyatékának legmegfelelőbb elhelyezését csak Szatmárban, egy ott felépülő, emeletes palotájú irodalmi múzeumban képzelné el.

Mindezek ellenére, a Rákóczi-évforduló alkalmából Vaján a tiszaháti felkelés és a Rákóczi-kultusz történetéből rendeztünk állandó kiállítást 1976-ban. A Móricz-centenáriumra szintén új kiállítás készült. Tiszavasváriban a megye orvos- és gyógyszerészet-történetének állandó bemutatója nyílt meg, tekintettel Kabay Jánosra, s az Alkaloida történetére. A magyar felvilágosodás úttörője, Bessenyei

György emléke kapott végre méltó helyet szülőházában, hasonlóképp Korányi Frigyes Nagykállóban, Zalka Máté a névadó városban, Mátészalkán. Nem feledkeztünk meg névadónk Jósa András emlékének ápolásáról, a Nyíregyháza város örökválságának 150., az Úttörőmozgalom 30. évfordulójáról sem. Ápoljuk Kölcsey Ferenc, Krúdy Gyula, Benczúr Gyula emlékét, miközben nem mondtunk le a kétkezi emberek múzeumi darabbá érett alkotásainak bemutatásáról. Kiállítással tisztelgünk felszabadulásunk 40., a nyíregyházi Önkéntes Tűzoltóság fennállásának 100. évfordulójáról. Eközben természetesen újabb és újabb igények születnek. Nyírbátori állandó kiállításunk forgatókönyve már a megvalósulás óráit éli, ellenben fenntartónk áldozatkészségét is fogja dicsérni, ha elképzeléseink szerint épül fel a sóstói Múzeumfaló, amelynek éppen a központja hiányzik, vagy ha felavatásra készül a Szabolcsi Galéria, amelynek háttérben rejtőző anyaga máris közel 2000 műalkotásból áll.

Még nem szóltunk a közönség érdeklődését ébrentartó *időszaki tárlataink*ről. Igazgatóságunk évente 40–45 új kiállítást rendez, legalábbis az utóbbi négy esztendőben sikerült erre a számra leszorítani azok mennyiségét. Ez utóbbi kijelentés magyarázatra szorul. A meghirdetett elvek kevésbé, de a gyakorlat, magyarán a rendelkezésre álló összegek „keménysége” rákényszerített bennünket, hogy csak alaposan előkészített, a befektetett összeghez képest „tartós”, azaz hosszabb ideig nyitva tartható, valóban közönséget vonzó bemutatókkal fogadjuk látogatóinkat. A JAM-ban egy évtizede csak olyan képzőművészeti kiállításokat rendezünk, amelyek egy-egy megyében dolgozó képzőművész hosszabb alkotói periódusát ölelik át, illetve olyan művészeket mutatunk be, akik valamilyen szálon a megyénkhez kapcsolódnak, vagy országosan is kiemelkedő nevet viselnek. Így mutattuk be a helyiek közül Berecz András népdalillusztrációit, Tóth Sándor és Sebestyén Sándor szobrait, Kádas István grafikáit, adtunk helyet öt alkalommal a kétévente megrendezett Szabolcsi Tárlatnak. A megyéhez kötődők közül a Bécsben élő Móricz Ida szobrait és kerámiáit, Szathmári Gyöngyi, Nagy Sándor, Csiky Tibor szobrait, Vincze Lajos, Csizmadia Zoltán, Szikora Tamás festményeit, temperáit, míg a nagyok vonulatából — többek között — Bálint Endre, Kerényi Jenő, Kokas Ignác, Kiss Nagy András, Nádler István, Raszler Károly, Varga Imre és Vigh Tamás alkotásait ismerhették meg. Ennek az elvnek a betartásával rendezték — rendezik — a képzőművészeti kiállításokat Kisvárdán, Nyírbátorban, Mátészalkán, ott, ahol a múzeumok időszaki kiállítási teremmel is rendelkeznek.

Nemzetközi kapcsolataink elsősorban a határmenti területre korlátozódnak. Különösen az ungvári múzeumokkal, s 1980 óta Szatmárnémetivel a párt- és tanácsi vonalon kialakított kapcsolatok eredményeképp gyakorlattá vált tárlatcserék a határainkon túl élő magyarság részére is biztosítják a hazai kulturális élettel való szorosabb kapcsolattartást. A prágai Nemzeti Műszaki Múzeum eddigi hét bemutatója a műszaki kultúra nálunk nem található emlékeiből a megye műszaki értelmiségét mozgatta meg, s ugyanakkor a nemzetközi kiállítási gyakorlatot is folyamatosan közvetíti. Nincs mód és lehetőség a tíz év több mint négyszáz időszaki kiállítását elemezni: hatásukra legyen elegendő a múzeumi látogatottság mutatóira utalni. Amíg 1974-ben látogatóink létszáma éppenhogy elérte a 200 ezer főt, addig a 81–82-ben regisztrált — s gazdasági eredetű — megtorpanás után már a múlt évben is 414 ezer látogatót fogadhattunk, s lassan közelítünk a már egyszer elért 450 ezeres számhoz.

Gondjainkról is szólni kell! Ha nem is akarjuk átvállalni az óvodai vagy az iskolai nevelést, oktatást, mégis tény, hogy előadótermek hiányában roppant nehéz körülmények között végzik múzeumaink többségében az egyéb közművelődési munkát. Pénzügyi lehetőségeink nem teszik lehetővé, hogy magunk oldjuk meg látogatóink megfelelő propagandaanyaggal (katalógusok, kiállításvezetők, emléktárgyak) való ellátását. A két éve várva-várt minisztériumi rendelet hiánya akadályozza magát a gazdaságosan megalapozott kiállításrendezést is, tekintve, hogy kiállításrendező-részlegünk, de még karbantartó csoportunk sincs.

Az írásos ismeretterjesztésről röviden annyit, hogy évente kb. 50 azoknak a múzeumi közművelődési témájú cikkeknek a száma, melyek zömmel a helyi napilapban, a Szabolcs-Szatmári Szemlében, vagy pl. az Élet és Tudomány hasábjain megjelennek. A Magyar Rádióval és annak helyi stúdiójával, a Magyar Televízió Közművelődési Osztályával és debreceni tudósítóival kialakított kapcsolatok révén, úgy érzem, talán a szükségesnél is többet szerepelünk a rádióban és a tévében, ám ebben feltehetőleg a távolság adta kompenzáció vágya is szerepet játszik.

* * *

Manapság nem divatos példaképekkel élni, példaképeket állítani mások elé. Akik ezt teszik, azokat a hátuk mögött megmosolyogják, jobb esetben leintik. Mégis, sokan vagyunk szerencsére így, akik példaképet választanak. Az ő életművük, emberi tartásuk erőt ad a hétköznapiok kevésbé látványos tennivalóihoz, mindennapi munkánkhoz. A szabolcs-szatmári múzeumi hálózatban ma dolgozóknak már nemigen adatott meg, hogy magukat „múzeumalapítóknak” tekintsék, s ennek a címnek a fényében sütkérezve töltsék napjaikat. Ám, mint mondandóm elején hangsúlyoztam, ránk szakadt az a gond, hogy az előttünk járók hol közel évszázada, hol pedig csak alig évtizede gyűjtött, muzeális értéket képviselő anyagát gyarapítsuk, megőrizzük és a köz szolgálatába állítsuk. A ma feltételei között ez legalább annyira emberpróbáló feladat, mint amilyen volt a néhai úttörőké, a megmosolygotaké. Ma is időszerű Keresztury Dezsőnek a második világégés után közzétett miniszteri programja, miszerint „a kevésből viszonylag több jusson a közművelődés, a köznevelés céljaira”, mert „éppen az lesz demokráciánk próbaköve, hogy milyen helyet biztosít a magyar közművelődésnek. . .”. E program megvalósításában megyénk párt- és állami vezetésében az elmúlt tíz év során támogatókra találtunk. Szakmai továbbképzések, országos igazgatói értekezletek után azért vállaltuk a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat vándorgyűlésének ez évi megrendezését, mert méltón kívánunk megemlékezni névadónkról, példaképünkről, Jósza Andrásról, születésének 150. évfordulóján. Arról az emberről, akiről pályatársa így írt: *„Munkásságánál, színtiszta becsületességénél, emberszerető jó szívénél és minden csalfaságtól mentes baráti vonzódásánál csak humora volt nagyobb, amely állandó és derűs patinával vonta be szép, boldog és hangulatos életét.”* Akitől Krúdy Gyula így búcsúzott: *„A különbségig egyszerű és nagyképűségmentes volt ez a tudós, . . . szerette a dalt, a bort, a jó mu-*

szikát, de leginkább azokat a rozsdás kardvasakat, dárdahegyeket, sarkantyúkat, vasdarabokat, amelyeket a nyírségi buckák oldalaiból ásott ki. Jóformán erre költötte minden jövedelmét, jóformán ennek szentelte minden ráérő idejét. . . ” Az utód, Kiss Lajos ajánlása pedig napjainkig érvényes: „A kincs, mit Jósza András egyénisége képvisel, akkor fog bőven kamatozni, ha megismerjük és követni fogjuk az ő utain, keresve az igazat, szépet, hogy hozzá hasonlók lehessünk.”

A Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága működésének főbb adatai (1979–1983)

	1979	
<i>Létszám</i>		
szakalkalmazottak	16	23
alkalmazottak	46	60
<i>Költségvetés</i>	4.523 eFt	8.045 eFt
<i>Támogatás</i>	2.050 eFt	668 eFt
<i>Publikációk</i>		
tudományos	36	19
közművelődési	43	48
<i>Kiállítások</i>		
állandó	2	5
időszaki	40	16
vándor	3	1
más helyen rendezett	6	23
<i>Látogatók</i>		
egyéni	121.244 fő	115.794 fő
iskolai csoportos	161.343 fő	182.874 fő
egyéb csoportos	81.571 fő	115.428 fő
összesen	364.158 fő	414.095 fő

JÓSA ANDRÁS, AZ ORVOS

A következőkben Jósa Andrást, mint orvost mutatom be és *orvosi tevékenységéről* összefoglalóan mondom el mindazt, amit fontosnak tartok. Ismeretes, hogy orvosdoktori oklevelét 1864-ben szerezte meg Bécsben, s ettől kezdve 1918. szeptember 6-án bekövetkezett haláláig (pontosabban: még két nappal azt megelőzően is), azaz 54 esztendőn át gyógyított.

Orvosi pályafutását a következő szempontok köré csoportosítva igyekszem bemutatni:

- I. magánorvosi tevékenysége
- II. kórházi időszak: 1864–1884
- III. megyei főorvosi működése: 1884–1904
- IV. irodalmi tevékenysége
- V. közéleti szerepe
- VI. kapcsolatai hazai és külföldi orvosokkal.

I. Ami a *magánorvosi, gyógyító orvosi* tevékenységet illeti, említésre méltó, hogy Jósa András csak 26 éves korában kezdte el orvosi tanulmányait és 30 éves korában lett orvosdoktor. Csak 5 éves volt a kis Andris, amikor meghalt nagyapja: dr. Jósa István vármegyei főorvos, aki természetesen imponált az unokának. Mégis engedelmeskedve a jogász édesapa: dr. Jósa Péter kívánságának, egyetemi tanulmányai kapcsán előbb 1 évet hallgatott a bécsi jogi karon, majd elvégezte a magyaróvári Mezőgazdasági Akadémiát. Már ebben az időben is sokat fűrt-faragott. Nagyfokú kezűgyességét az esztergapad mellett is jól kamatoztatta. A bécsi udvari esztergályostól tanulta el a műfogásokat, ez döntötte el végleges pályaválasztását! A sok esztergályozás miatt ugyanis tályogot kapott, a gennyedés 1/2 évig elhúzódott és még 11 hónapig Pesten kezelték; a 43. incisio kapcsán azután előkerült 2 idegentest: az első felcser által ott felejtett varrótű és 1 viaszdarab. Ekkor határozta el véglegesen, amit humorosan így fejezett ki: „Én is orvos leszek, hátha kevesebb kínzással fogom embertársaimat a másvilágra szállítani.”

Amikor Jósa András letelepedett Nagykállóban, apja kiköltözött napkori birtokára és lakását átadta fiának. Amikor pedig 1866. október 27-én Jósa András megnősült, átköltözött egy akkor vásárolt

kényelmes kúriába, amely ugyancsak Nagykálló főterén, a Kondor-hegy nevű dombon állott; s ezért tréfásan e lakást kondor-hegyi várkastélynak, önmagát pedig Kondor-vár urának nevezte.

A lakosság hamar megismerte és meg is szerette a kiváló orvost. Hívták közeli és távoli falvakba, tanyákra, szinte állandóan úton volt. Erről így írt: „Egy kis nagyítással azt is állíthatom, hogy talán vármegyénk összes dűlőútját úgy ismerem, hogy bátran beállhattam volna éjjeli kocsisnak.” Idejének minél gazdaságosabb kihasználása végett később mind Nagykállóban, mind Nyíregyházán hetenként 2 ízben külön rendelőnapot tartott; mégpedig: Nagykállóban pénteken és vasárnap, Nyíregyházán pedig a piaci napok, szerda és szombat voltak a rendelőnapjai.

Jósa András addig nem is ebédelt, amíg valamennyit meg nem vizsgálta, vagy ahogyan a betegek mondogatták: „míg valamennyinek ki nem kopogtatta a betegségét.” Abban az időben ugyanis a megtekintés és a tapintás mellett a kopogtatás, valamint a hallgatóság voltak a betegvizsgálat legfőbb módszerei, továbbá a vizeletvizsgálat.

A mai orvos számára dr. Dohnál József vármegyei főorvos 1922. december 21-én tartott beszéde rekapitulálja a legszakyszerűbben Jósa *orvosi mentalitását*. Meg kell említenem, hogy ez volt az első ún. *Jósa-emlékelőadás*, amelyet a Budapesten dívó Balassa- és Markusovszky-féle emlékelőadásokhoz hasonló céllal rendeztek megyénkben 4 évenként, sajnálatosan csak összesen 4 alkalommal. Tehát Jósa doktor mindenekelőtt aprólékosan kihallgatta betegek panaszát, közben gondosan kérdezett, majd vizsgált, s csak miután a még szóba jöhető kórformákat ki tudta zárni, mondta ki a diagnózist: „egy-egy kóisméje a veleszületett intuíció, a villámgyorsan működő eszmetársítása, a bámulatos érzékkel működő iudicium remeke volt!”

Bár köztiszteletben állott és nagy tekintélye volt, mégis egyes kartársai — főleg a későbbiekben — nem egyszer hangoztatták: „... no igen, az öreg Jósának persze minden malária vagy syphilis!”

Pedig egyszerűen arról volt szó, hogy Jósa a vármegyében akkor különösen elterjedt ezen két betegséget — miként nagykállói gyakorló orvosi idejében Korányi Frigyes is — nagyon eredményesen gyógyította, minthogy korán és atypusos alakjában is felismerte.

Idült csont- és bőrfekélyeket, ráknak gondolt gummákat, izomsorvadásnak tartott gerincvelő-syphilis, amelyet idegspecialisták is reménytelennek ítélték, eredményesen kezelte.

Jósa mindenféle kezelésnél előbbrevalónak tartotta az oki terápiát, s mindig az okot vagy az okokat igyekezett kipuhatolni. Rendszerint nem is rendelt csak egyféle gyógyszert.

II. Jósa András életének szorosan vett *kórházi*, nagykállói igazgató-főorvosi működése 1864–84 közé esett, de tudni kell, hogy ezt megelőzően és később is foglalkozott kórházüggyel. Ismeretes, hogy Nagykállóba való költözése előtt rövid ideig alorvoskodott a *döblingi tébolydában*, majd a nagy hírű bécsi *Skoda* belgyógyász professzor mellett volt asszisztens. Amikor pedig Skoda professzor a beteg Erzsébet királyné mellé Jósa Andrást ajánlotta orvosnak, ezen megtisztelő állást Jósa visszautasította, s Bécsot otthagya hazatért Nagykállóba, a régi Szabolcs vármegye székhelyére.

Mit tudunk Jósa András nagykállói kórházáról? Tudjuk, hogy az 1863. évi rendkívüli országos aszályt, a pusztító marhavészt követő nyomor és emberi fertőző betegségek kihatásának enyhítésére Nagy-kállóban dr. Korányi Frigyes gyakorló orvos által társadalmi gyűjtésből létrehozott 8 ágyas *Szükség-kórház* az év utolsó negyedében már működött. Az alapító Korányi Frigyes azonban 1864. december 27-én Pestre költözött, s ettől kezdve 20 éven át Jósa András állt a kórház élén. Előbb mint helyettes, 1865-től pedig mint kinevezett igazgató-főorvos. A kezdetben kis, karitatív intézmény Jósa András igazgatóságának első 10 évében, 1864–74 között még *Egyleti Kórház* elnevezés alatt működött, azaz továbbra is jótékonyági gyűjtéssel, illetve a kórház felsegélyezése céljából gyakran rendezett megyebálók jelentős bevételéből fedezték az egyre növekvő kiadásokat. Nyolc éven át igazgató-főorvosi fizetését sem vette fel Jósa András, sőt erdélyi származású alorvosát: dr. Técsi Ferencet is saját házában szállásolta el és saját zsebéből fizette. Técsi 1874-ben súlyos tüdőtuberculosisban meghalt. Megítélésem szerint erre vezethető vissza Jósa *tüdő-fertőzése* (pleuritis-e), amely miatt 1874 őszén saját magát gyógyíttatta eredményesen: Szicíliába utazott néhány hónapra, kirándulgatott és szedte a maga rendelte creosot-ot. A munkaképtelen Técsi helyett 1873-tól már Lórencz Gyula belgyógyász volt az alorvosa. A nagykállói Egyleti Kórház működéséről alig maradt adatunk. Csupán az ismeretes, hogy 1873-ban már 30 ágyas volt. Éppen ezért különös jelentőségű számunkra az a *két okmány*, amelyeket a Megyei Levéltár őriz, melyeket eddig nem ismertettek. Ime az első irat:

1875. október 15-én a kórház alorvosa *sürgős* intézkedést várva ezen *levelet* küldte a helyben székelő alispánhoz:

„Tekintetes Alispán Ur!

E pillanatban Nyír-Béltekről egy elmebetegnőt — Micsicska Mihálynét, kb. 50 éves — küldtek be a Sz. m. közkórházba gyógykezelés végett. Részemről mint kórházi orvos, nem vehetem föl az említett beteg nőt, minek utánna 58 beteg létszám mellett külön szobával nem rendelkezem. Alázattal kérem a Tekintetes Alispán Urat méltóztassék — ha lehetséges — a *várban* a volt fegyenczek egyik v. másik szobájának átadását kegyesen megrendelni, mely esetben én az elmebeteg gyógykezelését ott is szívesen magamra vállalom.

Ebbeli kegyes határozatát elvárva

maradok alázatos szolgája
Dr. Lórencz Gyula
kórházi orvos.”

Jósa András kórházigazgató véleményezése szerint a beutalt „mániacus rohamokkal összekötött búskomorságban (melancholiá-ban) és esztelenségben szenved” a bőrén „a bujasenyv (syphilis) kétségbe vonhatatlan tünetei”. Végül is az elmebeteg sorsa 12 nap múlva intéződött el, mert báró Kemény belügyi államtitkár Buda-Pesten kelt 1875. okt. 27-i rendeletére „a miskolczi közkórház tébolydai osztályára” szállították, a közbiztonsági szabályok megtartása mellett.

A másik akta voltaképpen *jelentés*, amelyet Jósa András kórházi igazgató-főorvos terjesztett 1875. január 16-án Bónis Barnabás alispánhoz. Ebből a jelentésből kiderült, hogy ekkor a Vármegyei Kórház gyógyszereit és vegyszereit (köztük: aether sulfuricum, chloroform és chloralhydrat-ot) a *bécsi Pezoldt és Süß cégtől* rendelték. Magyarozatként felhozta Jósa András, hogy: „oka ezen tetemes kiadásnak a nélkülözhetetlen *chinin és jódkáli* nagyobb mérvű kénytelen fogyasztása”, vagyis a malária és vérhaj (lues) miatt kezeltek magas száma. A költségek csökkentésére különben sok szert „házi-lag” készítettek, pl.: különféle oldatokat. Csak megjegyzem, hogy ebben az időben a vármegyében a chininpilulát egyszerűen „Jósa-pilulá”-nak nevezték.

Az Egyleti Kórház fejlődését és sikeres műtéteit egyre inkább megismerték a Nyírség határain túl is, s a hatósági támogatás folyamatos biztosítása végett 1874. június 10-én átvette a vármegye a kórházat, amely így ettől kezdve mint *Szabolcs megyei Nyilvános Közkórház* szerepelt.

Jósa András „jó ideig kórházának — akárcsak később múzeumának *önkéntes mindenese* volt. Még a betegek fejlapjait is ő maga vegytintázta saját kezű sokszorosítása alá. Sok régi nagykállói kórlap és betegfejlap őrzi Jósa írását, emlékét. Jósa András 20 éves igazgató-főorvossága idején a kezdeti 8 ágyat 84 ágyas jelentős vármegyei kórházzá fejlesztette. Ezen kórházi igények miatt utazott még 1865-ben ismét Bécsbe, hogy Schuh professzor klinikáján a sebészi képezést is megszerezze. Ezután operált Jósa kizárt sérvet, megnyitott tályogot és lymphomákat, amputált végtagokat és nagy sikerrel végzett szemészeti műtéteket is. Ő volt a kontinensen az első egyike, aki hüvelyen keresztül méhkiirtást végzett a maga konstruálta műszerekkel. Húgyköltávolításra kigondolt instrumentumát Berlinben készítette el; ma tehát azt is mondanánk, hogy kiváló orvos-újító volt.

Nyíregyházára költözése után sem szakadt meg Jósa kapcsolata a kórházüggyel, hiszen 1894-ben *Kisvárdán* a közbirtokossági kórházból ő hozta létre — dr. Küzmös György járásorvossal egyetemben — a Vármegyei Kórházat. Már 1895-ben példát mutatott a koszerű műemlék-védelemre, amikor a nagykállói volt vármegyeháza gyönyörű barokk épülete megmentése érdekében abban az *Állami Téboldya* felállítását javasolta.

Dr. Jósa András tevékenységét dicséri az 1899. november 20-án 165 ágygal megnyílt új nyíregyházi „Erzsébet”-közkórház is, amelybe ekkor átköltözött betegekkel és egészségügyi személyzettel együtt a megszűntetett nagykállói közkórház. Az „Erzsébet”-közkórházból kialakított mai Szabolcs-Szatmár megyei „Jósa András” Kórház-Rendelőintézet tehát azzal büszkélkedhet, hogy egyenes folytatása és jogutódja a Korányi Frigyes által 1863-ban létrehozott kis Szükség-kórháznak.

Témánk szempontjából említésre méltó még Hermann Ottóhoz küldött 1895. szeptemberi, régészeti tárgyú válaszevele, amelyben Jósa egyebek között így írt: „Megtisztelő levele folyó hó 8-án kélt, én azt azonban csak tegnap olvastam el, mert kórházak tanulmányozása végett 10 napig Sarajevóban, Budapesten és Nyitrán lődörögtem.”

Jósa örökös mozgásra, tevékenységre beállított életét jól szemlélteti, hogy öreg nyugdíjasként, 81 éves korában, népfelkelő főorvosként dolgozott a nyíregyházi ún. *barakk-kórházban*, amely az Osztrák-

Magyar Monarchia egyik legnagyobb (kb. 2000 ágyas) és legfontosabb *kötöző és áteresztő hadikórháza* volt.

Alkalomszerű végül szólni a Jósa család jelentős *kórházalapítványairól*. Amikor a nagyapa: dr. Jósa István, 50 évi Szabolcs vármegyei főorvosi működése után, 1837. április 17-én, azaz 81 éves korában nyugdíjba ment: búcsúzóul 500 váltóforintos alapítványt tett „ezen megyebeli szegény adózók ispotályára, hogy addig is kamatozzék, amíg megalósul.” Nem is sejtette, hogy a halála után 24 évvel létesülő nagykállói Szükség-kórház éppen András nevű unokájának orvosi működése alatt lendül majd fel. Tény az is, hogy az apa: dr. Jósa Péter a fia kórháza számára már előbb tett 200 forintos alapítványt, utolsó akaratával 1873-ban 800 forintra egészítette ki.

III. 1884-ben, amikor Nyíregyházára költözve *Szabolcs vármegye egészségügyi vezetését* átvette, a közegészségügy ezen „kőkorszakában” — ahogyan Jósa András találóan nevezte — mégcsak egy „receptpapír mekkoraságú aktát sem kapott kézhez, melynek alapján a múltakra vonatkozólag tájékozhatta volna magát.” Ő azonban, mint „kiváló polyhistor” — miként dr. Kovács László városi orvos és egyben újságíró kollegája írta róla — korát megelőzve mélyen belelátott a dolgok lényegébe”, s átlátta, mit kell tennie. Bevezette a betegségi és halálozási statisztikát, átszervezte a halottkémlést, s most már reális adatokra támaszkodva állította össze igen tartalmas havi jelentéseit. „Ravaszhondorlattal” — ahogyan ő maga írta — kivitte, hogy a közigazgatási bizottság a havonta beterjesztett „Egészségügyi jelentés”-eket a Nyírvidék c. lap „Hivatalos melléklet”-ében rendre megjelentette, s így pellengérszámba ment az, hogy a hivatalos lap közlései szerint ebből és ebből a járásból avagy községből jelentés nem érkezett. Messze túlmént azonban az akkori értelemben vett hivatali kötelességén, amikor 1890. évi december havi jelentésében már ezeket is leírta Jósa András: „Idejét látom annak, hogy a gyakran megdöbbentő statisztikai adatokat, *nemcsak tudomásul vegyűk*, de azoknak alapján a közegészségügyi viszonyokban *javítani* is igyekezzünk!” Ennek szellemében foglalkozott Jósa András:

— a *bábaság* színvonalának emelésével: az ún. „ungvári bábák” vagyis az ungvári Bábaképzőben tanult bábák alkalmazásával

— a *dajkaságba* adott csecsemők sorsának ellenőrzésével

— a gazdasági *cselédek lakásának* elfogadhatóvá tételével

— a cselédek újévi azaz télvíz idején történő *költöztetése* helyett az erdélyi szokás: vagyis a Szentgyörgy havi (áprilisi) költözés ajánlásával

— és mindeneelőtt a *járványok* (cholera, typhus abdominalis, diptheria, tüdővész) elleni küzdelemmel, utóbbi téren a környezetegészségügyi (ház, udvar, utca, országutak melletti árkok) és a személyi higiénés viszonyok megjavításával, továbbá a tehénhímlőnyirok, valamint a diptheria elleni savópropagálásával.

De szóvá tette azt is, hogy míg a legtöbb iskolában (87 iskolában) 1 gyermekre csak 2–3 m³ levegő jutott, addig „a laktanyákban 1 katonára 17 m³ levegő követeltetik!” Hangsúlyozta: „A gyermek

egészségének megóvása éppen olyan fontosnak lenne tekintendő, mint a katonáké! *Ha a ló csikó korában elhanyagoltatik*, éppúgy nem válik paripává, mint az egészségtelen iskolákban — meg nem halt — de elsatnyult gyermek katonává!

Rebellis magyar, kuruc mentalitását Jósa András még a járványok elleni küzdelembe is beleszötte. Ennek érzékeltetésére idézek néhány sort „Egészségügy a vármegyében” c. a Nyírvidék 1888. május 13-i számában közölt írásából: „Az *elkülönítés és fertőtlenítés* minden ragályos betegség ellen sikerrel alkalmazható, a himlő ellen azonban ezek mellett leghatásosabb a *védhimlőoltás*. De köztudomású, hogy a megyénkben a Bach-korszakban a himlőoltás által több község lett a *bujakórral* fertőzve, s ezért népünk a karról-karra való oltástól irtózik. Igaz, hogy ezen tekintetben az új *kényszeroltási törvény* életbeléptetése a helyzeten javíthat, de a passzív ellenállás, mely a nép meggyőződésében találja gyökerét a törvény végrehajtásának közegeit csak annyira megbéníthatja, mint megbénította Magyarország passzív viselkedése a szuronyra támaszkodó Bach-korszakot!”

Jósa András széles körű megyei főorvosi működésének rövid áttekintéséből nem szabad kifelejteni nagyszabású ivóvízjavítási, pontosabban: *kútfúró programját*. A typhus- és cholera-járványok *megelőzésére* ugyanis megyei szabályrendeletet hozatott, amely szerint minden község 1000 lakosonként 1 kutat köteles fúratni. A megvalósult mintegy 400 *kerekes kút* egyikét, Jósa András egykori nyaralójával, az ún. vityillóval szemköztit, a mai Sóstói u. 30/a. telek sarkán levő Jósa-kutat 1930-ban Kiss Lajos múzeumigazgató kérésére megfestette Boross Géza festőművész. A 40x50 cm-es szép olajfestmény ma a Jósa Múzeumban van, s maradandó emléke a híres kútfúró programnak.

Munkatársa és közeli jó ismerője valamint a múzeumigazgatásban is utóda: Kiss Lajos szerint Jósa Andrásnak *írásaival* volt a legnagyobb hatása a vármegye különböző rétegeire. Éppen ezért elismerést érdemel az utókortól *dr. Csallány Dezső múzeumigazgató*, aki 1958-ban összegyűjtötte és közreadta Jósa András irodalmi munkásságát: 334 régészeti és 227 egészségügyi közlemény adatait. Ezek az írások zömmel a Nyírvidékben és részben az Archaeologiai Értesítőben jelentek meg. Ma Jósa András orvosi vonatkozású írásait főleg *egészségnevelésnek* minősítenénk. Szerintem azonban Jósa András egész orvosi tevékenységében az a legnagyobb és egyben legmaradandóbb, hogy már abban az időben felismerte az egészségügyi felvilágosításnak, vagyis a lakosság együttműködése megnyerésének döntő szerepét a járványok megelőzése és egyáltalán a közegészségügy színvonalának javítása érdekében. Tömören ezt így fejezte ki: „Egészségnevelés vagy erőszak. Tertium non datur!”

Természetesen Jósa Andrásnak sem sikerült mindezt elérni, s meg nem értés vagy szűklátókörűség esetén elmondogatta: „nem a mának dolgozunk, majd eljön az idő, amikor megértik!”

V. Jósa András jellegetesen közéleti ember volt. Jól tudta, hogy csakis a lakosság együttműködő támogatásával lehet kórházat vagy múzeumi gyűjteményt létrehozni. Ugyanakkor a társadalom is igényelte Jósa tevékenységét, amikor pl.: az 1890-es években létrejött *Nyíregyházi Orvosok és Gyógyszerészek Köre* elnökének, majd örökös díszelnöknek választotta. Az Országos Egészségügyi Tanács tagja és a Ferencz József-rend lovagja volt.

Kartársai tiszteletét és szeretetét örökítette meg számunkra az a díszes *fényképalbum*, amellyel orvosi működésének 40 éves jubileumán ajándékozták meg. Ma a Jósa-múzeumban a régi szabolcsi orvosok és gyógyszerészek arcképeinek ez a legmegbízhatóbb forrása.

VI. Jósa András *belföldi és külföldi orvosokkal való kapcsolatának* bemutatását feleségének családjával kell kezdeni, amennyiben Laner Olga nagyapja: *dr. Benkő Sámuel* Borsod megye főorvosa, a párizsi Akadémia és/a dijoni Tudós Társaság tagja volt. Jósa András két ízben is járt *Koch Róbert*nél Berlinben: a Koch-bacillus illetve tuberculin felfedezése után. Utóbbi útja alkalmával a tuberculin feltételezett gyógyító hatásának tanulmányozására meglátogatta *Frantzl, Cornet* és *Lévy* tanárok klinikáit. Berlini útjáról hazatérve tapasztalatairól beszámolt kedves lapja, a Nyívidék hasábjain a vármegye közönségének. Zseniális orvos az, aki Koch világszenzációt kelső felfedezéséhez nyomban hozzá merte tenni saját véleményét is: „Én részemről csak olyanoknál leszek hajlandó az új gyógymódot (ti. a tuberculint) és csak mint egyik faktort alkalmazni, ahol a bántalom vagy még igen kezdetleges vagy kétes.” Az idő Jósát igazolta.

Ugyancsak Berlinben a világhírű *Graefe* szemészprofesszortól sajátította el a hályogműtétek technikáját. De járt ugyanitt *Langenbeck* sebészprofesszornál is.

Jelentős külföldi orvosi nexusai mellett Jósa András munkáját elősegítették kiterjedet *hazai orvosi* kapcsolatai is. Baráti viszonyban volt *medicus* korától *Siklóssy Gyula* sebésztanárral; a nála 7 évvel idősebb *Korányi Frigyes*, továbbá *Kéthly Károly* és *Morawcsik Ernő* orvosprofesszorokkal.

Remélem kitént az eddigiekből, hogy olyan orvos volt Jósa András, akire méltán büszke lehet a szűkebb páttriája, Szabolcs megye mellett az egész ország is. Igaza volt Krúdynak, amikor így írt róla: „No lám, nem mindig közepes a termés a Nyírben, nemcsak a szabolcsi krumpli és a piricsei árvalányhaj termése van biztosítva, hanem a jeles embereké is!”

Szabad legyen végezetül még egy idézetet szíves figyelmükbe ajánlanom! Kartársa, munkatársa és életének egyik legjobb ismerője, Kiss Lajos, a későbbi Kossuth-díjas múzeumigazgató írta hat év-tizeddel ezelőtt és ma is megszívlelendő: „A kincs, amit Jósa András egyénisége képvisel, akkor fog bőven kamatozni, ha megismerjük és követni fogjuk az ő útjain, keresve az igazat, a szépet, hogy hozzá hasonlók lehessünk!”

JÓSA ANDRÁS, A RÉGÉSZ

A magyar múzeumtörténet első korszakát egyetlen múzeum a Magyar Nemzeti Múzeum testesíti meg, mely 1802, alapítása óta, híven kivette részét népünk haladását, a nemzeti művelődésért vívott harcaiból. Története összeforrta a nemzet történetével.

A magyar reformpolitika sikerei a magyar nyelv hivatalos használatának kivívása, nemzeti történetünk megbecsülésének áhítása országosan is kezdte megérlelni a gondolatot, hogy a szülőföld megismerése, értékeinek összegyűjtése érdekében vidéken is létre kell hívni társulatokat, egyesületeket, amelyek kovászai lesznek az országosan kiépülő múzeumi hálózatnak.

A szabadságharc vérbefojtása után az abszolutizmus önkénye a meglévő Nemzeti Múzeum életére tört, adóval sújtotta, épületét kórházzá kívánta átalakítani, értékeit Bécsbe szállítani. A dermedtségből való ébredés, a katonai események hatására 1859-től kezd érezhetővé válni, amikor egyre fokozódó erővel tör ki a nemzet élni akarása, a dicső történeti múlt megőrzésének igénye. A königrázi csata, majd az 1867. évi kiegyezés lehetővé teszi, hogy a hamu alatt izzó parázs lángra lobbanjon és robbanásszerűen létrejöjjön Magyarországon a múzeumtörténet második korszaka: a vidéki múzeumok megalapítása.

Egyet lehet érteni Hampel Józseffel, hogy az „abszolutizmus már uralma természeténél fogva ellene volt a szabad egyesülésnek, s a közművelődési célokra történő szövetkezések közt nyilván a történettudományiakat-legkevésbé szívesen tűrve, miután ilyenek kihatásaikban mindig a nemzeti öntudatra hatnak.” Az, hogy az egy múzeumból sok múzeum felé elindulhattunk, több tényezőnek tudható be. Elsősorban azt kell hangsúlyozni, hogy az elnyomás időszakában, de főleg az alkotmányos lehetőségekkel élve, számos helyen akadtak olyan férfiak, akik tenni akartak a közért, és mozgalmat szerveztek a magyar föld és nép történetének gyűjtésére, ápolására. Élesztő szerepe volt ebben az MTA Archaeológiai Bizottságának, élén a lángelkű apostollal, Rómer Flórisal, a Magyar Történeti Társulatnak, a Magyar Nemzeti Múzeumnak nemzetre ható gyűjteményeivel.

Rómer Flóris biztatására alakultak meg különböző név alatt történeti-régészeti társulatok, közöttük az elsők között a Szabolcs megyei Régészeti Egylet Nagykállón.

Az egyesület megalakulását dr. Jósa András a maga szerény modorában megírta a Nyírvidék 1899. évfolyam május 9-i számában. A megyei múzeum keletkezése báró Vécsey József főispán és Jósa András között 1868-ban lefolyt beszélgetés eredménye, ahol Jósa András a Geszteréd határában levő, a nép által Kunhalomnak mondott halmokra hívta fel a figyelmet. Ezen felbuzdulva, Vécsey költségén, Jósa az Ötthalmot feltárta. Bár csalódtak, részben a halmok bolygatottsága, de legfőképpen kora miatt, mert nem a várt honfoglalók emlékeit rejtették, hanem a IV. századi germán előkelőket, mégis: „Ez adta a lökést arra, hogy érdeklődés ébredjen a régészet iránt megyénkben, úgy hogy 1868. december 1-én báró Vécsey József, Tokaji Nagy Lajos titkár, Czóbel Albert anarcsi, Uray Tamás törv. széki bírósági és az én csekély személyem megalakítottuk a Szabolcs megyei Régészeti Egyesületet.”

Az önmagát „csekélynek” nevező dr. Jósa Andrásról kívánok szólni, abból az alkalomból, hogy a Régészeti és Művészettörténeti Társulat háláját és köszönetét kívánja leróni közelgő születésének 150. évfordulóján. Könnyűnek és nehéznek is érzem e megtisztelő megemlékezést. Könnyű, mert élete nyitott könyv, amelyet tükröz az általa írt – zömében megjelent – 664 dolgozat és mintegy 250 Jósa Andrásra vonatkozó cikk, amint azt Csallány Dezső összeállította. Könnyíti a feladatot, hogy leánya, Jósa Jolán, dr. Jósa András és elődei címmel megírta életrajzát születésének 100. évfordulójára, amelyet Szabolcs megye törvényhatósága az alábbi ajánlással adott ki: „Az utókor számára példaadásul, hálás kegyelettel ajánlva egy nagy tetőtől-talpig igaz ember emlékének, akit a vármegyében mindenki ismert és szeretett; akinek sohasem volt irigye csak lekötelezettje, aki annyi szenvedőn segített, de aki soha nem vette igénybe egyikük jóindulatát sem.”

Megkönnyíti a munkát, hogy 1912. decembertől kezdve munkatársa, majd utódja a múzeumigazgatásban Kiss Lajos számos helyen méltatta Jósa András sokrétű, közéleti és régészeti munkásságát. A legtöbbet azzal tette, hogy megírta a Szabolcs vármegyei múzeum első ötven évének történetét, valamennyi forrást felhasználva, amely egyben Jósa András életrajza is. A nagyívű pálya, a kiterjedt publikációs tevékenység, a róla szóló tanulmányok, regények, novellák teszik nehezzé Jósa Andrásra, a múzeum alapítójára való megemlékezést, mert mit lehet még írni Kiss Lajos után arról az emberről, akit Krúdy Gyula földije és kortársa így jellemezett: „hóbortos és európai tudós. A nyírségi honfoglalók sírásója. Legjobb orvos fél Magyarországon, kinek csodatetteit bizván zenghetné a lant; tudós orvos, ki lobogó hajjal futott kétkerekű kocsiján, rugalmas, ellenálló mint az agár, s változatlanul egyforma, mint a nyírségi homok.”

Életrajzából dióhéjban a következőket: 1834. november 30-án született Nagyváradon. Apja, Jósa Péter, nagykállói születésű jogász, a hétszemélyes táblában bírósági, 1849 után főispán és a semmisítő bíróság tagja. Nagyapja, Jósa István, kiváló orvos, akit 1787-ben hívtak meg megyei főorvosnak Nagykállóra. Tőle örökölte az orvosi hivatáson túl a közügyek iránti érdeklődést, a liberális politikai felfogást, a kuruc ősök szellemiségét, a közösségért való munkát és az áldozatvállalást. Apja jogásznak szánta, de az egyetemet abbahagyta, elvégezte a Mosonmagyaróvári Gazdasági Akadémiát. Praktizált Széchenyi nagycenki birtokán, majd gazdálkodott apja nagyszántói 600 holdas birtokán, kitűnő eredmény-

nyel. 1859–64 között Bécsben az orvosi fakultás tagja volt, ahol megszervezte a bécsi magyar társas-kört, amelynek elnöke lett.

1864-től visszatérve Nagykállóra, az orvosi hivatás mellett élénk közéleti tevékenységet végzett Szabolcs megye kulturális felvirágoztatása érdekében.

A Szabolcs megyei Régészeti Egylet létrehívásakor koncepciója egyértelmű volt és az maradt haláláig, 1918. szeptember 6-ig. Az egylet céljának megfogalmazása, az ő álláspontját tükrözi: „Hivatásául tekinti, hogy szorosán a megye határain belül napfényre került régészeti érdekekkel bíró tárgyak fenn-tartására törekedjék, azokat esetleg felkutassa, és a megye székhelyén a műrégészeti anyagot hazánk ezen része őstörténelmének tudományos megírására összegyűjtse.” A gyűjteményi anyag megye-határok közé szorítása általános a XIX. század harmadik harmadában megalakult társulatokban, múzeumokban, de sehol sem érvényesült olyan következetesen, mint a Szabolcs megyei Múzeumban. A „pajkos kurucz”, ahogy Krúdy hívja, s amelyet inkább „kultúrkurucra” kellene módosítani, önálló álláspontot képvisel a korszak egyik sokat vitatott, az ún. kincs fogalma témájában. A római jog úgy rendelkezett, hogy a kincs a föld tulajdonosát és a találót fele-fele arányban illeti meg. A helytartó-tanács a XVIII. században úgy rendelkezett a 100 Ft értéket meghaladó kincs esetében, hogy egyhar-mad az államot, egyharmad a tulajdonost, egyharmad a találót illeti. Ez a rendelkezés megfelelt a bir-tokos osztálynak, nem volt kielégítő a találónak, hátrányos volt a múzeum számára. Mivel az 1881-ben kiadott első magyar törvény csak a műemlékekre terjedt ki, e kérdés körül a múzeumi törvény előkészítésére létrehívott bizottságokban éles viták folytak. Abban egyetértettek, hogy az állam mondjon le a jogáról a múzeumok javára. Hampel József a bíróságokra kívánta hárítani a részesedés arányának megállapítását. Jósa András az MKOF szombathelyi ülésén 1898-ban azt javasolta, mondja ki a közgyűlés, „hogy azon kőkorszaki törvény, mely szerint a föld mélyéből előkerült tárgyak csak harmadában illetik a találót, töröltessék el, és a találónak szabad tulajdona legyen, amit talált.” Mondani is felesleges, hogy bár az indítványt megszavazták, de a magántulajdon szentsége miatt jogá-szi aggodalmukkal megtámogatva, maradt minden a régiben. Jósa becsületesen megírja a Nyírvidékben az érvényben lévő rendelkezést, de hozzát teszi: „Megsúgom azonban, hogy én nem szégyellem maga-mat orgazdának lenni, ha azzal a Szabolcs megyei Múzeumot gazdagítom, és ünnepélyesen meg-ígérem, hogy azon esetben, ha valaki értékesebb leletet hoz hozzám, én azt megveszem, vagy ha anya-gi eszközeim elégtelenek lennének, annak teljes értékesítését közvetítem, nehogy azok a talált tárgyak üzérkedők kezébe kerüljenek, ki azokat vagy beolvasztják, vagy külföldi gyűjteményekbe uszorás haszonnal átsikkasszák, mert tudomásom szerint is már több értékes lelet lett vármegyénkben potom áron kéz alatt megvásárolva és külföldre vagy olvasztó tégelybe eltüntetve.”

A XIX. század végén a Szabolcsban megindult szőlőtelepítés következtében egyre-másra bukkannak elő a leletek. Megmentésük érdekében senki sem tett annyit az országban, mint Jósa András. 1889-től kezdődően szinte állandó rovata lett a Nyírvidékben, amelyben buzdított a leletek mentésére, a hozzá való bejelentésre és kedvcsinálásra, ragyogó, könnyed tollával beszámolt a gyarapodásról, a feltárások

eredményéről. A Nyírvidék adott lehetőséget, hogy minden leletbejelentőnek köszönetet mondjon, legyen az Kállay Albert földbirtokos vagy Farkas János napkori földműves.

Fontosnak tartotta a teljes leletegyüttes begyűjtését. Ez nem volt általános az akkori múzeumi gyakorlatban. Lapozva a Magyar Nemzeti Múzeum vagy a Szegedi Múzeum naplójában, Hampel, Reisner tudomásul veszi az eladott vagy ajándékba kapott tárgyakat, de nem mennek utána, hogy mi lett a többivel. Nem így Jósa András. Módszerében egyedülálló, amelyet a gávai Kató-halomról ír 1889-ben a Nyírvidéken: „F. hó július 28-án a halom lábánál a munkások egy csontváza akadtak, amely birtokomba került. Ezen csontváz bokája rézrozsdának igen kifejezett nyomát mutatja. A munkásoknál tudakozódva azon értesülést nyertem, hogy a lelet napján egy kis féderes, nyitott kocsiban, amely elé két fekete sötét pej színű ló volt fogva, úrinő utazott Gáváról Bercel felé, ki a bronz tárgyakat birtokába vette. Igen kérem azon ösmeretlen úrinőt ha jelen soraim tudomására jutnak, legyen kegyes kiletéről engemet értesíteni, hogy nála tiszteletemet téve a tárgyakat lerajzolhassam és leírhassam.” A tárgy hólyagos kelta lábperec volt, az ismeretlen úrinő jelentkezett, s a tárgyat a múzeumnak ajándékozta. A leletek védelmében több ezer kilométert kocsizott, kétkerekű csézájával, amelyről sohasem hiányzott az ásó, s úgy ismerte a vármegye dűlőútjait, hogy akár csőznek vagy éjjeli kocsisnak is elmehetett volna, saját szavai szerint.

Jósa nemcsak szenvedélyesen harcolt a leletek megmentéséért, hogy az őstörténet feletti homályba fényt vigyen, hanem meggyőződéssel törekedett a tárgyak megmentésére és bemutatására is. A konzerválás fogalma az I. világháborúig kimerült abban, hogy a törött cserepeket enyvvvel összeragasztották, a repedt edényt dróthálóval körbefonták, úgy mint a szegény ember a megrepedt fazekát, mert még így is használható valamire. A vasakat „sell-lakkal” vonták be, ami egyidőre összefogta a máladozó kengyeleket, kardokat, hogy aztán rétegesen szétválva még jobban megsemmisüljenek. Ezt szerette volna megakadályozni Jósa András, amikor tudomására jutott, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban dr. Gaspareck Géza alkalmazza az elektrolizises eljárást. Ezért 1914-ben a legféltettebb kelta, bronzkori és honfoglalás kori tárgyait restauráltatta, elsőként a vidéki múzeumok között. Az ezermester Jósa, akit az esztergályozás közben szerzett tályog vitt az orvosi pályára, ez irányú képességeit is hasznosította a muzeológia érdekében. Barátai egy András-napi vásárfiául Garasos Kistűkör címen albumot adtak ki, amelyben Hvezda gyógyszerész írta a rigmusokat, Forberger Miklós Münchenben végzett rajztanár készítette a rajzokat, s ahol Jósa mint pirotechnikus, szappanfőző, gombatermelő, fotográfus, konyakgyártó szerepel; készít kendertörő gépet, vízszintes kerekkel forgó szélmalmost, dohánysimító gépet, sőt 1879-ben orgonát épít. A sokágú érdeklődés, amelyet a köz javára kívánt fordítani, azt mutatja, hogy nemcsak a múltnak élt régészkedése során, a jelennek a gyógyítással, de a jövőnek kívánt szolgálni szeretett szülőföldje gazdasági fejlődésének elősegítésével.

Élete utolsó régészeti vonatkozású írása az Archaeológiai Értesítőben, 1918-ban látott napvilágot, „Őskori sírok biztos és könnyű kiemelése” címen. Gyakorlatból tudta, hogy a látogatót legjobban

a csontvázak fogják meg, és tudatos volt nála, hogy az in situ kiemelt csontváz hitelesebb látványt nyújt, mint az utólagosan összerakott. A sír kiemelésénél a fenékdesszkákat csavarral illesztette be; hogy a súlyát csökkentse, több rétegben olajozott papírt használt, amelyet gipszhabarccsal fogott össze. Ma is ezt az eljárást alkalmazzuk, de a papírt fűrézporral helyettesítjük. Technikai készségét mutatja az 1576-ból származó buji harangról levett pacskolata. 1895-ben Bartalos Gyula egri történésszel a szabolcsi földvárban végzett ásatást, ahol Munzhardt József mérnök felmérése alapján, Jósa agyagból és löszből elkészítette a földvár 1–200-as makettjét, amely a milleneumi kiállításon szerepelt. A gyűjtés, a feltáró munka mellett, a nyilvántartást tartotta a múzeumi munka alapjának, amely alatt a gyűjtemény leíró, rajzos katalógusát értette. Útmutatásul szolgál számára Hampel József, aki 1871-ben elkészítette a Szabolcs megyei Régészeti Egylet gyűjteményének leíró katalógusát, melyet akkor még Vécsey főispán lakásán őrzött három szekrényben. Amikor a múzeum Nyíregyházára átköltözött, s 1899-ben a Bessenyei szobor avatásával összekötve megnyílt, a kiállítással egyidejűleg Jósa kiadja a Szabolcs megyei Múzeum ő- és középkori tárgyainak ismertetése című 70 lapos katalógusát. Hampel József így ír róla: „Szabolcs megye páratlan buzgalmű és kítartású gyűjtője, Jósa András, az idei évben átadott Szabolcs megyének egy múzeumot, mely sok tekintetben a legjelesebb vidéki múzeumaink közé tartozik. 30 évi gyűjtés eredménye a gazdag tárlat, amely a nagy elfoglaltságú, jeles orvos sűrű hivatalos s magányakorlata közepette létesített, a megyeházán berendezett, s amelynek lajstromát is közzétette. Kevés múzeum dicsekedhet azzal, hogy megnyitáskor ily bőséges kalauz volt a látogató rendelkezésére, amely minden tárgy iránt oly bő és pontos tájékoztatást nyújt. A Jósa múzeum leginkább őskori s kivált bronzleletekben bővelkedik, e részben alig van vidéken gazdagabb gyűjtemény.”

Mi töménytelen energia fekszik az elismerő sorok között! Harc a gyűjtemény elhelyezéséért, harc a bemutatáshoz szükséges vitrinek elkészítéséért. 1891-ben megkezdték az új megyeház építését, ahol ígéretet kapott a múzeum elhelyezésére. De az alispán szerint: „náluk az efféle sportok iránt nem sok érzék mutatkozik.” Csupán az építési vállalkozó Jósa iránti tiszteletéből sikeredett ki három helyiség a főorvosi hivatal mellett, amelyből az egyik olyan sötét volt, hogy csak sötétkamrának használhatták. Aztán jött a bútorzat: „Sopronban a városháza legszebb termében van elhelyezve a gyűjtemény, csupán a berendezés 9.000 Ft-ba került. Egyelőre nálunk szekrények beszerzésére 400 korona is elég volna. Ilyen célra a vármegyének alapja nincs, hacsak valaki ki nem fundálja. Tudod mit gondoltam? Voltam én is az őskorban Kállón műkedvelő színigazgató is, ahogy azt Te is tudod. Hátha újra kezdeném? Hátha színlapra nyomatnám, a 69 éves vén Jósa kötélén fog táncolni a múzeumi szekrények beszerzésének érdekében. Annyi eszem azonban még akadna, hogy a kötelet nem feszíteném ki magasba, hanem a padlóra fektetem le. Itt a cél szentesíti az eszközt, ha másképpen nem lehet, így is jó lesz.”

Jósa szenvedélye a régészet volt, de túlzott szerénysége és a hatóság részéről történt meg nem értés ezt mondatta vele: „Régész nem vagyok, csak régészetkedvelő. Terjedelmes szakkönyvtár, gyűjtemé-

nyek tanulmányozására idő és pénz nem áll rendelkezésemre. A régészetet csak mint sportot űzöm kicsiben, ami nem hoz ugyan a konyhára semmit, de nem is visz el annyit, mint a nyúl, agár, lókíngás, kártya, kocsmá. Hasznát ennek az etnográfia, antropológia és az őstörténelem veheti és bármely csekélynek látszó lelet, okmány fontossá válhat azon sötét kor felderítésében, amelyből semmit, vagy csak igen hiányos írott történelemmel bírunk.”

A meg nem értést tükrözi az a megfogalmazás is, miszerint „a régészet szoros értelemben nem tudomány, hanem csupán a nemesebb sportnak olyan neme, amely a történelemnek nem éppen megvetendő szolgálatában áll. A ferblihez hasonló azzal a különbséggel, hogy itt a jövőt a 4 ászat a 4 királyt, stb. gusztáljuk, amott pedig a múltat.”

A meg nem értés soha nem keserítette el, legfeljebb kesernyösebbé vált írása, mert biztos volt benne: „hogy megvirrad még valaha, nem lesz mindig éjszaka.” És ekkor születik meg igazi hitvallása: „szeretnék bepillantani azon ősmúltba, annak lakóiba, szokásaiba, kultúrájukba, amelyekbe írott történelem hiányában mintegy kulcslyukon némileg csak akkor pillanthatunk be, ha az áthatolhatatlan földlepet a véletlen, s ennek folytatásaként az ásatás kissé fellebbentí.”

Három régészeti téma az, amiben Jósá András maradandót alkotott, olyannyira, hogy nem volt s nem lesz a magyar régészetnek olyan időszaka, hogy ne kelljen támaszkodni munkásságára. Az egyik a bronzkori raktárleletek. Az Archaeológiai Értesítőben számos cikkben adja közre az egyre szaporodó depotleleteket, s tisztában van vele, hogy a British Múzeum nem rendelkezik olyan kollekciónal, mint a nyíregyházi, s közvetlenül a Magyar Nemzeti Múzeum után áll, és áll ma is. A bronzleleteket bőven ontó terület kultúráját Nyír Kultúráként foglalja össze, úgy gondolva, hogy az keletről került a területre, és innen hatolva nyugat felé alakítja ki a Hallstatti kultúrát. Hogy ezt bizonyítsa, 1913-ban sokszorosító gépet vásárol, és Kiss Lajossal 1912 decemberében kinevezett segédőrrel (első fizetett alkalmazott 45 év után) megkezdte az addig felgyülemlett 32 bronzlelet lerajzolását, sokszorosítását. 2015 tárgyat írnak és rajzolnak le 60 példányban magyar és német nyelven, hogy azokat nagyobb külföldi múzeumoknak megküldjék. Az általa rengeteg utánjárással, agitációval és anyagi áldozattal összegyűjtött értékes anyag ma is egyik pillére a magyarországi késő bronzkori fémművesség új szempontú feldolgozásának. Abban feltétlenül igaza van Jósának, hogy a Nyírség az ország leggazdagabb területe, a késő bronzkorban és hogy az ott lévő nagy műhelyek Erdély és az Északi-Középhegység rézanyagát dolgozták fel, áruikkal pedig észak- és középtiszamenti területeket látták el.

Bármennyire szíven viselte minden egyes bronzbalta sorsát, büszke volt a gyűjteményre, de szíve a honfoglaló magyarokhoz húzta, ez volt hat lánya után a hetedik gyermeke. Az általa, illetve közreműködésével feltárt 104 sír, köztük Tarcál, Kenézlő, Bezdéd, Tuzsér, Rakamaz, Nagyhalász temetői a honfoglalók első generációja fejedelmi rétegének és kíséretének rangos emlékanyagát őrzi. Ez az anyag lett a kiindulópontja a honfoglaló magyarság fémművességkutatásának, a nagy családi rendszer és a nemzeti társadalmi viszonyok kutatásának.

Éppen ezért a hiteles leletek révén igen bő ismeretekkel rendelkezett a honfoglalók ruházatáról és

fegyverzetéről, nehezen viselte el azokat a képző- és iparművészeti alkotásokat, amelyek nem korhű ábrázolást adtak. Talán csak Munkácsynak bocsátott meg, mikor azt írja: „Munkácsy Mihály egy gyönyörű képen örökítette meg honfoglalásunk egyik mozzanatát. Ha tudomása lett volna azon honfoglaláskori leletekről, biztosan nem adott volna Árpád talpa alá olyan XV. századi koppantó tálcához hasonló tárgyat, mint amilyent Marokkóban ma is használnak, nem függesztett volna oldalára olyan kardot, amelyeneket 1847-ben a jurátusok viseltek, nem adott volna az üdvözlő tömegek markába bütykös fokú török szablyákat, nem hordoztatta volna a lófarokkal díszített lándzsákat, alkalmazta volna azon számtalan ruhát díszítő ékszereket is, amelyek közül a mi kis szerény múzeumunk is őriz.” Meggyőződéssel vallotta, hogy a múzeum azért van, hogy korhű adatokat szolgáltatson a honfoglaló dicső hőseink ábrázolására. Hivatásául érezte, hogy a honfoglalók mintakincse helyet kapjon a mai viseletben, berendezési tárgyakban, s ehhez ad példát az a 6 db szék, amelyet lányainak faragott, tarsolylemez alakú támlával, palmettás díszítéssel.

A harmadik fő téma, ami különösen foglalkoztatta, a nép által Kunhalomnak nevezett halmok kérdése. Bejárva az egész megyét, mintegy 50 halomról volt tudomása, amelyből 18-at megás, illetve közreműködésével a földbirtokosok megkutatják. Először veszi észre, hogy a halmok mesterségesen, a környező területről föld összehordásával készült temetkező helyek. A tapasztalat hamar meggyőzte, hogy zöme kirabolt, és nehéz a koruk meghatározása is. Az ő munkájához fűződik első gödörsíros kurgánok feltárása a késő rézkor és korai bronzkor időszakából, s az igen jelentős leleteket adó, IV–V. századi germán elemeket tartalmazó halmok feltárása.

Az ásatási technika akkor még nem ismerte a cikkelyes feltárást, így felülről való aknás rábontással dolgozott, ami a sírszerkezet megfigyelését nem tette lehetővé, különösen 3–4 napos feltárás során, rendszerint márciusban és októberben esőben és fagyban, mert csak ekkor állott rendelkezésre a terület és a munkaerő. Ennek ellenére igen jó megfigyelőnek bizonyult, elsősorban a talajrétegződésben, amit még a mosonmagyaróvári akadémián sajtótított el. Maga írta: „a régészeti kutatásoknak nem kincskeresés a feladata, hanem az, hogy a koromsötét múltba, ha nem is ívlámpával, de legalább kis mécsessel bevilágítsunk; kívánatos, hogy őshalmaink (amelyek nálunk minden eddig ösmert esetben egy hatalmas embernek és pár esetben fele magasságban eltemetett másik egyénnek valószínűleg áldozatul leölt rabszolgájának szolgált sírul) sorban, gondosan átkutassanak.”

Ez utóbbi kívánsága még a mai napig sem teljesült. A múzeumalapító Jósa András 50 éves szakadatlan munkásságából mozaikokat villantottam fel, lehetőleg saját tollal, a nagyközönség számára írt írásai segítségével, amelyek bizonyítják, hogy a magyar múzeumtörténet második korszakának kimagasló egyénisége volt. Jósa András az első tudatos leletmentő, a földalatti szabolcsi homok lekitűnőbb ismerője. A kutatás, s a széles körű, sokrétű ismeretterjesztés összekapcsolásával, előfutára lett Móra Ferenc országos érdeklődést kiváltó régészeti ismeretterjesztésének. Nagyon nehéz körülmények között olyan gyűjteményt hagyott hátra, amely alapja lett a Nyírség korszerű régészeti kutatásának.

Az 1878-ban alakult Régészeti, Művészettörténeti Társulat, a benne tömörült múzeumbárok és szakemberek tisztelettel adóznak a múzeomalapító Josa András munkásságának, születése 150. évfordulóján. Megbecsüléssel értékeljük a Nyírség és középkori történetünk kutatása terén tett úttörő buzgalmát, eredményeit, amely a szakmai kutatásnak mindig forrásanyaga marad.

KIÁLLÍTÁSOK

GEDAI ISTVAN:

A XI. SZÁZADI PÉNZVERÉS ESZTERGOMBAN

Egészen a legutóbbi időkig egyetlen kutató sem vonta kétségbe, hogy a magyar pénzverés kezdete István király nevéhez fűződik, és egyetlen pénze az évszázadok óta ismert, keresztet ábrázoló és STEPHANVS REX, illetve REGIA CIVITAS feliratot viselő ezüstpénz. Még három évtizede sincs azonban, hogy László Gyula régészprofesszor e pénztípus verésének kezdetét Géza fejedelem, István apja korára keltezte. (Géza a keresztségben ugyancsak István nevet kapott; így nem mond ellent a pénz Stephanus felirata.) Mások (Christian Thurnwald, de elsősorban Vera Hatz, végül e sorok írója) más pénztípusban látták az első magyar pénzt. A nemzetközi méretűvé növekedett, tudományos közleményekben megjelenő vitát kívánta egyszerűsíteni az 1984. szeptember 17-22 között megrendezett nemzetközi konferencia.

NEMZETKÖZI NUMIZMATIKAI KONFERENCIA

A konferenciát a Magyar Numizmatikai Társulat közösen rendezte a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével és az esztergomi Balassa Bálint Múzeummal, az International Numismatic Commission patronálása alatt. Támogatta a rendezvényt az Állami Pénzverő, a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyminisztérium. Az egész rendezvény védnöke Faluvégi Lajos miniszterelnök-helyettes volt.

A konferenciát ünnepélyes keretek között Kállai Lajos pénzügyminiszter-helyettes nyitotta meg Esztergomban. Esztergom nemcsak első fővárosa volt hazánknak, hanem pénzverésünk bölcsője is. Bár nincs okleveles adatunk, hogy István király pénzeinek REGEIA CIVITAS felirata Esztergomot jelenti, ez feltételezhető. (Más vélemény szerint a királyi székhelyre utaló felirat Székesfehérvárra vonatkozik.) Tény azonban, hogy már a XI. század folyamán, de lehetséges, hogy már kezdetől – mint említettük – Esztergom volt a magyar királyok egyetlen pénzverdéje és – néhány bizonytalan jelenségtől eltekintve – a XIII. századig ez is maradt.

Az István-kori verde bizonytalanságánál azonban még vitatottabb István király pénzverése, különösen annak kezdete. A konferencia 11 országból származó kutatói közül több előadó, majd az élénk, sőt heves vita a már említett, hagyományos képet megváltoztató két lelet egyikével foglalkozott főképp. A svédországi Bosarve községben került elő az a lelet, amelyben egy olyan dénár volt, amelynek előlapján PHANVS REX, hátlapján RESLAVVA CIV felirat látható. Előbbihez kerest, utóbbihoz egy ún. Karoling-templom (sematikus templomhomlokzat: egy háromszög képezte oromzat, alatta eleinte oszlopsort jelző függőleges vonalak, amelyeket később felirat váltott fel, bár az is előfordult, hogy üres maradt. E rész alatt pedig általában két vízszintes vonal van, amely lépcsősört érzékeltet) éremkép párosul. Vera Hatz hamburgi kutató az uralkodó nevét STEPHANVS REX-re, a kibocsátó helyet jelölő felirattörédeket pedig BRESLAVVA CIVITAS-ra oldotta fel. Előbbi a kor ismeretében csak a magyar István királyra, utóbbi pedig a Pozsonyt jelentő Bratislavára utalna. A magyar kutatás (első sorban Huszár Lajos és Gedai István) ezt több alkalommal visszautasította, mint eredeti magyar veret, és az Észak-Európában készült utánveretek közé utalta. (A X–XI. századi magyar-viking kereskedelem eredményeképpen ugyanis István király pénzei elterjedtek Skandináviában, sőt utánózták is azokat.) Az utánveretek közé utalásnak több numizmatikai, nyelvészeti és történelmi oka van: hibás felirat, egyedülálló, pénzrendszerbe nem illeszthető súlya (1,9 g), az éremképek idegen jellege, illetve Bratislava újkori névképzése, a magyar királyi udvarban használt latin nyelvtől történő eltérés, valamint, hogy Pozsony nem volt sem főváros, sem verdehely. A konferencián a két, egymással szembenálló vélemény – Stanislav Suchodolski, Stefan Kazimir, Wolfgang Hahn, illetve Huszár Lajos és Gedai István – mellett egy harmadik lehetőség is felmerült: ez a példány a morvaországi Breclavban készült abban az időben, amikor István király korában magyar megszállás alatt volt. Az e lehetőséget felvető Rádóczy Gyulán kívül Jiří Sejbál is hajlott e nézet felé, amit morva okleveles adattal vélt megerősíteni: ugyanis a XII. század elejéről van egy oklevél, amely Breclav régi pénzverésére hivatkozik, ám a morva kutatók nem ismernek olyan pénzt, amelyet itt vertek volna. A vita természetesen nem döntötte el a kérdést, de annak polarizálása mellett közelebb vitte a megoldáshoz.

Ezúttal a magyar pénzverés kezdetét megváltoztató másik leletben előfordult, magyarnak meghatározott pénztípussal – felirata: LANCEA REGIS, illetve REGIA CIVITAS, amihez lándzsát tartó kéz és magyar ötvösjelleggel átalakított Karoling-templom tartozik – kapcsolatban nem alakul ki vita, a leletet feldolgozó (Gedai István) által közölt eredményt nem vonták kétségbe. Ugyancsak elfogadták azt

a véleményét is, hogy az eddig utánveretnek tartott a STEPHANVS REX és REGIA CIVITAS pénztípussal teljesen megegyező, de a LANCEA REGIS típus súlyrendszerébe tartozó pénz nem utánveret, hanem — miután már nyolc példányt ismerünk — eredeti, István király által veretett dénár. Eredetként történő meghatározását elősegítette, hogy valamennyi példánynak mind a felirata, mind az éremképe tiszta és egyértelmű, szemben a közismert zavaros feliratú utánveretekkel.

A skandináv kutatók (Kolbjorn Skaare, Oslo; Brita Malmer, Stockholm; Tuuka Talvio, Helsinki) általában skandináv párhuzamokkal, illetve a Skandináviában előkerülő magyar pénzekkel foglalkoztak előadásaikban. Természetesen a konferencia résztvevői több, a X–XI. századi magyar pénztörténettel kapcsolatos kérdést is tanulmányoztak. Olyan viszonylag távoli területtel foglalkozó előadások is elhangzottak, mint pl.: a volgai bolgárok által veretett dirhemek elterjedése (Vladislav Kropotkin, Moszkva), vagy a bolgár területek numizmatikai problémája (Georgieva Hrisztova, Ivan Jordanov; Szófia). Külön említést érdemelnek a fémvizsgálatokkal foglalkozó előadások (Wolfgang Hahn, Bécs; Hegedüs T. Zoltán, Budapest).

A külföldi előadások a Pénzügyminisztérium Oktatási Központjában hangzottak el, a bevezető két előadás pedig Esztergomban. Egyike — Horváth István — az esztergomi pénzverde feltételezhető helyén végzett ásatásokat ismertette. A másik előadó — Kahler Frigyes — az esztergomi érsek pizetumjogáról értekezett. A középkorban ugyanis a pénzek verőtöveit az esztergomi érsek őriztette, aki ennek fejében illetéket (pizetum) kapott.

KIÁLLÍTÁSOK

Az egyhetes konferencia programjai közé tartozott három numizmatikai kiállítás megnyitása is. Az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban a konferencia tematikájával megegyező kiállítás az Árpád-kor pénzverését mutatta be. A 300 év pénztípusain kívül azonban foglalkozott a kiállítás pénzforgalmi kérdésekkel is, azaz a Magyarországon forgott idegen pénzekkel. A nyersanyagbázist a középkori Magyarország ezüsbányáinak térképe érzékeltette. Lényeges része volt a kiállításnak a középkori pénzverési technika bemutatása. Ennek keretében kiállításra került az az Esztergomban (a hajdani pénzverők településén) feltárt olvasztókemence, amelyet Horváth István régész, az esztergomi Balassa Bálint Múzeum igazgatója ásatott ki. Ugyancsak első alkalommal volt látható egyetlen fennmaradt középkori verőtövéünk, amely a XI. századból származik és Salamon király (1063–1074) pénzeit verték rajta. A kiállítást Gedai István rendezte.

E kiállítással összefüggően egy másik kiállítás emlékérmeken keresztül mutatta be a török kori Esztergomot. A töröktől visszafoglalt városokról, várakról művészi érmek készültek, és ezek gazdag sorozata

látható a kiállításon, amelyet Héri Vera rendezett. A két kiállítást Pozsgai Imre, a Hazafias Népfront főtitkára nyitotta meg.

Ugyanezen a napon az esztergomi Keresztény Múzeum is numizmatikai kiállítás rendezésével tisztelte meg a nemzetközi konferenciát. Ugrin Emese, a kiállítás rendezője egyházi vonatkozású — pápai és érseki — éremeket állított ki. Ezt a kiállítást Lékai László bíboros, esztergomi érsek (aki ezt megelőzően rezidenciájában fogadta a konferencia tagjait) nyitotta meg.

AZ INTERNATIONAL NUMISMATIC COMMISSION ÚJ MAGYAR TAGJA

A numizmatika nemzetközi szervezete az International Numismatic Commission, amely ezt a rendezvényt is patronálta. Tagjai numizmatikai intézmények; kutatóhelyek és társadalmi szervezetek. Magyarországról eddig két tagja volt: a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára és a Magyar Numizmatikai Társulat.

A most megrendezett nemzetközi konferenciának egyik kiemelkedő eseménye volt a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremgyűjteménye tagfelvételéről szóló okirat átadása.

A Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremgyűjteménye már régen szerves része a magyar numizmatikai életnek. A Magyar Nemzeti Múzeum éremgyűjteménye után az ország egyik legjobb gyűjteménye, amely kiállításaival a közművelődésben, kutatóinak tevékenységével a tudományág kutatásában vesz részt. A nemzetközi tagság elismerése időszerű volt tehát. A Magyar Nemzeti Bank elnöksége nevében Bódy László ügyvezető igazgató üdvözölte az okirat átadásán megjelenteket, majd az International Numismatic Commission alelnöke, Gedai István és titkára, Kolbjorn Skaare átadta az okiratot Huszti Ernő főosztályvezetőnek, aki a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremgyűjteményét képviseli az International Numismatic Commissionban.

Az egyhetes numizmatikai konferenciának tehát gazdag programja volt. Tudományos eredménye bizonyára csak később lesz értékelhető, amikor a vitákban letisztult fogalmak, álláspontok a kutatásban újabb alkotásokká érlelődnek.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI BELVÁROS MŰEMLÉKI REKONSTRUKCIÓJA C. KIÁLLÍTÁS AZ ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUMBAN

1984. május 19-e, a kiállítás megnyitója éveken át tartó tudományos feltáró munka végét jelentette az István király Múzeum és a Fejér megyei Levéltár munkatársainak. A belváros műemléki rekonstrukcióját tervező-kivitelező Országos Műemléki Felügyelőség számára pedig a munka kezdetét.

A két székesfehérvári tudományos műhely közös munkájának eredményeképpen elkészült annotált adattár házankénti bontásban, rendszerezetten, 302 dosszióban, mintegy 9.000 lap terjedelemben került a tervezőkhöz. Az adatsorokon 1688-tól kezdődően követhető nyomon az egyes ingatlanok története: a tulajdonosváltozások, az átépítések, a változó funkciók. Az adatokat rajzos, fényképes mellékletek teszik szemléletessé. A feltárt anyagot a művészettörténeti, régészeti, történeti szakirodalom értékelő megjegyzéseinek gyűjteménye egészíti ki. A X–XVIII. század történetére vonatkozóan pedig mintegy 200 régészeti megfigyelés helyrajzi rögzítése ad támpontot a tervező munkához. A vizsgálatokhoz régészeti, történeti művészettörténeti összefoglaló tanulmányok csatlakoznak. Az adattár öt példányban készült el; melyből az Országos Műemléki Felügyelőség, a Fejér megyei Tervező Iroda két-két példányt kapott, egy pedig az István király Múzeum Adattárát gyarapítja. A különböző területek kutatói és a leendő tervezők közötti kapcsolat megteremtésére, elmélyítésére, az eredmények bemutatására, a kiállítás megnyitását követően az István király Múzeum tudományos konferenciát is szervezett.

A múzeum időszaki kiállítások céljára szolgáló emeleti termében bemutatott anyag válogatásának fő szempontja az volt, hogy a bemutató képet adjon az első tervszerű székesfehérvári városrendezésről, amely az 1920-as években indult meg, majd állami támogatással a harmincas években bontakozott ki. A belváros műemléki arculata ebben az időben alakult ki, s ez lehet a kiindulási alapja az új városrekonstrukciónak is.

A városrendezés a belvárosban csupán átépítések, bontások révén valósulhatott meg, hiszen ezt a területet már egy évszázaddal korábban teljesen beépítették, mint azt Wüstringer József 1826-ban készült, az egyes épületek alaprajzát elsőként megjelölő, kiállított térképe mutatta. Az egységes városkép kialakítása érdekében tehát számos épületet átalakítottak, többet lebontottak. Mintegy száz archív fotó és körülbelül félszáz – a Fejér megyei Levéltár Városi Tervtárából kölcsönzött, Csurgai József, Schula István által válogatott – archív terv segítségével idézte föl a kiállítás ezt a nagyszabású munkát. Láthatóvá váltak a fényképeken és a terveken az eltűnt házak, a kor építészeti ízlésének megfelelően leegyszerűsített díszítések, a mai emeletes – sokszor nyomasztóan nagy – épületek földszintes elődei.

Elsősorban azokról a városrészekről, épületekről, köztéri szobrokról, művészeti alkotásokról készült képeket, dokumentumokat mutatta be a kiállítás, amelyek ekkor keletkeztek illetve a legnagyobb változáson estek át. A tervezett és megvalósult átalakítások egyaránt helyet kaptak. A kiemelkedő munkálatoknak: a Városháza átalakításának, a Romkert kialakításának, a Várkörút megnyitásának külön teret szenteltek a rendezők. Különösen szemléletes volt a Városháza átépítésének bemutatása, hiszen az eredeti tervdokumentáció mellett egyező léptékű fotómásolatokra vetített rajzokon lépésenként követhető volt a munka menete. Számos eddig ismeretlen fénykép, iratot tárt a kiállítás az érdeklődők elé. Ezek közül a legizgalmasabbak Molnár Tibor nyugalmazott városi főmérnök 1930 és 1950 között készült amatőr fényképfelvételei közül kerültek ki. Míg a fotóművészek, a városról hivatásszerűen fényképet készítőik a szép és nevezetes épületeket, városrészeket örökítették meg, addig Molnár Tibor fényképei – mint egy építési napló – a változásokat, az átépítéseket, az átalakítások egyes fázisait, a kezdettől a befejezésig. Molnár Tibor a közelmúltban az István király Múzeumnak adományozta gyűjteményét. (Eredeti negatívok és pozitívok feliratokkal és katalógussal ellátva.) A páratlan ajándék egyes darabjait első alkalommal mutatták be. A városrendezésről a múzeum gyűjteményei is számos emléket őriznek; Marosi Arnold a múzeum akkori igazgatója az átépítések idején szoros kapcsolatban állott a város vezetőivel, a tervezőkkel és közvetlenül tőlük kért, gyűjtött fényképeket, rajzokat, amelyekből néhányat láthattak a látogatók.

Az első világháborút közvetlenül megelőző korszak Székesfehérvárját mozaikképszerűen – képeslevelezőlapok, képzőművészeti alkotások segítségével – mutatták be. Az anyag nagyrésze a múzeum helytörténeti gyűjteményéből került ki, de kiegészítették a szerencsi Zempléni Múzeum képeslapgyűjteményéből és az Országos Műemléki Felügyelőség archívumából. Számos, mára teljesen feledésbe merült, építményt láthatott a közönség e képeken, így például Aujedzsky Adolf híres festmé-

nyén a hangos tiltakozások közepette lebontott utolsó városkapu, a Budai kapu tornyát. Érdemes tudnunk — bár erre a kiállítás természetesen nem utalhatott —, hogy a kapu lebontása ellen éppen a múzeumot alapító Fejérvármegyei és Székesfehérvár városi Történelmi és Régészeti Egylet küzdött, nem kisebb támogatót tudva maga mögött, mint Rómer Flórist és az általa szerkesztett Archaeológiai Értesítőt.

A képanyagot Farkas Zoltán és Kovács Péter válogatta, a reprodukciókat Gelencsér Ferenc készítette.

A bemutatott újabb kori anyagot szervesen egészítették ki a nemrégben feltárt középkori épületek alaprajzai és makettjei. A régészeti bemutatók között is különlegességnek számít a kiállított két lelet-együttes, melyek a legutóbbi — az egykori városfalat feltáró — ásatásokon kerültek elő: egy török konyha felszerelése és egy vendégfogadó XVIII–XIX. századi tárgyi emlékei: edények, agyag; üveg- és fémtárgyak voltak láthatók; Siklói Gyula rendezésében.

A városrendezés ábrázolása azért lehetett igazán szemléletes, mert az átalakítást megelőző és követő állapotot is bemutatták, ezenkívül utaltak a város évszázados fejlődésére is. Igen helyesen, ott ahol a mai állapottól jelentős az eltérés — a háború okozta pusztulás, azt ezt követő gyors helyreállítás, majd a későbbi bontások és felújítások következtében — a mai képet is megjelenítették. A bemutatott anyag nagyrésze böngészésre, önálló „kutatásra” invitálta megtekintőit. A kiállítást Farkas Zoltán, az István király Múzeum adattárának vezetője rendezte.

A kiállítás az Alba Regia Napok keretében nyílt meg, így csupán egy volt a számos program között. A közelgő, majd hamarosan beköszöntő nyár pedig pontosan azt a közönségréteget tartotta távol a kiállítástól, aki kevésbé tudatos érdeklődőként télen talán megtekintette volna azt, s a kapun kilépve saját környezetére csodálkozhatott volna rá. Az anyagi és technikai okok miatt tavasszal megnyitott kiállítás legalább októberig tartó nyitvatartását mindenképpen kívánatos lett volna megoldani. A kiállítás vendégkönyve így is arról tanúskodik, hogy a Székesfehérvárhoz igazán kötődők megtekintették. Az érdeklődést jól mutatják azok a bejegyzések, amelyek a fényképes katalógust hiányolták. Valóban — akár utólag is — az István király Múzeum színvonalas kiállítási vezetőinek, helytörténeti kiadványainak sorába jól illene egy, a város nagy átalakítását bemutató kötet.

A mai gazdaságossági szempontokat követő világunkban sokszor vetik a múzeumokban, levéltárakban dolgozók szemére, hogy munkájuk közvetlen társadalmi haszna milyen kicsiny. Itt látható volt azonban, hogy környezetünk, mindennapjaink szépségének megteremtéséhez milyen egyedülállóan fontos, pótolhatatlan segítséget tud nyújtani e két intézmény.

26. A MAGYAR KIRÁLY SZÁLLODA (MA VELENCE SZÁLLÓ) A MÚLT SZÁZAD HETVENES ÉVEIBEN

27. A MAGYAR KIRÁLY SZÁLLODA SZÁZADUNK HUSZAS ÉVEIBEN

28. A CSÓK ISTVÁN UTCA 8. SZ. HÁZ A II. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

29...ÉS UTÁN

30. A VÁROSHÁZA AZ ÁTALAKÍTÁS ELŐTT

31...ÉS UTÁN

HÍREK, ESEMÉNYEK

1984. július 1. – december 31.

KINEVEZTÉK

- DR. ANTALL JÓZSEF mb. főigazgatót a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum főigazgatójává,
DR. BOTKA FERENC mb. főigazgatót a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatójává,
DR. B. SZATMÁRI SAROLTA mb. igazgatót a Komárom megyei Múzeumi Szervezet igazgatójává,
DR. KAPRONCZAY KÁROLYT a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum főigazgató-helyettesévé,
DR. VIDA MÁRIA tudományos titkárt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum főigazgató-helyettesévé,
DR. HORVÁTH TIBORT az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgató-helyettesévé,
BICS ISTVÁNT az Érc- és Ásványbányászati Múzeum mb. igazgatójává,
BICZÓ SÁNDOR történelem-népművelés szakos tanárt a Komárom megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettesévé,
DR. HORVÁTH LÁSZLÓ régészt a nagykanizsai Thury György Múzeum mb. igazgatójává,
NÉMETH JÓZSEFNÉT a Mezőgazdasági Múzeum gazdasági igazgatójává,
SALAMON NÁNDOR művészettörténészt a Szombathelyi Képtár igazgatójává,
DR. BENCSIK JÁNOST, a gyulai Erkel Ferenc Múzeum volt igazgatóját a Tokaji Múzeum igazgatójává,
DOBOSSY LÁSZLÓ üzemmérnököt az ózdi Kohászati és Gyártörténeti Múzeum vezetőjévé,
KLEMM PÁLT a zebegényi Szőnyi István Emlékmúzeum igazgatójává,
PAÁLNÉ NYUJTÓ ZSUZSÁT a BTM Bartók Béla Emlékházának vezetőjévé,
ERNST JÓZSEFET a Mezőgazdasági Múzeum Állattenyésztési főosztályának vezetőjévé,
DR. BAJKAY ÉVÁT a Magyar Nemzeti Galéria grafikai osztályának vezetőjévé,
DR. KARDOS JÓZSEFET az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum osztályvezetőjévé,
DEZSŐ SÁNDOR múzeumpedagógust a Természettudományi Múzeum közművelődési osztályának mb. vezetőjévé,
PAULOVITS PÉTERT a Magyar Nemzeti Galéria gondnokává.

NYUGDIJBA VONULT

VASS TIBOR, az ózdi Kohászati és Gyártörténeti Múzeum vezetője,
DÁNIEL KORNÉL, a zebegényi Szőnyi István Emlékmúzeum igazgatója,
CSERNY LÁSZLÓNÉ, az Országos Műszaki Múzeum nyilvántartó csoportjának vezetője,
SCHRÓTH JÁNOSNÉ, a Komárom megyei Múzeumi Igazgatóság pénztárosa.

ELHUNYT

MURVAY LÁSZLÓ, az Érc- és Ásványbányászati Múzeum nyugalmazott igazgatója,
DR. MANGA JÁNOSNÉ HEIL OLGA, a Magyar Nemzeti Galéria grafikai osztályának vezetőj
OLAJOS ÉVA, az Országos Műszaki Múzeum népművelő-muzeológusa,
DR. BIHARY GYULA, a siófoki Beszédes József Vízgazdálkodási Múzeum gondnoka.

KANDIDÁTUSI CÍMET SZERZETT

DR. SIPOS JÓZSEF tudományos főmunkatárs, Szeged, Móra Ferenc Múzeum,
DR. VÁSÁRHELYI TAMÁS tudományos munkatárs, Természettudományi Múzeum.

DOKTORI CÍMET SZERZETT

CSÁNYI MARIETTA régész, Szolnok, Damjanich János Múzeum,
DOBOLYI Z. KONSTANTIN muzeológus, Természettudományi Múzeum,
KOVÁCS GÖNGYI régész, Szolnok, Damjanich János Múzeum,
LENGYEL ANDRÁS irodalomtörténész-muzeológus, Szeged, Móra Ferenc Múzeum,

LUKÁCS LÁSZLÓ néprajzos-muzeológus, Székesfehérvár, István király Múzeum,
MADARAS LÁSZLÓ régész, igazgatóhelyettes, Szolnok, Damjanich János Múzeum,
MARJANUCZ LÁSZLÓ történész-muzeológus, Szeged, Móra Ferenc Múzeum,
MARKOS GYÖNGYI népművelő, Makó, József Attila Múzeum,
NÓGRÁDI SÁRA természettudományi muzeológus, Pécs, Janus Pannonius Múzeum,
PINTÉR ISTVÁN néprajzos-muzeológus, Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum,
SIKLÓDI CSILLA régész, Szolnok, Damjanich János Múzeum,
VÖRÖS GABRIELLA régész, múzeumigazgató, Szentes, Koszta József Múzeum,
WOLF MÁRIA régész, Miskolc, Herman Ottó Múzeum.

KITÜNTETÉSEK

A „MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ZÁSZLÓRENDJE”

kitüntetést kapta

DR. PIGLER ANDOR művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum Kossuth-díjas, nyugalmazott főigazgatója.

A „MUNKA ÉRDEMREND” arany fokozata kitüntetést kapta

DR. MAILÁTH IMRE, a Pest megyei Múzeumi Igazgatóság nyugdíjasa tárlatvezetői tevékenységéért.

„SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT”

kitüntetést kapott:

ABLAKA ISTVÁN, a Petőfi Nyomda igazgatója, Kecskemét,

BÁNKUTI ALBIN, a Központi Múzeumi Igazgatóság részlegvezetője,

BASKI SÁNDOR, a Magyar Nemzeti Múzeum restaurátora,

DOBOS ZOLTÁN, a Központi Múzeumi Igazgatóság személyzeti ügyintézője,

DOMBI FERENC szakoktató, Zirc

DR. EGRI LÁSZLÓNÉ, a Természettudományi Múzeum főkönyvtárosa,

ESZTERGÁLYOS LAJOS, a Természettudományi Múzeum főpreparátora,

FODOR LÁSZLÓ, az egri Dobó István Vármúzeum régészmuzeológusa,

FIDRÁM TIBORNÉ, a miskolci Herman Ottó Múzeum restaurátora,

DR. GASKÓ BÉLA, a szegedi Móra Ferenc Múzeum muzeológusa,
DR. GÖNCZÖL JÁNOS, a Természettudományi Múzeum muzeológusa,
GUNDEL IMRE, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum csoportvezető-muzeológusa,
GYŐRI JÓZSEF főosztályvezető, Boly
HAJDU RÁFIS JÁNOS, a mezőkövesdi Megyei Múzeumi Szervezethez tartozó Mezőgazdasági Gépek Gyűjteménye múzeumvezetője,
HIDVÁRY ISTVÁN, a salgótarjáni Nógrádi Sándor Múzeum népművelője,
JANEK JÓZSEFNÉ muzeológus, III. ker. Tanács VB Frankel Leó Művelődési Háza,
DR. KABA MELINDA régész, a Budapesti Történeti Múzeum tudományos titkára,
KATONA ISTVÁN igazgató, Kiskunhalas
KOLLÁR JÓZSEFNÉ, a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság mb. gazdasági igazgatóhelyettese,
DR. KOMÁROMI SÁNDOR igazgató, Békés
KOMJÁTHY ATTILÁNÉ, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,
DR. KISS ÁKOS, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője,
KOZÁK KÁROLY, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,
KOVÁCS GYÖRGY, nyugalmazott tsz. elnök, Dég,
DR. KŐSZEGI FRIGYES, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatóhelyettese,
LAY BÉLÁNÉ, Néprajzi Múzeum osztályvezetője,
LASZKARÁTYNÉ ÁCS ANNA, a mosonmagyaróvári Hansági Múzeum muzeológusa,
LÉNÁRT TIBORNÉ, a Tájak-Korok-Múzeumok szervezője,
G. LAKAT ERIKA, a székesfehérvári István király Múzeum népművelője,
NAGY LÁSZLÓ GÁBOR, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum gyűjteményi osztályvezetője,
NÁDOR KATALIN, a Janus Pannonius Múzeum fotóműhelyének csoportvezetője,
NEMES DÉNES, a békési Jantyik Mátyás Múzeum igazgatója,
PARRAGI GYÖRGYI, a Budapesti Történeti Múzeum muzeológusa,
POZDER PÁLNÉ, a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága belső ellenőre,
REGDON REZSŐNÉ, a Szépművészeti Múzeum tudományos főmunkatársa,
RADNAI RUDOLFNÉ, a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága gazdasági igazgatója,
DR. RESS ZOLTÁN, a Marcali Városi Tanács tanácselnöke,
DR. RÓZSA GYÖRGYNÉ, a Szépművészeti Múzeum tudományos főmunkatársa,
DR. SZABÓ LÁSZLÓNÉ DR. GULYÁS ÉVA, a szolnoki Damjanich János Múzeum néprajzos muzeológusa,
DR. SZABÓ MIKLÓS, a Szépművészeti Múzeum főigazgató-helyettese,
SZALONTAY JUDIT, a győri Xantus János Múzeum Csornai Helytörténeti Gyűjteményének vezetője,
DR. SZATHMÁRY LÁSZLÓ, a nyíregyházi Jósza András Múzeum muzeológusa,
SZÉL PÉTER, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,

SZTRINKÓ ISTVÁN, a kecskeméti Katona József Múzeum igazgatóhelyettese,
DR. SZVIRCSEK FERENC LÁSZLÓ, a salgótarjáni Nógrádi Sándor Múzeum tudományos titkára,
DR. TAKÁCS ÉVA, a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága csoportvezetője,
TARAI TERÉZ, a Janus Pannonius Múzeum restaurátora,
TÓTH FERENC múzeumigazgató, Zalaegerszeg,
DR. TÓTH IMRE, a Budapesti Történeti Múzeum tudományos főmunkátársa,
TÓTH TIBOR főmérnök, Pécs
a KELEMÉR-GÖMÖRSZŐLŐSI HONISMERETI ÉS MÚZEUMBARÁTI KÖR.

„KIVÁLÓ MUNKAÉRT”

kitüntetést kapott:

ÁDÁM LÁSZLÓ, a Természettudományi Múzeum preparátora,
BALOGH LAJOSNÉ, a Természettudományi Múzeum portása,
BALOGH LÁSZLÓNÉ, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum gyűjteménykezelője,
BEGOVÁ CZ RÓZSA, a Janus Pannonius Múzeum muzeológusa,
BODA JÓZSEFNÉ, a Janus Pannonius Múzeum jegy- és kiadványárúsítója,
BODNÁR ANDRÁSNÉ, a mezőkövesdi Matyó Múzeum teremőre,
BORSOS HEDVIG, a ceglédi Kossuth Múzeum restaurátora,
BÓTA MIKLÓSNÉ, az egeri Dobó István Vármúzeum takarítónője,
BRANDICS ÁGNES, a miskolci Herman Ottó Múzeum kiállításrendezője,
BRASSAI ALBERT GYÖRGY, a Néprajzi Múzeum restaurátora,
CSAPÓ ISTVÁN, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum szakmunkása,
CSERHÁTI RUDOLFNÉ, a Budapesti Történeti Múzeum vezető gondnoka,
CSERNY LÁSZLÓNÉ, az Országos Műszaki Múzeum nyilvántartási csoportvezetője,
CSONKA ANDRÁS, a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításrendezője,
CZIFFRA ANTALNÉ, a Központi Múzeumi Igazgatóság főrevizora,
DEÉ LÁSZLÓ, a szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum vagyonőre,
ERDŐDYNÉ CSORBA CSILLA, a Petőfi Irodalmi Múzeum osztályvezetője,
FARKAS TIBOR, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum vezető raktárosa,
FEHÉR PÉTER, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum betanított munkása,
DR. FORRÓ LÁSZLÓ, a Természettudományi Múzeum muzeológusa,
GÁL ISTVÁN, a Központi Múzeumi Igazgatóság kiállításrendező-kivitelezője,
GÉCZI PÁLNÉ, a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum hivatalsegédje,
GÖNCZ ISTVÁN, a Magyar Nemzeti Galéria osztályvezetője,
GYURICZA JENŐNÉ, a Szépművészeti Múzeum-telefonkezelője,

HADIK ANDRÁS, a Magyar Építészeti Múzeum művészettörténésze,
HARASZTI GABRIELLA, a dunaiúvárosi Intercisa Múzeum részlegvezető restaurátora,
HATTYÁRNÉ HIDAS ZSUZSANNA, a Természettudományi Múzeum preparátora,
HÁMORI SÁNDORNÉ, a Természettudományi Múzeum gyűjteménykezelője,
HENCZ JÓZSEF plébános, Szombathelyi Egyházmegye, Nemeskolta,
KALMÁR PÁLNÉ, a győri Xantus János Múzeum könyvelője,
DR. KAPUS ISTVÁNNÉ, a makói József Attila Múzeum teremőre,
KELEMEN DÁNIELNÉ, a Budapesti Történeti Múzeum takarítónője,
KOVÁCS GÁBOR, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum népművelő-muzeológusa,
KOVÁCS JENŐNÉ, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum népművelő-szervezési előadója,
LAKATOS SÁNDOR, a sóstói Múzeumfalú kőműves szakmunkása,
LUKÁCS KATALIN, a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága restaurátora,
MAG LAJOSNÉ, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum teremőre,
MARTON KLÁRA, a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága restaurátora, csoportvezető-helyettes,
ÖZV. MISZLAI ISTVÁNNÉ, a szekszárdi Babits Emlékház teremőre,
MOLNÁR LÁSZLÓNÉ, az egi Dobó István Vármúzeum takarítónője,
MORVAY ENDRE, a szegedi Móra Ferenc Múzeum gazdasági ügyintézője,
NAGY ÁRPÁD MIKLÓS, a Szépművészeti Múzeum muzeológusa,
NÁDASVÖLGYI JÓZSEFNÉ, a Szépművészeti Múzeum pénzügyi ügyintézője,
NÉMETH ISTVÁNNÉ, a szekszárdi Babits Emlékház takarítónője,
DR. PALLAY MIKLÓSNÉ, a Néprajzi Múzeum gépírója,
PAVETITS KRISZTINA, a Magyar Nemzeti Múzeum ügyviteli alkalmazottja,
PÁLDY KRISZTINA, a Néprajzi Múzeum muzeológusa,
PETRI ILDIKÓ, a kecskeméti Galéria gyűjteménykezelője,
DR. RONKAY LÁSZLÓ, a Természettudományi Múzeum muzeológusa,
SÁSINÉ NEMES IBOLYA, a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága gazdasági előadója,
SCHALKHAZ MIKLÓSNÉ, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma gazdasági vezetője,
SIMON ERZSÉBET, az ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark csoportvezetője,
SINAI SÁNDORNÉ, a Budapesti Történeti Múzeum anyagbeszerzője,
SZABÓ J. JÓZSEF, az egi Dobó István Vármúzeum régész-muzeológusa,
SZABÓ TIBOR, a Szépművészeti Múzeum villanyszerelő műhelyvezetője,
SZABADOS JÓZSEFNÉ, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,
SZAKÁLL SÁNDOR, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,
SZÉKELYHIDI LAJOSNÉ, a Budapesti Történeti Múzeum gazdasági igazgatóhelyettese,
SZŐNYI ANDRÁS NÉ, a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság restaurátora,
DR. TENKE SÁNDOR osztályvezető, Református Zsinati Iroda,

TORMA ANDRÁS, a Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága gazdasági igazgatója,
TÓTH ISTVÁN, a niklai Berzsenyi Dániel Emlékmúzeum kertésze, gondnoka,
ÖZV. TÓTH ISTVÁNNÉ, a Természettudományi Múzeum portása,
TREXLER JÁNOSNÉ, a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság titkárnöje,
DR. ÚJSZÁSZY KÁLMÁNNÉ, múzeumigazgató, Sárospataki Református Gyűjtemény,
VARGA IMRÉNÉ, a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvrestaurátora,
VERES FERENCNÉ, a miskolci Herman Ottó Múzeum előadója,
DR. VÖRÖS ISTVÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos munkatársa.

„MINISZTERI DICSÉRET”-ben részesült:

BOZSÓ ISTVÁN, az ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark szakmunkása,
BÖSZÖRMÉNYI ISTVÁNNÉ, a kaposvári Róma-hegyi emlékkiállítás gondnoka,
BRAILA MÁRIA, a székesfehérvári István király Múzeum könyvtárosa,
BUNDEVA TODOROVA GIZELLA, a Magyar Nemzeti Galéria teremőrfelügyelő-helyettese,
H. BATÓ EDIT, a jászberényi Jász Múzeum néprajzos muzeológusa,
CSABAI MIHÁLYNÉ, a Magyar Nemzeti Galéria teremőre,
CSERESZNYE GÁBOR, a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága gazdasági ügyintézője,
DÁVID JÁNOS, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,
GÁBOR MIHÁLYNÉ, a ceglédi Kossuth Múzeum teremőre,
GEBHARDT TIBOR, a Magyar Nemzeti Galéria tűzrendészeti csoportvezetője, gépkocsielőadó,
GYETVAI JÁNOSNÉ, a Néprajzi Múzeum teremőre,
HORÁK JÓZSEF, a Központi Múzeumi Igazgatóság kiállításrendező-kivitelezője,
HORVÁTH BERTALANNÉ, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,
HORVÁTH LAJOS, a Természettudományi Múzeum gazdasági ügyintézője,
HORVÁTH MÁRIA, a szolnoki Damjanich Múzeum restaurátora,
IHÁSZ ISTVÁN, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum muzeológusa,
KECSKEMÉTI KÁROLYNÉ, a balassagyarmati Palóc Múzeum tárlatvezetője,
KÉSICS GYÖRGY, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum restaurátora,
KOVACSIK GÉZÁNÉ, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum karbantartó segédmunkása,
KOVÁCS IDA, a Petőfi Irodalmi Múzeum szakalkalmazottja,
KOVÁCS TITUSZNÉ, a Magyar Nemzeti Galéria teremőrfelügyelő-helyettese,
DR. LÁZÁR SÁNDORNÉ, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum műszaki rajzolója,
LEHOCZKY FRIGYESNÉ, a Természettudományi Múzeum preparátora,
LŐVEY ISTVÁN, a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága vezető teremőre,
MADUDÁK ERIKA, a Budapesti Történeti Múzeum adminisztrátora,

MATUSS LÁSZLÓNÉ, a dunaujvárosi Intercisa Múzeum igazgatója,
MAZSULY ISTVÁNNÉ, a Magyar Nemzeti Múzeum teremőre,
MELEG DEZSŐNÉ, a győri Xantus János Múzeum adminisztrátora,
NAGY JÁNOSNÉ, a Természettudományi Múzeum takarítónője,
NÉMETH ZOLTÁN, a szolnoki Damjanich János Múzeum grafikusa,
ÖRSI KÁROLY, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,
PALLAY ILONA, a Néprajzi Múzeum ügyviteli alkalmazottja,
PAPP MÁRIA, a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtáros szakalkalmazottja,
PAPP SÁNDORNÉ, a Janus Pannonius Múzeum teremőre,
RÁZSÓ ANDRÁS, a Szépművészeti Múzeum fotósa,
SZABÓ LÁSZLÓNÉ, a Janus Pannonius Múzeum jegykezelő-teremőre,
SZABÓ VILMOS, Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa,
SZÁSZ ZSUZSANNA, a székesfehérvári István király Múzeum restaurátora,
SZIKORA ISTVÁN, a nyíregyházi Jósza András Múzeum gépkocsivezetője,
SZOVICS LAJOSNÉ, a váci Vak Bottyán Múzeum teremőre,
TOLNAI ISTVÁNNÉ, a Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága gazdasági vezetője,
TÚRÓCZY TIBORNÉ, a Damjanich János Múzeum restaurátora,
DR. VADÁSZ ISTVÁN, a tiszafüredi Kiss Pál Múzeum mb. múzeumigazgatója,
VERSÉNYI ZOLTÁN, a Janus Pannonius Múzeum teremőre,
VÍGH LÁSZLÓ, a szentesi Koszta József Múzeum restaurátora,
VINKOVICS MÁRIA, a szentesi Koszta József Múzeum teremőre.

„MÓRA FERENC EMLÉKÉRMET” kapott:

DR. DÁVID KATALIN, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője, az egyházi gyűjtemények szakfelügyelője,
DR. HORVÁTH ISTVÁN, az esztergomi Balassa Bálint Múzeum igazgatója,
SAROSÁCSZ GYÖRGY, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum igazgatója,
SZALAY ZOLTÁN, a Központi Múzeumi Igazgatóság restaurátor osztályának vezetője.

NIVÓJUTALOMBAN részesültek:

ASKERCZ ÉVA művészettörténész, Liszt Ferenc Múzeum,
DR. NOVÁK LÁSZLÓ, a nagykovácsi Arany János Múzeum igazgatója,
CSORBA GEZA művészettörténész, Magyar Nemzeti Galéria,
DR. NOVÁK LÁSZLÓ igazgató, Arany János Múzeum – Nagykovács,

Megosztott jutalomban részesültek:

DR. KABA MELINDA, ALTMANN JÚLIA, NÉMETH MARGIT muzeológusok, Budapesti Történeti Múzeum,

KÁLDI MÁRIA, KOVÁCS JUDIT, HEGYI FÜSTÖS ILONA, Szabadtéri Néprajzi Múzeum,
K. KOVALOVSKY MÁRTA, KOVÁCS PÉTER művészettörténész, székesfehérvári István király Múzeum.

„KIVÁLÓ NÉPMŰVELŐ” kitüntetést kapott:

STRACKNÉ MOHOS MÁRTA, a Budapesti Történeti Múzeum közművelődési osztályának vezetője.

„NÉPFRONT MUNKÁÉRT” kitüntetést kapott:

HADNAGY LÁSZLÓ, a pápai Helytörténeti Múzeum nyugalmazott igazgatója,
DR. SZIKOSSY FERENC, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum mb. főigazgatója.

„PRO NATURA” emlékérmét kapott:

RADEZKY JENŐ, az István király Múzeum ornitológusa.

„KÖZBIZTONSÁGI ÉREM” bronz fokozata kitüntetést kapott:

JÓZSA FERENC, a Mezőgazdasági Múzeum fegyveres őre.

TARTALOMJEGYZÉK

MÚZEUMPOLITIKA

<i>Kecskeméti Tibor: A hazai földtudományi gyűjtemények helyzete és feladatai</i>	3
---	---

MÚZEUMI MÓDSZEREK

<i>Dobosi Viola: A társtudományokról – régész szemszögből</i>	22
<i>Sarang László: A múzeumok és a muzeális közgyűjtemények őrzése</i>	38
<i>Kárpáti Andrea: A műelemző készségek kutatásának és fejlesztésének problémái</i>	81
<i>Kesik Gabriella – Lovas Márta: Történeti játszóház</i>	93

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG

<i>Németh Péter: A Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága működésének tíz esztendejéről 1974–1983</i>	109
<i>Fazekas Árpád: Jósza András, az orvos</i>	117
<i>Korek József: Jósza András, a régész</i>	124

KIÁLLÍTÁSOK

<i>Gedai István: A XI. századi pénzverés Esztergomban</i>	132
<i>Cs. Lengyel Beatrix: A székesfehérvári belváros műemléki rekonstrukciója c. kiállítás az István király Múzeumban</i>	136

HÍREK – ESEMÉNYEK

Összeállította: Simon Mária	145
---------------------------------------	-----

12
13
14
15

106
111
114

122
123

142

Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 13,7 A/5 fv terjedelemben
10578/85
Készült a Múzsák Közművelődési Kiadó nyomdájában

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

